The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a marbled paper pattern featuring diagonal stripes in shades of blue and green, overlaid with a complex, web-like pattern of red, yellow, and black. The spine of the book, visible on the left, is a dark, textured green. A small, rectangular white label with a blue border is affixed to the bottom left corner of the cover. The label contains the handwritten number '25' in blue ink.

25

Phoenician Alphabet

Aleph = Ox A א
 Beth = House B ב
 Gimel = Camel G ג
 Daleth = Door D ד
 He = Window E ה
 Vau = Hook F ו
 Zayin = Weapons Z ז
 Cheth = Fence ח (guttered)
 Tet = Token T ט
 Yod = Hand י יו יז
 Kaph = Palm of hand K כ
 Lamed = Ox goad L ל
 Mem = Waters מ
 Nun = Fish נ
 Samekh = Tree or bush ס
 Ayin = Eye ע
 Pe = mouth פ
 Tsade = Javelin צ
 Qoph = Knot ק
 Resh = Head R (ר)
 Shin = Teeth ש
 Taph = mark ת

Left to rt. in Northern Phoenician	Seirite-Sinaitic Alphabet 1600 B.C.	St. & left in South: Phoenician	Pure Aramean 6th Century A.D.
†	Ⲁ ⲁ	Ⲁ ⲁ	Ⲁ ⲁ
Ⲃ	Ⲃ ⲃ	Ⲃ ⲃ	Ⲃ ⲃ
Ⲅ	Ⲅ ⲅ	Ⲅ ⲅ	Ⲅ ⲅ
Ⲇ	Ⲇ ⲇ	Ⲇ ⲇ	Ⲇ ⲇ
Ⲉ	Ⲉ ⲉ	Ⲉ ⲉ	Ⲉ ⲉ
Ⲋ	Ⲋ ⲋ	Ⲋ ⲋ	Ⲋ ⲋ
Ⲍ	Ⲍ ⲍ	Ⲍ ⲍ	Ⲍ ⲍ
ⲏ	ⲏ Ⲑ	ⲏ Ⲑ	ⲏ Ⲑ
Ⲓ	Ⲓ ⲓ	Ⲓ ⲓ	Ⲓ ⲓ
Ⲕ	Ⲕ ⲕ	Ⲕ ⲕ	Ⲕ ⲕ
Ⲗ	Ⲗ ⲗ	Ⲗ ⲗ	Ⲗ ⲗ
Ⲙ	Ⲙ ⲙ	Ⲙ ⲙ	Ⲙ ⲙ
Ⲛ	Ⲛ ⲛ	Ⲛ ⲛ	Ⲛ ⲛ
Ⲝ	Ⲝ ⲝ	Ⲝ ⲝ	Ⲝ ⲝ
Ⲟ	Ⲟ ⲟ	Ⲟ ⲟ	Ⲟ ⲟ
Ⲡ	Ⲡ ⲡ	Ⲡ ⲡ	Ⲡ ⲡ
Ⲣ	Ⲣ ⲣ	Ⲣ ⲣ	Ⲣ ⲣ
Ⲥ	Ⲥ ⲥ	Ⲥ ⲥ	Ⲥ ⲥ
ⲧ	ⲧ Ⲩ	ⲧ Ⲩ	ⲧ Ⲩ
ⲩ	ⲩ Ⲫ	ⲩ Ⲫ	ⲩ Ⲫ
ⲫ	ⲫ Ⲭ	ⲫ Ⲭ	ⲫ Ⲭ
ⲭ	ⲭ Ⲯ	ⲭ Ⲯ	ⲭ Ⲯ
ⲯ	ⲯ Ⲱ	ⲯ Ⲱ	ⲯ Ⲱ
ⲱ	ⲱ Ⲳ	ⲱ Ⲳ	ⲱ Ⲳ
ⲳ	ⲳ Ⲵ	ⲳ Ⲵ	ⲳ Ⲵ
ⲵ	ⲵ Ⲷ	ⲵ Ⲷ	ⲵ Ⲷ
ⲷ	ⲷ Ⲹ	ⲷ Ⲹ	ⲷ Ⲹ
ⲹ	ⲹ Ⲻ	ⲹ Ⲻ	ⲹ Ⲻ

Lodge -
 Loop -
 Hook -
 Slanting -
 Loop -
 Vertical -
 Semi-Circle -
 Rhinangle -
 Acute angle -

Differentium
 Death of Suseph
 Diamond throne
 =

Apl's Professor Martin Sprengling, 'Story of Writing'

THE
ORIGIN AND DEVELOPMENT
OF THE
GURMUKHI SCRIPT

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪਿ

ਦਾ

ਜਨਮ ਅਰ ਬਚ ਦ

ਲੇਖ ਸੂਚੀ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ।	ਸਫ਼ਾ ੧
ਗੁਰਤਰਖ ਦਿਨ ਨਿਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ।	ਸਫ਼ਾ ੫
ਸਿੰਧੂ-ਸਕੂਲ ਦਾ ਮੇਲ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਗੀ ਜੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਫ਼ਾ ੧੪	
ਗੁਰਤਰਖ ਦਾ ਬਬਰ ਦੇਸ ਨਾਲ ਦੁਪਾਰ।	
ਫਿਨਿਕੀਆਨ ਜੋਗ ਪੁਰਖ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ।	
ਤਿਹੀ ਵਪਾਰੀ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਲਈ ਅਖਰ ਬਬਰ ਦੇਸ ਤੋਂ	
~~ਲਿਆਏ ਗਏ।~~ ਲਿਆਏ।	
ਯੂਨਾਨੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਵੀ ਫਿਨਿਕੀ ਅਖਰ ਸਨ।	
ਖੋਰਸ਼ਟੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਲਿਆਓਨ ਵਾਲੇ ਮਯੂਰ ਦੇਸੀਆ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ੨੫	
ਸੈਮਿਟਿਕ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰ ਰੂਪ ॥	
<u>ਗੁਰਤਰਖ ਦੁਜਾ।</u>	
ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਅਖਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼।	ਸਫ਼ਾ ੨੬
ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ	ਸਫ਼ਾ ੩੪
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਸਫ਼ਾ ੪੦
ਅਲ-ਬੀਰੂਨੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲਿਪੀਆਂ	ਸਫ਼ਾ ੪੨
ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਆਪੋ ਦਿਨ ਵਾਕਗ	ਸਫ਼ਾ ੫੨
ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਵਾਕਗ ਪਾਚੀਨ ਲਿਪੀਆਂ ਨਾਲ।	ਸਫ਼ਾ ੫੬
ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ।	
ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਰਤਮਨ ਦੇ ਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ੬੧	
ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਰੂਪ	ਸਫ਼ਾ ੬੨

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਪਾਰੀ ਅਖਰ।

ਸਫਾ ੬੩

ਕੁਝ ਗਾਂਢੇ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ।

‘ਹੁਕਮਨਾਮੇ’ ਤੇ ‘ਨੀਜ਼ਾਤੁ’ ਦੇ ਅਖਰ।

‘ਬੁੱਝੀ’ ਅਖਰ।

ਸੂਰਤਿਨੁ ਜਾਂ ਜਗਾਂ।

ਸਫਾ ੬੮

ਜਗਾਂ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਕਤ ਵਿਰਤਬਦੀਤੀਆਂ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸੂਰਤਿਨੁ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ।

ਵਿਗਮ ਚਿਨ੍ਹ।

ਤਿਲੇ ਜਾਂ ਅੰਕ।

ਸਫਾ ੭੩

ਤਿਲੇ ਬਨਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਰਾਂ ਨਿਖਣ ਦੇ ਢੰਗ।

ਅੰਕ ਪਾਨੀ।

ਤਿਲੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਨੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਾਨੀ ਵਿਚਾਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪਿ। ਸਫਾ ੮੨

ਅੱਠ੍ਹਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਦਸਤਖਤ। ਸਫਾ ੮੪

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, ਅਰ

ਉਧਾਰੇ ਕਾਰਣ।

ਸਫਾ ੯੨

‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ ਵਰਤਮਾਨ ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ੬੦ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਨੇ

ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ।

ਸਫਾ ੯੬

ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਵਿਚ ਭਾ, ਥ, ਞ, ਟਾ ਕੰਮ ਕੇਹੜੇ ਸਫਾ ੧੦੩

ਚਿਨ੍ਹ ਵੇਖੋ ਸਨ

ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਦੇ ‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ ਬਨਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾਤ ਕਿਉਂ

ਹੋਈ।

ਸਫਾ ੧੦੪

ਦਰੁਆਲਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਕਰ ਤੇ ਕਰ ਪਿਸ਼ਾ ਸਭਾ ੧੦੬

ਗੁਰੁਪਿਰਾਰ। ਗੁਰੁ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਸਤੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸਭਾ ੧੦੬

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁਆਲਾ ਦਾ ਉਪਾਗ

ਸਭੇ ੧੧੨ ਤੋਂ

੧੧੫ ਤਕ।

ਖਿਲਾ ਸੋਰਕੋਟ ਦੀਆਂ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਸਭਾ ੧੧੬

ਸਭ ੧੧੨

ਖਿਲਾ ਕਾਗਜ਼, ਸਿਲਾਹੀ, ਛਪਾ, ਤਿਨੇ ਹੀਨ ਦੇਸ ਦੀ ਕਾਗਜ਼ ਤਾ। ਸਭੇ ੧੧੭-੧੧੮-੧੨੩ ਤੋਂ ੧੨੫

ਨਕਸ਼ੇ ਦਰੁਆਲਾ।

- I Plate ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਦਾਰੇ ਦੀ ਮੁਕਤੀਮਾਨ ਲਿਪਿ। ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਸਭਾ ੧੪
- II Plate (a) Kharoshthi ਖੋਸ਼ਟੀ ਲਿਪਿ ਦਿਹ ਲੇਖ। ਕੋਏ ਵਲੀਪ ਦੀਆਂ ਮੁਕਤੀਮਾਨ ਲਿਪੀਆਂ ਸਭਾ ੧੬
- III Plate (b) ਮਹਾਗਜ਼ਾ ਦਸਰਬ ਦਾ ਸਿਲਾਲੇਖ।
- IV Plate (a) ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਹਾਗਜ਼ਾ ਦਾ ਸਤਾਖਰ। (b) ਕਾਪਰ ਸਿਲਾ ਸਾਰਣੀ। ਪੁਰਾਣੀ ਯੂਨਾਨੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਰੋਮਨ, ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ। ਸਭਾ ੨੨
- V(a)(b) ਸਾਰਣੀ। ਖੁੰਦ, ਪੁਰਾਣੀ, ਖੋਸ਼ਟੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਅਤੇ ਅਰਮਾਇਤੁ ਲਿਪੀ ਸਭਾ ੨੬
- VI(a) ਸਾਰਣੀ। ਮੈਸਿਟਿਕ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ, ੧੬੦੦ ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਹਲਕੇ
- VI(b) ਨਕਸ਼ਾ ਮੈਸਿਟਿਕ ਦੇਸ ਤੇ ਮਿਸਰ ਯੂਨਾਨ ਦਰੁਆਲਾ ਦਾ।
- VII ਸਾਰਣੀ। ਫਿਨਿਕੀ, ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ਯੂਨਾਨੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਇਤਾਲਵੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਮਿਲ। ਸਭਾ ੨੦
- VIII ਸਾਰਣੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ('ਅਬਜਦ' ਦਾ ਹਿਸਾਬ)। ਸਭਾ ੩੪
- IX ਨਕਸ਼ਾ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰੇ। ਸਭਾ ੪੨
- X ਸਾਰਣੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ, ਭਰਹੁਗੀ, ਉੜੀ, ਸਰਾਫੀ ਜਿਲਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ। ਸਭਾ ੪੦
- XI ਸਾਰਣੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਖ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ। ਸਭਾ ੪੨
- XII ਨਕਸ਼ਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਆਪੋਦਿਹ ਦਾ ਹਿਸਤਾ, ਬ੍ਰਿਹਤ੍ਰਧ ਦਿੱਤਾ। ਸਭਾ ੪੮
- XIII ਸਾਰਣੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਸੁਜਗ ਨਸਬ, ਸਰੀ-ਦਰ। ਸਭਾ ੬੦

- XIII ਮਸ਼ਹੀ। ਦਿਖਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੰਡੇ, ਮਸ਼ਹੀ ਮਸ਼ਹੀ। ਸਫ ੬੪
- XIV Plate ^{ਫਾਰੇ ਤੋਂ} ਉਸਮਨਾ ਗੁਰੂ ਕੋਬਿਰਸਿੰਘ ਜੀ ਘੜੇ ਤੋਂ। ਸਫ ੬੬
- XV Plate ^{ਫਾਰੇ ਤੋਂ} ਉਸਮਨਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗਬਹਾਰ ਸਾਹਿਬ, ~~ਘੜੇ~~ ਤੋਂ। ਸਫ ੬੬
- XVI Table ^{ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੇ 'ਨੀਸਾਹ'} ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੂਰ-ਰਿਤਾਂ ਦਾ ਦਿਰਾਸ। ਸਫ ੬੮
- XVII ਨਕਸ਼ਾ। ਤਿਰਮੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਨੇ। ਸਫ ੭੮
- XVIII Plate ਭਟਛਰੀ ਲਿਪਿ ਦਿਖ ਦਸਤਖਤ। ਸਫ ੮੪
- XIX ਨਕਸ਼ਾ। ਗਏ ਫੀਰੋਜ਼ ਦਾ ਮਕਸ਼ਰਾ। ਸਫ ੮੦
- XX PLATE ਨਕਸ਼ਾ। ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਖੰਡਗਤ ਤੇ ਨਿਕਲੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਫ ੮੨
- XXI Plate. 'ਪੁਰੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਕਰਗਮੂਰ ^{ਪੁਰੇ ਅਖਰਾਂ} ਸਫ ੮੨
- XXII Short pieces in the book, for which no types available

ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਿੱਸੇ ਦਿਹਾੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ
 ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਿਹਾੜੇ
 ਲਿਖੇ ਬਾਹਲੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
 ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਖਰ ਠੀਕ ਹੀ ਹਨ। ਏਸੇ ਸਬਬ ਕਰਕੇ
 ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਰ' ਅਤੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ' ਕਹਿ ਸਕਦੇ
 ਹਨ।

ਜਿਥਾਂ ਜਦੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਖਰ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਮ-
 ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀਹਾ ਸਭ ਦੇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਲਿਖੇ ਗਏ
 ਹਨ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਲਿਖ ਗਏ ਹਨ, ਇਹ ਅਖਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਨ। ਇਸ
 ਦੀ ਸਾਰੀ ਉੱਚ ਵੱਧ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਇਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਖਰ ਸਨ। ਜਾਤੀਆਂ
 ਤੀਸਾਂ ਦਿਹਾੜੇ ਕੁਝ ਦਿਹਾੜੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧਾਵਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਮੇਤ ਦਿਹਾੜੇ ਕਈ
 ਇਹ ਵਰਣਾਂ ਹਨ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਏਡਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ
 ਸੀ ਹੋਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਾਜੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਇਹ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ ਖਾਸਾ ਹਾਕਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ
 ਹਟਾਈਆਂ ਹਨ, ਨਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖੇ ਸਮੇਂ ਪੁਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦਿਹਾੜੇ ਸੋਧਣੀ
 ਹੋਗਈ ਹੈ; ਜੋ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਓ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਾਸਤੇ ਮੰਗਣ
 ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਦਿਹਾੜੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੁਲ ਦੀ ਛੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਭ
 ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਮੈਂ ਨਾਗਪੁਰ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਏ
 ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹਰ

ਪੰਡਿਤ ਗਿਰੀਸ਼ ਸਾਸਤਰੀ, ਮਾਮ. ਦੇ. ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਮਨ। ਇਕ ਸਿਲਾ ਜੇਖ ਇਕ
 ਦੂਜੇ ਅਖਰ 'ਘ', 'ਬ', ਵਗੈਰਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰੇ
 ਪਏ। ਪੁਰਾਨ ਪਰ ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਖਰ 'ਘ', 'ਬ' ਜੀਹਨ
 ਅਤੇ ਉਹ ਜੇਖ ਯਾਹਰੀ ਬਾਹਰੀ ਸਦੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਤੋਂ
 ਤੇਫ਼ ਦੇ ਸੋ ਮੀਲ ਦਖਣ ਪੁਰਾਣੇ ਮੇਰਾਂ ਦੇ ਖੋਜਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।
 ਬੜੀ ਯਾਦੀ ਹੋਈ। ਅਗੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਦਿਨ ਸ਼੍ਰੋਕਾਂ ਉਠਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ,
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸਕਲਾਂ ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ;
 ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਠ ਕਿਉਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਨਾਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਕੁਝ ਸਕਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲ ਦੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਠ ਨੂੰ ਮੈਂ
 ਹਕ ਪਿਛੇ ਦੇ ਜਿਥੇ ਜੇਖਾਂ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਚ ਕੁਝ ਕਠਨ
 ਦਾ ਸ਼ਾਸ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਪੁਰਾਣ ਬਨਾਇਆ। ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ
 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਘਰੀਲੇ 'ਚਰ-
 ਮਾਤਾਂ' ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਲਈ ਇਕੱਠੀਆਂ
 ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਮੈਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਡਿਤ ਗੋਰੀ
 ਸ਼੍ਰੋਕਰ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀ-ਮਾਤਾ' ਉੀ ਸਾਸਤਰੀ ਜੀ ਨੇ
 ਮੈਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਨੁ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਗਏ, ਦੇ ਅਖਾਂ। ਇਤਨੀ ਸਾਮਗਰੀ
 ਪਾਕੇ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਦੀ ਅਰਦੀਂ ਮਿਲਾਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸੁਫਲ
 ਨਹੀਂ। ਸਤਿਨ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਨਤੀਜੇ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਖਾਸਾ
 ਮੰਡੇਕੇਟ ਅਖਰਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸਾ ਯੰਗਮੰਨਸ 'ਮੇਜੀਨ' ਵਿਚ ਜੇਖ ਜਿਥੇ ਅਤੇ
 ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਸਾਂ, ਉਥੋਂ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹੇਰੀ ਲੀਮ ਵਿਚ ਜੇਖ
 ਪਏ। ਛੇਕਰ ਜਦ ਮੈਂ ਸੁਰ ੧੯੧੪ ਵਿਚ ਘਰ ਛੁਟੀ ਤੇ ਆਇਆਂ,
 ਤਦ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਸ਼ੁਕਲ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਮਿਲਾ ਜੇਖਾਂ, ਦਲਖਤਾਂ, ਆਦਿ ਤੋਂ
 ਉਪਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸਸਾ ਛਾਪਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਵੀ ਪੰਜ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ; ਕਈ ਇਕ
ਨਵੇਂ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਪੰਦਰ ਤੋਂ ਗਏ ^{ਸਨ} ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਭਾ ਰਿਹਾਇਸ਼
ਮੇਂ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਨਾਂ
ਦੇ ਜਵਾਬ ਮੇਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਏ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਮੇਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ
ਅਖਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ
ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ; ਬਾਹਰੀ ਤੇ ਹਰੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇਹ ਮਾਨਦੇ, ਅਤੇ ਤੇ
ਸ਼ਾਂਤ ਬਾਰ, ਅਤੇ ਦੁਆਬਾ ਤੇ ਮੰਨਦਾ ਅਸਲ ਦੇ ਉਨ੍ਹੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖੇ
ਹੋਏ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਹਰ', ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੰਕੇ
'ਸ਼ਾਹਰ' ਦੇ ਪਾਸ ਪਿੱਛੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਪਾਸ ਵਿਚ 'ਟਾਕਰੀ' ਅਖਰਾਂ
ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸੀ।
ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਬਨਾਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ
ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਤਬਕਾ ਸਨ। ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇ ਸਿੱਖਾਇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ
ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਸ ਕੋਈ ਅਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ
ਬੋਲੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਅਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਤਿਵੇਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰ
ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਮਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਵਿਰਾਸਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ
ਪੂਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਫ਼ਖਰ ਤੇਨਾ ਹਾਜ਼ੀਰਾ ਹੈ। 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਾ ਇਕ ਅਖਰ ਦੀ
ਗੁਰਮੁਖੀ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਓਹਨਾਂ
ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਜਾ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਭਤੀਬ ਵਿਚ ਫ਼ਕਰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਤੇਨਾ ਕਿਸਤੀ
ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲਿਖਿਓ ਨਈਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੁਣ-
ਮਾਜਾ ਦੀ ਜੋਗਤਾ, ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਸਰਜਤਾ, ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਕੁਝ
ਦੀ ਪਰ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਜਾ ਰੀਸਾਂ ਪੁਰੀਸਾਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ

~~ਸਾਈਂ ਪੁਰੀਆ~~ ਤਨ, ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰਾ ਪੁਰਾਣੇ ਪੜ੍ਹੇ ਸਿਖੇ ਓਹਨਾਂ
 ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਅਖਰ ਬਨਾਏ।
 ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਓਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ
 ਹੀ ਢੰਗੀ ਢੰਗੀ ਸ਼ਕਤ, ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਬਹੀ ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ, ਮਾਝਾ ਤੇ ਨਗਾਂ
 ਤੋਂ ਬਿਨ, ਦੁਹਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਖਰ ਪਾਂਧੇ ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਤੇ
 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਜਾਂ ਯੋਗੇ, ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ
 'ਪੋਥੀਆਂ' ਤੇ 'ਸਾਖੀਆਂ' ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਬ੍ਰਹਮਣ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੀ,
 ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਢੂ
 ਸਾਨ ਪਿਛੋਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਦੇਤਾ ਗਿਆ। 'ਸਾਖੀਆਂ' ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੋਂ
 ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ 'ਸਿੱਧੂ ਨਾਥ ਬਾਮਣ' ਨੇ ਲਿਖੀ ਸੀ। 'ਬੁਨਾ
 ਪਾਂਧਾ' ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਇਹੋ ਅਖਰ ਕ੍ਰੀਸਟ ਦੇ
 ਸਾਥੇ ਤਕ, ਲੁਪਿਆ ਨੇ ਦੇ ਜਿਸੇ ਤੇ ਭੁਟਿਕੇ, ^{ਦੇ ਤੇਲੇ} ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਿਲਾਵੇ ਵਿਚ
 ਵੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਂਦੇ, ਤੇ ਆਮ ਤੌਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀਂਦੇ ਰਹੇ ਅਧੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ
 ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ ਵੇਪਰ 'ਭੁਰਖਰੀ' ਜਾਂ 'ਬੁਰਛਰੀ' ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਾਖੀ
 ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਿਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ
 ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਹ, ਇਹ ਗੁਰ ਅਲੇ ਜਾਂਦੇ
 ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸਤ ਤੋਂ ਕ੍ਰਿ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਅਖਰ 'ਨਾਗਰੀ'
 ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਬਨਾਏ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ, ੫ ਸ਼ਕਿਤ,
 ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰੁਮਾਸਾ
 ਪੁਰੀਆ ਮੌਜੂਦ ਦੇ ਸਾਥੇ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਤੋਂ ਬਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ
 ਵਿਚ ਪੰਥ ਹੋਈ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨਾਗਰੀ' ਸਾਥੇ ਤੇ ਇਹ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਦਰੁਮਾਸਾ ਤੋਂ
 ਪੁਰੰਤਾ ਇਹ ਬਨੀਆਂ॥

ਨੋਟਿਸ (ਦਿ. ੭ ਸੰਭ), ਮਨੁੱਖੀ ਦਰੁਮਾਸਾ. ਜੀ. ਬੀ. ਸਿੰਘ

ਭਾਰਤ ਦਰਖ ਦਿਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਦਿਵਾਨ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸਤਾਨ ਦਿਰ ਜਿਤਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸੀ
ਅਖਰ ਨਾਗਰੀ, ਬੰਗਲਾ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਕਾਯਬੀ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ, ਉਰਦੂਆ ਵੱਗੇਰਾ,
ਸਭ ਅਖਰ ਦਿਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਸਕੋਂ ਤਾਮਿਲ, ਤੁਲੂ, ਕੰਨੜੀ ਅਦਿ, ਅੱਥੋਂ ਤਕ
ਕਿ ਬਰਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ਜਾਮੀ ਅਖਰ ਤੀ ਅਸਲ ਦਿਰ ਓਹੋ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੀ
ਨਜ਼ਰੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਰੂਪ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨਾਂ ਦਿਰ ਅਖਰਾਂ
ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਦਾ ਵੀ ਫਰਕ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੂਲ-ਰੂਪ, ਓਹਨਾਂ ਦੀ
ਵਜੋਜਨਾਂ ਤੇ ਸੂਰਾਂ ਦਿਰ ਵੰਡ; ਸੂਰਾਂ ਤੇ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਜਗਾਨ ਦਾ ਵੰਡ; ਸੰਜੁਕਤ
ਜਾਂ ਦੁਆਤ ਵਜੋਜਨ ਅਖਰ ਬਲਾਨ ਦਾ ਵੰਡ; ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਰਤਮਾਨਾਂ ਦਿਰ ਅਖਰਾਂ
ਦੇ ਸੋਰ ਪੂਰ ਦਿਰ ਸਿਧੀ-ਜੇਟਦੀਂ ਜੀਕ ਦਾ ਹੋਣ, ਜਿਸਦੇ ਤੇਠਾਂ ਅਖਰ ਜਟਕਰਿਆ
ਹੋਏ, ਜਿਕਰਾਂ ਖੁੰਟੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਵੰਗਿਆ ਹੋਵੇ; ਉਪਜਸਥਾਨ ਪੂਜਬ,
ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸੱਤਾਂ ਅਠਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦਿਰ ਵੰਡੇ ਹੋਣ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦਾ
ਵਰਤਮਾਨਾ ਦਿਰ ਇਕ ਦਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਵਰੂਮ ਦਿਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ; ਇਹ ਗਾਠਾਂ
ਸਭ ਦਿਰ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਥਾਂ ਹੀ ਨਿਕਲੇ
ਹਨ। ਪਰ ਓਹ ਸਾਂਝਾ ਮੋਢਾ ਕੀਹ ਸੀ? ਇਸਦਾ ਠੀਕ ਉਤਰ, ਓਹੋ ਹੀ ਜਾਣਦੇ
ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂਨੇ ਦੇਸ਼ ਗਾਠ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੋਰ ਬਿਤਾ ਦਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ
ਇਹ ਸਭ ਅਖਰ ਵੇਦਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵੇਦਨਾਗਰੀ ਤੋਂ
ਅਤਨਬ ਅਜਕਲ ਵਰਤੀਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਨਾਮ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਸੋਲੀਨਾ

ਬਿਰੂਜੀ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ਹੀ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੋ ਜਾਂ
 ਹਨ, ਸਗੋਂ ਬਿਰੂਜੀ ਸੰਮਤ ਤੋਂ, ਹਰੇ ਸੇ ਹਰੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਜੇਖ ਵੀ ਜਿਥੇ ਹਨ।
 ਸਤੁ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜੇਖ ਜਾਂ ਕੋਈ, ਜੋ ਇਹ ਸਤੁ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਓਹ
 ਪਿ ਪਰਾ ਕੋਟ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਖਾਏ, ਉਹ ਸਤੁ ਰੂਪ ਦੇ
 ਸਤੁ ਨਿਰਾਣੁ ਤੋਂ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਿਥੇ ਦਾ ਜਿਥਿਆ ਮਨ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ
 ਅਖਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿ ਅੰਜੰਕ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੇਖਾਂ ਦੇ, ਪਰ
 ਹਾਲੀ ਦੀਰਘ ਸੂਰ-ਲਿਨੁ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਨੇ, ਖਾਲੀ ਕ੍ਰਮਦ ਸੂਰਾਂ ਦੇ
 ਹਿਨ੍ਹ, ਪਛਮੀ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਜੁਸਰ, ਜੋਰ, ਪੈਸੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲ ਦੇ ਸਨ। ਦੀਰਘ
 ਸੂਰ ਹਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਰਕੇ ਪਿਪਰਾ ਕੋਟ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੇਖਾਂ ਦੇ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ
 ਦੇ ਪਹੁੰਚ ਦਿਖਾ ਸਨ। ਮੁਸਕਰਾਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਦ ਸੂਰਾਂ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚੇ
 ਅਰਥ ਕੁਝ ਦੇ ਕੁਝ ਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਬਾਸਨ (Hase), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਕਿਸੇ ਮਹਾਪੁਰੁਖ ਦੀਆਂ
ਮਾਸ਼ੀਆਂ ਦਬੀਆਂ ^{ਕੁਈਆਂ} ਮਿਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ (ਦੇਕੋਂ ਦੁਕੇ ਅਖਰ ਜੋਧੇ ਪਾਏ
ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮਹਾਮੋਗਰਿਨੀ ਤਿਖੂ ਦੇ ਅਸਤਰਾਨ ਉਪਰ
ਅਖਰ 'ਮ'। ਇਹ ਮਹਾਮੋਗਰਿਨੀ ਤੁਕਾਨ ਬੁਧ ਦਾ ਸਾਕਸ਼ੀ ਤੇ
ਸਿਧਾ ਗ੍ਰੇਸ਼ਮ ਸੀ। ਅਸ਼ੀਆਂ ਮਾਦਿ eclips ਨੂੰ 'ਸ਼ਰੀਰ' ਮਾਖਰੇ ਸਨ।

‘ਜਾਤਕ ਕਥਾ’ ਜੋ ਕਹੈ, ਸੁਪ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੇ ਜਗਾ ਜਗਾਂਤਰ, ਜਨਮਾਂ ਦੀਆਂ
ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਾਖਰ ਨਿਖਰੇ ਦਾ ਵਰਤਨ ਕਈ ਵਾਰੀ
ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਰਾਜੇ ^{ਤਖਤ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੋਰੇ ਸਨ।} ਰਿ ਰਿਸਤਰਾਂ ਤਨਖਾਹ ਪੂਰ ਬਜਾਈ ਨਾਨ
ਮਾਖਰ ਉਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਿਰੰਦਰ ਮਾਨਸ ਦਾ ਮਾਗਰ-ਖੇਨਾਪਾਉ ਨਿਮਾਹਰਕਸ
ਨਿਖਰਾਏ ਰਿ ਦਿੰਦਾ ਤਾਨੀ, ਨਿਖਰੇ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਕਾਢੇ ਬੁਨੇ ਗੁਰੇਰ
ਕਪੜੇ (fine tissue closely woven) ਪੁਰ ਨਿਖਰੇ ਹਨ। ਮੌਜ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।
श्री कृष्णाय नमः ।

ਦੀਸ ਦਾ ਰਾਜ ਅਸੇਰ ਦੇ ਪਿਤਾਮਹ ਬੰਗਰਾਪਤ ਨੇ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਤਿਰਸਤਾਨ
ਤੋਂ ਰੁਲੇ ਜਾਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੱਥਾ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ
ਪਿਛੋਂ ਉਸਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਰਸਾਰ ਨੇ ਭੀਰੋਖਾ ਸਿਰ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿਲਾਲੇਖਾਂ, ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਪਤ੍ਰਿਆਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਾਲ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀ
ਕਸ਼ਤਰੂਪਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਆਦਿ ਪੁਰ ਦੇ ਚੇਖਾਂ ਤੋਂ ਦਿਖਾਨਾਂ ਨੇ ਬਹੀ
ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਬਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾਸ ਇਹ ਸਿਰੋਂ ਨੇਸ਼ਨਿਤ ਕਰਾਂਦੇ ਹਨ,
ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਸੇਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਵੇਰ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਵਰਤਾਂਦੇ
ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਗੰਧਾਰ ਜਾਂ ਖੋਸ਼ਟੀ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਜਿਓ ਖਬੇ
ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਦਰ, ਕੰਧਾਰ, ਰਾਖਤਰ, ਬਹਿਲਕਾ;
ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜਾ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ ਉਤ-ਪਛਮੀ ਸੂਬਾ ਆਖਦੇ ਹਨ;
ਜਿਹੜੇਸ਼ਾਮੀ ਜਾਂ ਬਿਲੋਰਸਤਾਨ; ਜੇਥੇ ਜੇਥੇ ਹੀ ਯੂਨਾਨੀ ਕਸ਼ਤਰੂਪਾਂ ਦਾ
ਰਾਜ ਸੀ, ਉਥੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਕਸ਼ਤਰੂਪਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਿਆਂ
ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਤਾਮ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਯੂਨਾਨੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲਾਗ ਵਰਤੀ,
ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਸਿਰੋਂ (ਏਸ ਖੋਸ਼ਟੀ ਲਿਖੀ ਦੇ ਪਹੁੰ ਜਾਤ ਲਈ ਕੁੱਲੀ ਸਨ
ਗੋਏ ^{ਨਾ} ਤੀਸਰੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਏਸਦਾ ਰਾਜ ਨਾ ਰਿਹਾ॥

ਕੁੱਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਖਰ ਖਾਵਿਤਿ ਸਕੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਲਾਂਦੇ ਸਨ, ਜੇਕਰ
ਅਜਕਲ ਜਾਰੇ ਵੇਲੀ ਅਖਰ ਜਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੁੱਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਨੂੰ ਰਾਸਤਾ ਹੈ, ਕੁਝਿਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਦੇਸੇ ਦੇਸ਼
ਦਿਖੇਂ ਹਨ। ਅਸੇਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਸਿਲਾਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਖਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੁਣ 'ਪਾਲੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ
ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
ਪਰ ਕੁਝ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ, 'ਯੂਨਾਨੀ', ਕੀਨ ਦੇ ਬਾਧ ਜਾਤੀ ਨੇ

‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਪਾਲੀ’ ਨਾਂ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਅਖਰ ਧਾਰੇ
 ਉੜੀ ਉੜ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਰਬਦ ਵਿਚ ਭੀ ਧੌੜੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਨ ਪਰਲਿਤ
 ਸਨ। ਲਿਖਨ ਵੇਲੇ ਇਕ ਸਿਪੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਹਾਲੀ ‘ਤਾਮਿਲ’ ਬਣੀ ਹੈ।
 ਉੜੀ ਉੜ ਲੋਕਾਂ ਸਭੁ ਜੋਧਿਆਂ, ਤੇਸੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਤੋਂ ਹੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਰਕ
 ਪੰਡਿਆ ਪੰਡਿਆ ਬਨ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਤਾਮਿਲ ਅਖਰ, ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਮਿਲ
 ਨਾਂ ‘ਵੈਟਲੁਤ’ ਤੋਂ ਬਣੇ, ਲਿਖੇ ਹੀ ‘ਵੈਟਲੁਤ’ ਤੇ ‘ਤਲੁ’, ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਤੋਂ ਬਣੇ
 ਸਮੇਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ‘ਕਾਨਨੀ’ ਅਖਰ ਇਹਨਾਂ ਵੇਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਏ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ
 ਤੋਂ ਬੋਧ ਕੀਤੇ ਹਨ। ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਜੋਧੇ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਗੁਪਤ ਗਏਆਂ ਦੇ
 ਵੇਰੇ ਜੋ, ਅਸਲਾਂ ‘ਗੁਪਤ’ ਸਿਪੀ ਅਖਰੇ ਹਨ। ਕੁਸ਼ਮੀਰੀ ਅਖਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਇਹਨਾਂ ‘ਸਾਰ’ ਤੇ, ਇਸੇ ‘ਗੁਪਤ-ਸਿਪੀ’ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸਨ॥

‘ਖੋਸਰੀ’ ਤੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਵੇਰੇ ਸ਼ਬਦ-ਮੁਤਰ ਜੋਧਿਆਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ
Phonetic Script। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਖਾਸ ਖਾਸ ਆਲਾਜਾਂ ਲਈ
 ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
 ਅਤੇ ਹਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੁਝ ਆਲਾਜਾਂ ਹਨ। ਜੇਹੇ ਨਾਨ ਫੁਰ ਬਾਹਰ ਕੰਡਿਆਂ ਸਾਡੇ
 ਸੰਘ ਵਿਚ ਦੀ ਪੀਪੀ) ਦੇ ‘ਵੈਟਲੀ ਪਾਏ ਥਰ ਥਰੇ, ਤੇ। ਅਤੇ ਇਕ ਸਮਾਨ
 ਸ਼ਬਦ ਪੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋਸ਼ਿਲੀ ਅਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਹਾ ਮੁਪਾਹਾ ਜੱਥਾ, ਛੋਟਾ, ਖੁਸ਼ਾ

* ਇਹ ਨਾਮ ‘ਖੋਸਰੀ’ (ਖੋਤੇ ਤੇ ਉਠ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਹਾਸਿਆਂ ਨੇ ਹੀ
 ਇਸ ਲਿਖੇ ਸੀ ਜਿਥੇ ਤੁੰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਾਏ। ਮਲੇਛਾਂ ਵਰ ਹਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ,
 ਪਾਇਰੇ ਤੇ ਸਾਭਾਨ, ਦੁਪਾਰੇਆਂ ਹਾ ਮਾਲ ਮਾਪਦੇ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਥੋੜਿਆਂ
 ਤੇ ਉਠਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਵੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਥਰੀ ਹਾਹੀ ਅਕੇਰੀ ਤੁੰ ਸਾਡੇ
 ਪਿਠੇ ਦੇ ਜੋਰੀ ‘ਛੱਕਾਕੋਰੇ’ ਜਾਂ ‘ਹੀਰ ਗੋਜੇਰੇ’ ਅਖਰੇ ਦੇ ਹਨ।

ਜਾਂ ਤੰਗ ਕਰਕੇ, ਜਿਤਨੂੰ ਤਿਲਕੇ, ਤੱਠਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲੇ ਰਖਕੇ ਜਾਂ ਸੀਟਕੇ, ਤੇਜਾ
 ਨੂੰ ਨੌਂ ਥਾਂਵੀਂ ਕਰਕੇ : - ਆਰਮਾਂ ਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ
 ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਕਰ ਬਾਂਸਰੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਮੀ ਬਣਾਕੇ, ਛੋਟਾਂ ਨੂੰ ਦਬਕੇ ਪੁਰਾਂ
 ਕਰਕੇ ਹਾਂ, ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਗਾ ਗਾ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ
 ਜਾਣਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਬੋਲਨ ਜਦੀ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਸੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ
 ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਬੋਲੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣਕ
 ਹੋ ਪਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਜਾਣਕ ਕਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ
 ਮਨ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਆ ਜਾਏ, ਜੋ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਪਾਤੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਸੱਤ ਤੀਬਰਤਾ ^{ਦੀ ਅੰਦਰ} ਬੱਤੀ (ਜੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ
 ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਲ ਜਾਂ ਅਰੂਪ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ, ਅਛਰ, ਜਾਂ
 'ਅ-ਖਰ' (ਨਾ ਖਰਨ ਵਾਲੀ) ਆਖਦੇ ਹਨ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਅ-ਖਰ' - ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿਖੜ ਜਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ
 ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਹਰਫ਼' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ
 ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਆਮ ਨਿੱਤ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ 'ਅ-ਖਰ' ਆਵਾਜ਼ ਮੌਜੂਦ
 ਹੈ, ਜਿਕਰ 'ਗਉ' ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ 'ਅ-ਖਰ' ਆਵਾਜ਼ 'ਗ' ਹੈ, ਜਾਂ
 'ਪਿਰ' ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਪ' ਹੈ। ਜੇਕਰ 'ਗ' ਤੇ 'ਪ' ਆਵਾਜ਼
 ਜਦੀ ਗਉ ਦਾ ਮੁੱਠ . . . ਤੇ ਕੋਰੇ ਦੀ ਕਾਹਰੀਦਾਰੀ ਬੁਨਾਦ ਦੀਏ, ਤਦ
 ਇਹ ਨਕਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਿਖੜ ਜਦੀ 'ਹਰਫ਼' ਬਣ ਜਾਣਗੇ।
 ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ 'ਹਰਫ਼' ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਦਰਤਨ ਵਿਚ ਸੋਧ ਕਰਤ ਜਦੀ, ਘਮ
 ਘਮ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮਾਜੇਸੀਆਂ 'ਹਰਫ਼-ਮਾਤ੍ਰ' ਨੂੰ
 'ਜਬਰ-ਮੁਲਕ' ਜਾਂ *Phonetic Alphabet* ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

੨੯੯
 ਧਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਬਤ ਰਵਾਗ ਸੁਪਰੇ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਆਪੇ ਰਵਾਗੀਆਂ ਪੀ. ਹੀਆਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਨਾ
 ਸਭ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਜੀ, ਜੋ ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਸੁਰਤ ਤੇ ਰਵਾਨ ਆਪੇ ਸੁਰਤ
 ਆਪੇ ਸੁਰਤ ਸਭ ਦੇ ਰਵਾਗੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਰਤ ਸਭ ਦੇ ਰਵਾਗੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ।
 ਪੜ੍ਹੇ ਰੇਸ ਸਾਗੀ ਰਵਾਗੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ, ਰਵਾਗੀ ਸਿਰੀਆ ਅਹੁਰਾ ਮਾਨਸਾਂ

ਕਰਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਦਾਸ਼ ਨਾਈਂ ਰਿਹਾ, ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦਾ
 ਮਿਸ਼ਨ, ਬਹੀ-ਭੰਘੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਭੰਘੀ ਫੇਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਜੋ ਮਨੁਖ
 ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕਾਰ ਪਿਛੇ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਖੇਤਿ
 ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਤੀ ਸੁਖ-ਮੁਖ ਦਰਦਮਾਨਾ ਤਿਨ ਸਾਫ਼ ਤਨੁਕਾਰ
 ਬਾਸ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਿਖਣ ਦਾ ਹੁਰ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ
 ਮੁੱਢੇ ਦਾ ਮੁਖ ਨੂੰ ਮਾਨਸ ਸੀ। ਅਠਰਧ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮਿਥੇ, ਜਦਕਿਸੇ
 ਨੇ ਕੋਈ ਭੰਘੀ ਪਾਠਨਾ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ, ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ, ਦਿਖਾਈ ਹੋਈ ਸੀ,
 ਤੇ ਇਹ ਪਥਰ ਹਿੱਤੇ, ਗੁਣਾ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਕੋਥੇ ਜਾਂ . . . ਜੇਹੀ ਨੂੰ ਰੱਖੀ
 ਇਹ ਮਿਸ਼ਨੇ ਭੰਘੀਆਂ ਮੰਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਨਾਏਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਕਰ ਅੱਠ
 ਸੌਆਂ ਮੁਹਤਾਂ ^{ਮਹਿਮਾ ਸਾਧਕ ਕਰਕੇ} ਸਾਡੀਆਂ ਤੇ ਹੀਮਾ ਕੰਧ ਨੂੰ ਸਿਖ ਪੈਰਕੇ ਉਸ ਪਰ ਬਣਾਇਆ
 ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਵੀ ਇਹ ਮੁਹਤਾਂ ਤੇ ਸੰਗਾਕਾਰ ਕੇ ਨੇੜੇ ਇਕ
 ਗੁਣਾ ਜਿਹੀ ਇਕ ਬਨੀਆਂ ਹਨ; ਛੱਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਮਾ ਸੰਗੇ ਵੀ ਮੁਹਤਾਂ ਤੇ,
 ਅਤੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਤੰਗੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਫਾਨੀ, ਤੰਗੀ ਪਿਠ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ
 ਪੁਰ ਸੁਰਾਹ ਅਸ ਤੁਸੇ ਜਾਈ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਜਾਏ ਹਨ, ਜਿਕਰ ਸਿਕਾਰ ਅਤੇ
 ਹਨ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਨ ਟਾਕਰਾ ਕਾਨ ਨਿਕਲੇ ਹਨ॥ ਪਰ ਇਹ ਸੰਤੁ
 ਪੁਰਾਣੀ ਗਲ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਨਾਨ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਨਾਕੇ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਰਖਨ
 ਦਾ ਇਹ ਹੁਨਰ ਸਰਜ਼ ਹੋਰ ਹੋਰ, ਹਰ ਭੀਜ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਇਹ ਮਾਤ੍ਰ ਸੰਤੁ
 ਜਾਂਦੀ ਤੇ। ਪਰ ਇਹ ਇਹ ਕਿਸੇ ਆਦਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਰ, ਸਕੇ
 ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਕਰ ਪਾਠ ਦਾ ਇਹ ਸਿਖਰੇ
 ਅੰਦਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਹੈ, ਆਸਰੇ, ਕਾਨ, ਮੁਖ ਦੇ ਦਾਸ਼ੀਨ ਅਈ
 ਦਾਸ਼ੀਨ ਜਾਏਗਾ, ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਇਹਨੇ ਜਾਂ ਜਿਸਾਂ ਦਾ ਨਾਨ, 'ਦੁਖ' ਦੀ

उसदीन के बेटे ख सिफत,
 बाबू लो बकरी की खसतुं सिफत रू०
 से मिठे मत! ख Dictograph मयिती मी।

ਦੇ ਪਲੇਟ ਨੰ ੧, ੨, ੩ ਵੇਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਘੋਸ਼ਣੀ’ ਤੇ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਸ਼ਬਦ-ਮੂਲਕ ਲਿਪੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਮਹਿਨ-ਜੋ-ਦਰ ਤੇ ਹੁਣ ਤੋਂ ਕਿਸੀ ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਲਿਪੀ ਨਾਮਕੋਈ ਵਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਇਹ ਪਿਛੇ ਆਈਆਂ ਦੇ ਲਿਪੀਆਂ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਲਿਪੀ ਤੇ

F.H. ਜੋ ‘ਧਨ’ ਦੇ ਵੇਦ ਅਰਥ ਹਨ: ਗੁਣਿਨ ਤੇ ਦੋਸਤ।

F.H. / ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੀਟਰ ਉੱਚੇ ਕੁਝੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਸ ਕਸਬੇ *Rosetta* ਨਾਮ ਦਾ ਆਗਾਰ ਹੈ। ਸਨ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਇਕ ਫਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਖੁਦਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਕਸਬੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਜਿਲਾ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਟੁਕੜਾ ਮਿਲਿਆ। ਜਿਸਪਾਠ ਉਪਰ ਪਿਠਾਂ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸਨ। ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈਰਵੀ ਲਿਖਤ ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਅਫਸਰ ਨੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਤੋਂ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਦੀ ਮਰਦ ਕਾਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਨ ੧੮੭੭ ਦੇ ਚ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੱਥਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ, ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਰੇ ਉੱਚੇ ਕੁਝੇ ਸਾਰੇ ਯੁਗ ਪਾਠੀ ਦੇ-ਦਰਦਨਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਤੀਖਣ ਸੂਝੀ ਫਾਂਸੀਸੀ ਵਿਦਵਾਨ ‘ਜੀਨ ਫਾਂਸਾਏ ਸੈਂਸਪੋਲੀਓ’ ਨੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਿਸਰੀ ਜਗਤ ਦੀ ਰਾਣੀ (ਕੁੱਝ ਵੱਡੀ ਤੇ ਜੰਗੀ ਵਲਕੀ ਸੀ, ਸਨ ੧੮੨੨ ਵਿਚ ਉਹ ਮਸਰਾ ਅਤੇ ਬਾਤਸਾ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ) (ਜੋ ਯੂਨਾਨੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸਨ) ਸਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰ ਲਈਆਂ ਦੇ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਰ ਜਾਈ। ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਛੇ ਸ਼ਬਦੀਮਾਨ ਪੁਰਾਣੇ ਸਨ ੧੮੪੯ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਲੰਗੇ ਤਕ ਪੜ੍ਹ ਜਾਏ। ਇਹ ‘ਮੈਸਟਰ ਸਟੋਨ’ ਜਾਂਦੀ ਮਰਦ ਨਾਲ ਨਾ ਨਹੀਂ ਅਖੀਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦੀਮਾਨ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ^{Demotic} ~~Demotic~~ ਨਾਮ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹ ਜਾਈ ਗਈ, ਜੋ ਤੇ ਹੁਣ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀ *Hieroglyphic* ਲਿਖਤ ਦਾ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਸਰਾ ਅਤੇ ਬਾਤਸਾ ਦੇ ਨਾਮ *Hieroglyphic* ਲਿਖਤ ਵਿਚ, ਅਸਾਂ ਪਲੇਟ 30 I.9 ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਸੇ ਪਲੇਟ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਪਾਠਾਂ ਤੋਂ ੧੦੦੦ ਵੱਧ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮਸਰ ਦੇ ਦੇ ਪਾਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਤਾਂ ਦੇ ਕਿਤੇ ਇਕ ਲਿਖਤ ਵਿਸਰੀਆਂ, ਭੋਲੀਆਂ ਆਦਿ ਸੈਂਸਪੋਲੀਓ-ਦਰ ਦੀ *Pictograph* ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਹਾਲੀ ੧.1.0 ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੀਆਂ। ~~ਮੈਸਟਰ ਸਟੋਨ ਦਾ ਸੇਖ ੧੮੬੬ ਈਸਵੀ~~

ਨੋ
੧
੨
੩
੪
੫
੬
੭
੮
੯
੧੦
੧੧
੧੨
੧੩
੧੪
੧੫
੧੬
੧੭
੧੮
੧੯
੨੦
੨੧
੨੨
੨੩
੨੪
੨੫
੨੬
੨੭
੨੮
੨੯
੩੦

ਜਿਸੇ ਤਕ ਬਲੀਆਂ ਤਨਾ ਲਿਆਂਦਾ ਸੇਖਾ ਹੋਰ ਜੀ ਤੈ। ਸਿੱਖਾ ਜੇਖ, ਸਿੱਕੇ,
 ਮਸ਼ੀਨ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀਆਂ ਪਰਮ-ਆਗਿਆਵਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਉਤੇ, ਜਾਂ ਪਾਥਰਾਂ ਉਤੇ
 ਦੇ ਥਾਂ ਪੁਰ ਸਿਖੀਆਂ ਪਿਛੇ ਬਾਈ ਤੇਈ ਸੋ ਵਕਰ ਜੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ
 ਸਿਖਤਾਂ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ-ਜੋ-ਦਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਾਏ ਜੋ ਹਈ ਤਿਨ ਹਜ਼ਾਰ
 ਵੇਰੇ ਦੀ। ਸਥਾਈ, ਉਸਦੇ ਰਿਸੇ ਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਖਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿ
 ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਕੁਝ ਮਾਨਸ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਿੱਖਾ ਜੇਖਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਤੇ ਓਹ
 ਤੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਰ, ਦਸਰਾ ਤੀ ਸਿੱਖਾ ਨਹੀਂ
 ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ
 ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਿਖੀਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਜੋ ਬਾਈ ਤੇਈ ਸੋ ਵੇਰੇ ਤੇ
 ਵੇਰੇ ਤਿਹ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਕਈ ਇਕ ਯਕਤੀਆਂ ਵਰਤਕੇ ਦਿਖਾਨ
 ਇਸ ਸਿੱਖੇ ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁੱਝੀ ਸਤਾਈ ਸੋ ਵਕਰ ਪਹਿਲੇ ਤਾਰਤ
 ਕੁਝ ਦਿਨ ਸਿਖਾਏ ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਨਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਵੇਰ ਇਹ ਸਿਖੀਆਂ
 ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਵਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮਾਈਆਂ ਰਿਥੇ? ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ
 ਪਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰ ਪੜ੍ਹਾਨੀ ਯਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਤੀ ਪੁਸਤਕ
 ਹੈ ਕਿ, ਜੇਕਰ ਰਿਸੇ ਬੰਦ ਹੋਏ ਨੂੰ। ਰਿਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਾਣਨ ਦੀ ਸੋਫ਼
 ਹੋਈ ਸੀ, ਤਦ ਓਹ ਰਿਸੇ ਦਿਹਾਗ ਤੋਂ ਰਿਸੇ ਦਿਰਦਾਨ ਰਿਖ ਦੀ ਮੰਗ
 ਕਰਕੇ ਸਨ, ਜੋਕਰਾਂ ਮਸ਼ੀਨ ਮਨੁੱਖ ਰਿਸੇ ਜਾਏ ਬੋਲੀ ਦਿੱਤੇ ਰਿਤਾਬ
 ਜੋ ਮਾਈਏ। ਬੰਦ ਪਰਮ ਪੁਸਤਕ ਦਿਖਿਰਕ ਸਿੱਖਾਈ ਹੋਰਾ ਦੁੱਟ ਗਮਿਤੀ
 ਦੇ ਮਸ਼ੀਨ ਦਿਨ ਮਸ਼ੀਨ ਤੋਂ ਪੁਸਤਕ ਵੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਪੁਸਤਕ ਸਿਖੀ ਗਈ। ਇਸ
 ਤੋਂ ਮਸ਼ੀਨ ਇਹ ਤੀਜਾ ਕਰਕੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਿਖਾਏ ਦਾ ਹੋਰ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਿਖੇ
 ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਮਸ਼ੀਨ ਦਿਹਾਗ ਕਾਰ ਜਾਈ ਜੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਨਾਂ ਸੀ।
 ਇਹ ਤੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੋਰ ਹੈ ਕਿ ਮਸ਼ੀਨ-ਜੋ-ਦਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਿਖਿ

ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੰਦਰ ਔਈ ਸੀ, ਜਾਂ ਕਿ ਉਹ ਤੀ ਬਾਰੇ ਨਾਈ ਸੀ।

ਸਿੰਧ-ਮਹਾਜਤਾ ਦਾ ਮੇਲ ਪੁਗਾਏ ਸਾਮਗੀ ਲੋਗਾਂ ਨਾਲ॥

ਮਹਿਤ-ਜੇ-ਦਾਰ^{ਪੁ*} ਦੀਆਂ ਜਿਲ੍ਹਾਂ ਸਿਖਿਤਾਂ ਦ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ
ਆਜਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲੀ ਪਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾ
ਜੋ ਅਜ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਦਸ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ
ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਿੰਧ-ਮਹਾਜਤਾ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਿੰਧ ਦੀ
ਤਪਸੀਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ, ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ
ਲੋਗਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਤੇ ਖੰਡਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛਰ ਤੇ ਖੰਡਰੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ
ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲਟੀਆਂ ਮਿਟੀ, ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ,
ਜੇਹਰੇ ਵਾਂਗੇ, ਮੋਹਰ ਜਾਨ ਦੇ ਨੁਪੇ, ਦੇ ਹੀ ਦੇ ਹੀ ਦਾਅਮ ਪੁਰਤੀਆਂ,
ਉਪਰ ਤੇ ਪਹੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਦਾਨੇ, ਇਕ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਦਾ ਧਾਂਡਾ, ਹਾਲੀ,
ਗੰਢੇ, ਬਾਘ, ਕਰਮੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪੁਰਤੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ
ਹਨ। ਸੋਹਾ ਹਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮਾਨਿਆ ਸੀ, ਜੇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਹਾਜਤਾ ਨੂੰ
Indicolithic Age ਜਾਂ 'ਤਾਮਰ ਜੁਗ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ
ਮਹਾਜਤਾ, ਇਕ ਬਿਦੇਸੀ, ਸਾਮ ਦੇਸ ਦੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਮਗੀ ਮਹਾਜਤਾ
Numerial Civilization ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਜੀ

* 'ਮਹਿਤ-ਜੇ-ਦਾਰ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸਿਖਿਤਾਂ ਦਾ ਦਾਰ'। ਇਹ ਥਾਂ ਨਰਕਾ

ਤੇ ੨੫ ਸਾਲ ਰਖਣ ਵਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸਿੰਧ ਦੇ ਖੇਵੇਂ ਕੰਢੇ ਹੈ। ਹੁਣ, ਮੰਟਕਾਸੀ ਦੇ

ਜੇਹੇ ਖਿੱਚੇ ਹਨ॥

Plate I

ਦੇਸ਼ ਸੰਘਾਂ ਨੂੰ
ਦੇਸ਼ ਸੰਘਾਂ ਸਿਰਫ਼
ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ,
ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ

ਸਨ, ਨਾਨੀ
ਸੀ, ਮਨੋਹਾਰੀ
-ਸਿਰ (solic-
ਘੋੜੇ ਤੇ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੇ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਰ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਰ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਰ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦਿਖਾਉਂਦਾ

cestral ਸੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਦਿਖਾਉਂਦਾ

ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ

ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ

Plate Ia
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ

五、

ਸਿੰਘ-ਮਾਤਾ

ਮਹਿਨ-੫-੨੪* ਦੀਸ਼

ਅਸਾਂ ਕਿਹਾ ਤੇ ਕਿ ਹਾਸੀ ।

ਜੇ ਮਨ ਤੋਂ ਘਿਭੇ ਰਹੇ ॥

१५, ६५२, ८५३

उपरी छे' के धर

ਸੇਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲੇ ਦੇ 140 ਤੇ ਪੁ

२७०० सीमां प्रत्ये

ਸੇਵਾ ਚੰਗੇ, ਸੇਵਾ ੪

ਭੈਪਤਭੈਪਤੀਸੀ ਖੇਡਾਂ

गैठे, वाप, वरुमी न

੨੨। ਸੋਹਾ ਗਲੀ ਨਤ

Charcolitic.

ਮਾਨੁਜਾ, ਇਕ ਬਿਦੇਸ਼

numerical

* 'अतिशय-बे-हान'.

325 गीत रसतल इत रज्जगदिपि प रे भव रूढ ॥ ७३५, १५५

निवेदिच्छे ॥

ਓਹੋ, ਨੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਸਤੁਕਤਾ ਦਾ ਸਮਝੇਆ ਨਿਆਏ।

ਇਹ ਸਤੁਕਤਾ ਸਿੱਖ-ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਚ ਪੁਰਖ ਦਿਲ ਬਿਆਸ
 ਹੋਈ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤੇ ਨੀਲੀਫਰ, ਮਾਝਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ, ਉਹ ਘੋੜ ਦੇ ਪਸ ਸਿਰਾਫਰ
 ਪਹਾੜੀਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਫੱਸੀ ਹੋਈ ਸੀ; --- ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਬਿੱਲੇ ਦੇਸ਼ ਤਨ੍ਹੀਓ,
 ਤੇ ਉਥੇ ਕੰਧਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੀ ਕੰਢੇ, ਸਭ ਥਾਂ ਇਹੋ
 ਸਤੁਕਤਾ ਰਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕੀਤਾ ਨਾਮ ਸਨ, ਨਾਮ
 ਕੰਧਾਰਾਧਾਰਾ। ਜੋਰਾਂ ਦਾ ਪਰਾਮ, ਕੇਰਕ ਪਰਾਮ ਨਾਂ ਨਾਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਦੀ ਨਾਮਨ ਮਾਝਰ ਨਾਮਨ ਨਾਂ ਨਾਂ ਹੁੰਨ। ਇਹ ਜੋਰ ਤਾਉਰ-ਸੇ (Dolio-
 rephalio), ਕੰਢੇ ਦੇ ਢੇਰੇ, ਸਗੋਰ ਦੇ ਢੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪੈਰੇ ਤੇ ਪੈਰ-ਥਾਂ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਨ; ਪਰ ਪੈਰ ਪਾਰ, ਕੇਰ, ਕਢ ਬਲੰਦੇ ਸਨ। ਪਰਾਮ
 ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿੰਗਪੁਰਾ (Sex-ਪਰਾਮ) ਸੀ, ਜੋ ਮਾਝਰਾਂ ਦੇ ਮਾਝਰ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਬਲੰਦਾ ਮਾਝਰੇ ਮਾਝਰੀ ਰੂਪ ਦਿਲ ਜਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਰਿਗੇਦਰ ਦਿਲ (ਇਹ
 ਕੇਰ ਨੂੰ 'ਸਿੰਗਪੁਰ' ਜੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਝਰੇ ਕਢੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਪਰ
 ਸਾਝਰੇ ਰਸੀਆ ਤੇ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਾਝਰੀ ਰੁਖ ਵੀ ਹੋਈ। ਇਹੀ ਮਾਝਰ
 ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੁਖੀ ਦਾ ਨਗਰ ਇਹਨਾਂ ਮਾਝਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਝਰਾਂ ਤੇ, ਅਤੇ
 ਉਥੇ ਕੁਤਮਾਝਰੀ ਹੀਤਾ ਤੇ। ਮਾਝਰ-ਜੋ-ਰਾਂ ਦੇ ਸਾਝਰੇ ਨਾਮ ਤੇ
 ਉਥੇ ਦੇ ਜੋਰਾਂ ਦੇ ਕੁਤਮਾ ਕੀਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

① ਉਨ੍ਹੇ ਕੁਝ ਨੂੰ, ਕੁਝ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਤੇ, ਕੁਝ ਨਾਂ ਕੁਝੀ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ *capal* ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ
 ਰੂਪ ਸਾਝਰੀ ਤੇ ਤਾਉਰ ਮਿਲੇ ਕੁਝ ਹੋਏ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਨੀਲੀਫਰ ਦੇ ਇਹ ਸਫਲ ਕੰਢੇ ਤੇ
 ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਪਹਾੜੀ ਸਾਝਰੀ ਦੇ ਸਾਝਰੇ ਬਲੰਦੇ ਜੋਰੇ ਸਿੱਖੀ ਰਸੀ

ਰਸੀ ਨੂੰ ਜਾਨੀਆਂ ਸੀ। ਸਤੁਕਤਾ ਕਲ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ।

ਸੁਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸਿੱਖੇ ਦਿਲ ਮੰਠੂਰ ਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਦਿਲ ਬਲੰਦ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁੰਗਰੇ।

ਜੇ ਦਿਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜੀ ਪੰਜਾਹ ਵੇਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਦਕੇ ਪਾਠਿਆ ਗਿਆ

ਪਰ ਰਿਸ਼ਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਾਗ ਹਾਸੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ, ਮਾਧਵਾਂ ਦੀ ਪੰਚਰਤ
 ਬਾਹਰ ਸੀ। ਦੇਵ ਸੁਰਤੀਆਂ ਵਿਚ, ਇਕ ਤਾਂ ਧਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਥੋਂ
 ਹਾਸੀ ਤੀਬਾਂ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਮਾਧਵ ਪੜ ਗਏ। ਦੂਰ ਹੋਰ ਦੇ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਤੀ
 ਵਿਚ ਪਿਛੋਂ ਦੁਰਗਾ-ਮਾਧਵ-ਸੰਪਾਰਕੀ ਬਣੀ। ਤਨ ਮੁੰਗ ਦਾਸ ਇਕ ਦੇਵ
 ਹੈ, ਜੋ ਸਧਾਂ ਨਾਮ ਦੇਹਿਆ ਹੈ, ਇਕ ਹੋਰੀ ਪੁਰ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨੀਂ ਜੋੜੇ
 ਤੇ ਮਾਧਵਾਂ ਦੀ ਪੁਰ ਵਜ ਕਰੇ ਬੰਨਾ ਹੈ। ਹੋਰੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਕਰੀਆਂ, ਪਸ ਅਤੇ
 ਪਿਛੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕਰੇ ਬਨੀਆਂ ਦੇ ਤੀਬਾਂ
 ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਵੱਡੇ ਜਿਹਾ ਹਾਥੀ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਸਾਂਝ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ
 ਸੂਰ ਪਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਨ। ਦੋ ਦੇਵ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਹ ਮਾਰਦੇ,
 'ਨੰਦੀ' ਸਾਂਝ, ਅਤੇ 'ਗਣ' ਬਨਾਏ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਥਾਂ unicorn
 ਮਾਧਵਾਂ ਸਿੱਧੇ ਸਿੰਹਾਂ ਹਾਥੀ, ਕੰਗਰੀ ਬੰਨ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ, ਬੰਨ ਦੀ ਹੈ,
 ਜੋ ਬਾਗੀ ਵੇਰੋ ਬਾਗੀ ਹੈ। ਨਾਮ 'ਸਿੰਹ' ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ
 ਪਰ ਪਾਈ ਇਕ ਹਨ 'ਗੁਰੀ' ਤੇ 'ਗੁਰੀ'।
 ਪ੍ਰਤਖ ਇਕ ਇਕ ਸਕੂਲਤਾ, ਰਿਸ਼ਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਂਵਾਂ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ
 ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸਕੂਲਤਾ ਸੀ, ਭੰਗ ਕਿੱਤੇ ਬਾਗੇਂ ਅਤੇ
 ਜੋਕ ਸਨ, ਜੋ ਸਿੱਧ ਦੇਵ ਇਕ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਪੁਰਾ ਦਰਸਾਏ ਬੁੱਝੀ ਦਾਖ਼ਤ
 ਹੋਰੇ ਰੁੜ੍ਹੇ ਤੇ ਰਖਨ ਹਨ ਫੰਸ ਲਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਡਿੱਗ ਸਾਂਝ
 ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਅਤੇ ^{Hab} ਹਾਥ ਤਰੀ ਨੂੰ ਹਨ ਹਾਸੀ ਕਰਾਣੀ ਦੇ ਪਾਸ, ਪਰ ਕਰੇ
 ਸਿੰਹੀਰ ਦੇਸ਼ ਦਰ ਹਨ ਹੋਰ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਕੂਲਤਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੁਰਤੀਆਂ

ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦੋਹਾਂ ਵਾਲੀ ਹਨ ਦੀ ਕੁੰਘਾਈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੋਂ
 ਦੇ ਪਾਸ ਦੇ ਬੰਨੇ ਹੁ-ਬ-ਹੁ ਪੁਰਾਣੇ 'ਸਿੰਧ' *Atyphalli* ਨਿਕਲੇ, ਜਿਤੇ
 ਜਿਤੇ *Atyphalli* ਦਾ ਜੋਕਾ ਰਿਸ਼ਾਬ ਦੇਹ ਹੈ। ਹਰੁਰ ਮਾਧਵੇ ਇਕ ਸਿੰਧੂ-
 ਸਕੂਲਤਾ ਦੇ ਮੰਦਗਤ ਸੀ।

३३३

५. छेरी छेरी

ਦੁਆਬਾ, ਤੇ ਪਹਾੜ, ਫਿਰਕਾ

17873 Byblus*

॥ कुजडा ॥

५१० काला

२३ असन रा

॥ ॐ ॥

युक्तवत्

५. १५५

ਨਮਨ ਦੇ

ਦੀ ਰਾਜੀ, ਅਤੇ

Proclasi-

ਏ ਭ:-

shows that

Corraoan

to agree

Kish,

ople. His

twice

uggests that

ਪਰ ਭੋਗੇਦਰ ਦੇ ਸਾਥੇ ਤੇਹ ਕਰਾ ਗਈ ਬਰਤ ਸ. ਮਾਸਕਾਂ ਦੀ ਪੌਰ ਜਤ

ਸਾਹਾ ਜੀ। ਦੇ

ਮਲੀ ਤੀਏਂ

ਇਹ ਪਿਛੋਂ

ਏ, ਜੋ ਸਥਾਂ ਤੇ

ਤੇ ਮਾਛੀਆਂ ਦੇ

ਪਿਛੇ ਹਾਥੀ,

ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ

ਸੂਰ ਪਈ ਏ

ਨਿਰੀ' ਸਾਂਝ

ਮਾਛੀਆਂ ਪਿਛੇ

ਕੋ ਪਰਤੀ ਰਿਹਾ

ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ

ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਜੋੜ ਸਨ, ਜੋ

ਤੇ ਰੁਕੇ ਏ

ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ

ਸੰਦੀਹ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਮ ਹਮੇ ਸਨ। ਮਾਛੀਆਂ ਦੇ

ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਮੁਰਾਬੀ ਲੀਤ

ਦੇ ਪਰਾ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਮੇ ਸਨ। ਮਾਛੀਆਂ ਦੇ

ਜਿਥੇ ਸਨ।

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਰਾਬੀ ਸੀ॥

30

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

Plate III

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th

(3) Signature of Kishash

Inscription on Summini Devi
pillar (birthplace of Jyotawa)

(4) Gupta characters of
5th century

suggests that

ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਦੇ ਸਾਥੇ

ਸਾਥੀ ਜੀ। ਦੇ

ਮਲੀ ਤੀਧੀ

ਇਹ ਧਿਠੇ

ਏ, ਜੋ ਸਧਾਂ ਨ

ਤੇ ਮਾਠੀਆਂ ਦੇ

ਪਛੇ ਹਾਥੀ

ਜਾਂਦੇ ਸਨ

ਸੁਖ ਪਈ ਏ

ਨਿਰੀ' ਜਾਂਦੇ

ਮਾਠੀਆਂ ਪਿਛੇ

ਕੇ ਖਰੀਦੀ ਦੇ

ਪਰ ਪਾਥੀ

ਪ੍ਰਤਿ

ਸੀ, ਮਤੇ ਜੋਤੀ

ਜੋਤੀ, ਜੋ ਸਿੰਘ

ਏ ਰਹੇ ਤੇ

ਦੇ ਕੰਠੇ ਕੰਠੇ

ਸਿਰੀ ਦੇਖ ਦਿਤ

ਮਤੇ ਖੂਹ ਜਦੀ

ਦੇ ਪਥਰ ਦੇ ਬੋ

ਜਿਥੇ

ਸਭਨਾ ਦੇ ਮੇਰਾਤ ਸੀ॥

the pictographs. This will perhaps be provided
by the discovery of a bilingual seal; we shall
then be able to decide whether the language
spoken in the Indus valley was of Sumerian
origin or not.

‘ਸਮਗ’ ਨਾਮ ਸਿੱਧ ਦੀ ਇਹ ਕਾਗ਼ਤਕਾਰ ਹੈਮਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਕਾਮਯਾਬ
ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਧ ਦੇਸ ਦੇ ਕਾਮ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੋਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੱਧ ਦੇਸ
ਅਜੇਹਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਮੁੜਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਅਖੌਤੀ, ਤਕ ਇਥੋਂ ਦੀ
ਜੰਗਲ ਤੇ ਤਕਤ ਦਰ ਕੋਲ ਸਮਗ ਨੇ ਹੱਟੇ ਦੇ ਸੁਰਾ ਮਕਾਬਕਾ ਕੀਤਾ, ਕਾਮਯਾਬ
ਸਿੱਧ ਦੇਸ ਨੂੰ ਕੋਧਾ, ਹੋ ਇਥੇ ਹੋਰ ਕਾਮਯਾਬ। *particular* ਕਾਮਯਾਬ ਕਾਮਯਾਬ
ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜੰਗਲ ਕੋਲ ਸਮਗੀ ਤੇ ਸਮਗੀਕਾਰ *sumaric* ਨੇ ਸਿੱਧ ਦੇਸ
ਦਾ ਦਾਰਕਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। 60 ਕਾਮੀ ਤਕਤ ਸੀ, ਜੇਕਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਇਹ ਸੱਭ ਕਾਮਯਾਬ
ਪਿਆਰਾ, ਫੇਰ ਅਜੇਹਾ ਸਮਗ, ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਹਥਾਂ ਸਨ। ਜੰਗਲ ਮੇਰੇ ਦੇ ਹੱਟੀ ਕਾਮਯਾਬ
ਅਤੇ ਬੀਕਾਮੇਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ (ਕਾਮਯਾਬ) ਦੋਨਾਂ ‘ਸਮਗ’ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬ
ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਗ਼ੀ ਨੇ ਬਾਗ਼ੀ ਦੇ ਕਾਮਯਾਬ ਜੰਗਲ ਦਾ ਹੱਟੀ ਕਾਮਯਾਬ
ਜੰਗਲੀ। ਬਾਗ਼ੀ ਨਾਮ ਜਦ ਕਾਮਯਾਬ ਤਾਂ ਨਈਂ ਦਰ ਤਕ ਕਾਮਯਾਬ ਹੈ। ਸਮਗੀ
ਤੋਂ ਸੋਚ ਸਨ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਸਮਗ, ਅਜੇਹਾ, ਪਾਸ ਦੇਸਾਂ ਇਹ ਇਹ ਕਾਮਯਾਬ
ਫੌਜੀਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ, ਇਹ ਕਾਮਯਾਬ ਸਨ। ‘ਸਿੱਧੇ ਸਮਗੀ’ *particular*
ਨਾਮ ਮੁਹਾਕਮੇ ਦਾ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੇ ਮੁਹਾਕਮਾ ਸਿੱਧੀ, ਜੇ ਜੰਗਲ ਕੋਲੇ ਸਿੱਧੇ ਕਾਮਯਾਬੀ, ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ
ਨਾਮ ਕਾਮਯਾਬ ਪਾਸੇ 800 ਇਹ ਦੇਸ ਹੈ, ਸਮਗੀਕਾਰ ਸਕਤਤਾ ਦਾ
ਹੱਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਗੀਕਾਰਾਂ ਤਾਨੀ ਕਾਮਯਾਬ ਦੇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਦੇਸ ਇਹ

ਮਾਈ ਜੀ।

ਬਸਤਰ ਦੇ ਪ ਤੇ ਸਿੱਧ ਦੇ ਪ ਇਹ ਦਿਹ ਸਾਂਝ : ਪਿਛੋਂ ਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਦੇ ਬਨੀ ਹੀ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਨਾਮ ਦਫਾਰ।

ਸਿੱਖ ਦੇਸ ਤੋਂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਹੋ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ
ਇਸ਼ਾਨਾ ਦਿਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਿਛੋਂ ਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ
ਅਜੇ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਮੁਖੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਏ ਸਨ। ਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਂ
ਤੇ ਨ ਜਿਥੇ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਜਿਥੇ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਨ ਸਗੋਂ ਮੇਰਾਪਤੀ ਦੀ ਕਮਾਨ
ਇਹ ਬੇਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤੇਜ਼ਾਨ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤਿਹ ਮੁਖੀ
ਥਾਨਾਂ ਤੇ ਤਿਹ ਹੋ ਜਲੰਦਰ ਜਿਹੇ ਜਾਨ। ਦੁਨਾ ਕੁਝ ਪੰਜ ਨਵੇਂ ਤੇ ਨਿਯਤ ਕੇ
੨੦ ਮੁਖੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਸਮੇਂ ਜਿਹੇ
ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾ ਇਹ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪੰਨਾ ਕਾਏ। ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦੇ
ਅਪਣੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੇ ਦੇ ਹੋ ਸਮੇਂ ਲਏ ਬੇਨਾ ਤੇ
ਮੁਖੀ ਥਾਨੀ ਜਿਹੇ। ਪੁਸ਼ਾ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੀ ਜਿਹੇ ਇਹ
ਤਿਹ ਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਜਾਏ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ
ਮੇਰਾ ਕਰਕੇ, ਅਪਣੇ ਦੇ ਕੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਰਕੇ
ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਕੇ ਦੇ ਤੇ। ਇਹ ਤੇ ਹੋ

* ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਿਛੋਂ 'ਗੁਰੂ'
ਬਨਾਇਆ। ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਜਿਹੇ ਅਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ
ਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਮਾਨੀ ਪੁਰੀ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ।

ਜੈਨ ਦੇਨ ਕਰਦੇ ਸਨ
 ਸੀ ਜਿਥੇ ਤਕ ਰਹਾ
 ਤੇ ਉਠਾ ਦੇ ਕਾਠਿਲੇ
 ਦੁਕਾਨ ਅੱਡਾ ਰੂਮ
 ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ
 ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਹ
 ਰਾਪਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਾ
 ਇਤਨੀ ਰੁਪਯਾਈ ਕਿ
 ਦੇ ਉਨੀ ਕੰਢੇ ਪਾ
 ਕਾਰਬੋਨ ਤੇ *Pum*
 ਸਾਕਰਸ਼ ਟ੍ਰੇਜ਼ਿਮਿ
 ਸਨ ਸਾਹਿਨਸਾ
 ਰੋਜੇ ਤਕ ਸਿ ਸਾ
 ਸਾਕਰਿਹ। ਇਹ
 ਜੈਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਢੇ
 ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਿ
 ਸਾ/ ~~ਕਸ਼ਿਕਾ~~
 ਸਾਂ ਦਾ ਨਾਮ-ਕ
 ਸ ਮਕਰ ਕਰ
 ਦੇ ਪ੍ਰਥੇ ਰੀ
 ਮਿ ਪਰਨ ਦਾ
 ਕੇ ਕੰਢੇ-ਕੰਢੇ

ਮਰਚਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਕਰਸ਼ ਸਾਕਰ ਸਿੰਧ 22 ਮਾਰਚਾਂ ਦੀ ਸਾਕਈ ਮੇ
 ਰਿਸਨੂੰ, ਮਾਪਦੇ ਸਾਨ ਰੁਪਯਾ ਕਰਨਾਨੇ ਸਾਥੇ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਰੁਪਯਾ
 ਇਹ ਕੰਢੇ ਸਾਕਰਿਸਾ। ਕਿਹਾਂ ਦੀ ਬਨਾਈ ਸਿੰਧੀ ਤੇ ਰੁਪਯਾ ਕਰਦੇ ਸ
 ਕਰਨੇ ਇਹ ਕੰਢੇ ਸਾਂਦੀ, ਸੇ ਕਰਦੇ ਤੀਨ ਸਾਕਰਨ ਦੇ, ਜਿਥੇ
Idiographeus ਸਿਖਿਤ ਦਾ ਸਾਕਰਨ। ਤੇ ਕੇ ਤੀਨਾਂ ਸਾਕਰ

72

知

7

2

2

२३

~~Handwritten:~~ Chap Singh & Co
Digitized by eGangotri

ॐ श्री गुरुभ्यो नमः

303

જેમાં ૬ માર્ચ ૨૦૨૦ ની તારીખે, ૨૭૦૦

८० रमाधन

ਦੇਸੀ ਨਿਘਰੀ

20 June

ਫਿਰੀ ਫਿਰੀ

8 ~~2-327A~~

old

Greek, Latin, ^{Portuguese} vernacular

१७ ११ १४

॥ प्रियं वरु

Aut Bräunli

ਘਟ ੨. ੨. 30

‘सिपहा’जी,

११ ई२५

ਨ ਤੇ, ਆਖੇ ਅਤੇ

ਉਤਰਾਏ

ਕੇ (ਮਨਬ) ਕੁ

ਟਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ

ਕੇ ਲੁਕਾਈ ਜੀ

ਸਰੀਰ ਤੇ ਕਰੋ ਆਪਣਾ ਸਤਿ॥

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਯਾਦੀ ਹੀ ਜੋਕਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਤਾਂ ਭੈਂ ਤਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਵਰਥਾਵਾ ਦੇ ਸਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਬੀਜਾਂ, ਖੋਟਿਆਂ
 ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕੇ ਕੋਲੇ ਵਿਕਾਸ ਹਾਸੇ ਅਗੇ ਕੀ ਕਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਹੀ ਸੋਗਾਂ ਹੋਏ
 ਹਾਊਸ ਅੱਠ ਹੁਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮਲਕ ਸਿੰਘੀਆ ਤੇ ਕੰਸਾਤੀਨ ਦਿਰ
 ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰੀ ਹੋਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਸਾਗਰ ਜਾਗਰਾਂ ਲੱਖ ਜਾਂ ਕੇ
 ਹੁਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਹਾਂ, ਉਤੀ ਤੇ ਦਖਲੀ ਦੇ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਹੋਏ ਸਾਗਰਾਂ ਅਤੇ
 ਦੁਹਾਂ ਦਿਰ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਾਗਰਾਂ ਸਾਗਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਕਤ
 ਇਤਨੀ ਵਪਾਰੀ ਰਿਈਸਾ ਮਸ਼ੀਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵੱਧ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਕਾਰ
 ਦੇ ਉਤੀ ਕੰਢੇ ਪਰ ਅਪਣੀਆਂ ਦੇ ਕੁਰੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ *Barthage*
 ਰਾਹਬੇਜ਼ ਤੇ *Numidia* ਨੁਮੀਦੀਆ ਰਾਇਸ ਕਰਨ ਦੀਆਂ। ਰਾਹਬੇਜ਼
 'ਮਕਕਤ' (ਮਕਕਤ) ਦੀ ਤਕਤ ਇਤਨੀ ਵਪਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ
 ਸਨ ਸਾਗਰੀਆਤ ਦਾ ਪੁਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਹੀ, ਅਤੇ ਕੁਰਤ
 ਹੋਸ਼ ਤਕ ਸਿਸਲੀ ਵਰੀਪ ਤੇ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਦਖਲੀ ਸਿਥੇ ਉਤੇ ਦੁਹਾਂ
 ਸਾਗਰਾਂ ਦਿਹਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ਿਆਂ 'ਨੀਬਰ' (ਨੀਬਰ) ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਥਰ
 ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਸਨ। ਇਹ ਤੇ ਹੁਮ ਸਾਗਰਾਂ
 ਇਹਨਾਂ ਦਿਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਤਾ ਹੋਏ ਉਠੇ ਪਾਏ ਦੀ ਸੀ। ਜਾਂਤੀਆਂ
 ਮ (ਅਸਲੀਆਂ) ਦਿਰ ਕੁਰਾਂ, ਸਤਾਰੇਆਂ ਤੇ ਕੁਰਾਂ ਦੀ
 ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ-ਕਰਤ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਤਾਂ ਦਿਹਾਂ ਦਾ
 ਮ ਮਕਕਤ ਕਾਨਫਰੇਂਸ ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਨ ਹਾਸੇ। ਸਾਗਰਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨ
 ਤੇ ਦੁਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਗਰਾਂ ਸਾਗਰਾਂ ਜਾਂ ਪਰ ਕੁਰਤ ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ
 ਦਿਹਾਂ ਪਰ ਕੁਰਤ ਹੀ ਇਹੋ ਜੋਕ ਸਨ। ਸਿਖਰ ਦੇ ਹੁਮ ਸਾਗਰਾਂ ਮਸ਼ੀਨ
 ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਇਹੋ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਨ। ਦੁਹਾਂ ਦੀ ਸਤ। ਅਤੇ

ਤੇਰੇ ਕੁਨੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਇਹਨਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨਈਂ ਸਾਡਾ ਦੇਖ ਤੀ ਛਿਨ੍ਹਰੀ ਜੇਹੀ
 ਦਾ ਤੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਮੰਨ ਤੀ। ਏਨੇ ਰਹੇ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਕੁਨੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ
 ਦੇ ਕੁਪਾਰੀਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਕੇ ਬੰਨਾਂ ਤੇ ਅਖਰ ਛਿਨ੍ਹਰੀ ਜਿਥੀ ਦੇ, 2500
 ਦਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੇ, ਅਪਣੇ ਦੇਖ ਦਿਓ ਜਿਥੀ ਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਬੰਨਾਂ ਕੁਪਾਰੀਆਂ
 ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਰਖਕੇ ਸੁੰਦਰੇ ਬਾਗੀ ਜਿਥੀ ਬਣੀ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਦੇਖੀ ਜਿਥੀਆਂ
 ਦੀ ਕੁਨੀਆਂ ਤੇ।

ਜੁਆਨੀਆਂ ਤੇ ^{ਭੁਨਾਨੀਆਂ ਤੇ} ਰੋਮਾਂ ਨੇ ਦੀ ਅਪਣੇ ਅਖਰ ਉਸੇ ਛਿਨ੍ਹਰੀ ਜਿਥੀ
 ਤੋਂ ਜਿਥੇ ਸਨ, ਜੇਸੇ ਤੇ ਰੋਮਾਂ ਨੇ। ਸਾਰਨੀ 30 8 ਦਿਨ ਦੇ ~~ਕੁਨੀਆਂ~~
~~ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਬਾਝੇ~~ ਕੁਪਾਰੀ, ਛਿਨ੍ਹਰੀ, ਰੋਮਾਂ ਦੇ ਕੁਨੀਆਂ ਅਖਰ ਰਸਮ
 ਬਾਝੇ ਕੁਨੀਆਂ ਦਿਨ ਜਿਥੀ ਦੇ ਤੇ। ਦੁਕਰਾ ਕੁਪਾਰੀ ਤੇ ਜਿਥੀ ਕੁਨੀਆਂ
 ਸਰਕੇ ਤਾਂ, ਉਸ ਨਈਂ ਜੀ ਉਪਨਾ ਜਿਥੀ ਜੇਖ ਕੀਤਾ ਤੇ।

ਤੋਮਰੀ ਕੀਤਾ ਬਿਥੀਆਂ ਤੇ ਦਿਨ, ਖਾਨੀ ਦਿਨ ਥਾਂ ਜਿਥੀ ਦੇ ਤੇ ਤੇ
 ਕੁਨੀਆਂ ਤੇ, ਪਰ ਤੋਮਰ ਨੂੰ ਅਪ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ 'ਜਿਥੀ' ਸੀ,
 ਜਾਂ ਸਰਕੇ ਦੇ ਸੱਕ ਓਤੇ ਕੋਈ 'ਜਿਥੀ' ਬਿਥੀਆਂ ਜਿਥੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਟਸ
 ਬਾਤਸਾ, ਇਹ ਸਰਕਾ ਕੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਥੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਤੇਜ਼ਰਾ ਤੇ, ਅਖਰਾਂ
 ਜਿਥੀਆਂ ਦੇ ਬਾਤਸਾ ਨੂੰ ਜਿਥੀਆਂ ਤੇ ਕਿ ਜਿਥੀਆਂ ਜਿਥੀਆਂ ਤੇ
 ਕੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਨੀਆਂ ਕਰਕੇ ਦੇ। ਇਹ ਛੱਟੀ ਉਤੇ (ਤੋਮਰ ਦੇ ਕੋਪੁਨੀਆਂ) ਕੁਨੀਆਂ
 'ਅਖੀਬ ਜਿਥੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ' ਪਾਕੇ ਕੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤੇ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋਟਸ

* ਇਹ ਕੀਤਾ ਸਨ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਜੋਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਵਾਂਗ ਜੁਝਾਰੀ ਤੀ
 ਸਰੋਮਾਂ ਤੇ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਸਨ।

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰੇ ਸਨ। ਯਾਹੀ ਹੀ ਜੇਕਰ ਦਾ ੧੫੦ ਤਾਂ ਭੈਂ ਤਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ
 ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਰਕਬਾ ਦਾ ਦੇ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਕਰੇ ਸਨ। ਪਰ ਜੀਨਾਂ, ਖੋਟਿਆਂ
 ਤੇ ਇਹਾਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜਿਜਾਨ ਹਾਥੇ ਅਯੋ ਕੀ ਕਰੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਹੀ ਜੇਕਰ ਹੋ
 ਦਾ ਤੁਹਾ ਅੱਠ ਰੁਖ ਯਾਗਰੇ ਕੇਢੇ ਮਲਕ ਮਿਰੀਆ ਤੇ ਕੁਲਬਤੀਨ ਦਿਹ
 ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਗੀ ਹੋਏ ਸੀ। ਇਥੇ ਮਾਗ ਜਾਨਾ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ
 ਰੁਖ ਯਾਗਰੇ ਦੇ ਦੁਹਾਂ, ਉਤੀ ਤੇ ਕੁਲਬਤੀ ਕੇਢੇਆਂ ਦੇ ਤੇ ਫੇਰੇ ਯਾਗਰੇ ਅਤੇ
 ਰਾਖਿਆਂ ਦਿਹ ਕੁਲਬਤੀ ਕਰੇ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਮਾਗ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਕਤ
 ਇਤਨੀ ਕੁਲਬਤੀ ਕਿ ਹੀਆ ਮਾਗਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਜਾ ਕੁਲ ਪਾਏ ਦੇ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ
 ਦੇ ਉਤੀ ਕੇਢੇ ਪਰ ਮਾਪਣੀਆਂ ਦੇ ਕਾਗੀ ਕੁਲਬਤੀਆਂ ਦੇ *Barthage*
 ਰਾਖੇਨ ਤੇ *Numidia* ਕੁਲਬਤੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀਆਂ। ਕੁਲਬੇਨ

ਕਿਨੀਸਨਾਂ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾਤ ਖਾਸੇ ਉਹ ਪਾਏ ਦੀ ਸੀ। ਪਰੇ ਕੁਲਬਤੀ ਸਨ, ਜੋ
 ਹੁਣ ਕਿ ਕੁਲਬਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪਨ ਦੇ ਕਾਗਾਂ ਤੇ ਦਿਕਾ ਕਰਨ ਦਿਹ ਮਲ
 ਦੇਢੇ, ਉਸਨੇ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਕੁਲਬਤੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮਾਪਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ
 ਬਹੁਤ ਪਰ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ, ਜਿਥੇ ਕੁਲ ਪੁਤਖ ਜਾਗ
 ਨਾ ਤੇਢੇ ਪਰ ਜਿਥੇ ਦੇਢੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਫਿਲਸਫਾ ਦੇ ਨਹੀਂ
 ਯਾਗ ਜਾਂ ਕੋਈ ਯਾਗ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਤੇਢੇ ਜਾਗ ਕਾਗੀ
 ਨਹੀਂ ਜਾਗੇ ਤੇਢੇ ਦਿਹਾ ਦੇ ਕੋਈ ਜਾਗ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਯਾਗ ਦੇ ਨਹੀਂ
 ਤਾਗਾਂ, ਤਾਗਾਂ ਦੀ ਖੋਟੀਆਂ, ਕੁਲਬਤੀਆਂ, ਸਾਗਾਂ ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਸਤ੍ਹਾ ਦੇ
 ਦਾਗਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਓਂ ਤੇਢੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਕੁਲ ਕਾਗੀ ਇਹਨਾਂ
 ਜੀਨਾਂ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਤਾਂ ਅਤੇ ਕੁਲਬਤੀਆਂ ਮਾਗਾਂ ਤੋਂ ਸਹੀ ਮਾਗਾਂ

ਲੈਣ ਦੇ ਨ ਕਰੇ ਸਦਾ ਮਾਮ ਦਾ

ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ : ਸੁੰਦਰੀ

ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕਾਠੇ

ਦੁਰਾਸ ਮਠਾ ਹੁ

ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ

ਰੂਪ ਫਾਗਰ ਦੇ :

ਰਾਖਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇ

ਇਤਨੀ ਰੁਪਮਈ

ਦੇ ਭੈਰੀ ਕੰਢੇ :

ਸਾਥੇਜ ਤੇ ਮੁ

ਸੁੰਦਰੀ-ਸੁੰਦਰੀ

ਫਿਨਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਤੁ
 ਹੁਣ ਕਿ ਇਹਿਆ ਦਿ
 ਦੇ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਤੁ ਤੋਂ
 ਬਹੁਤ ਪਰ ਸੀ। ਪਿ
 ਨਾ ਤੋਂ, ਪਰ ਸਿਧਾ
 ਪਸ ਜਾਂ ਕੰਗਾ ਸਾ
 ਨਈ ਜੋਤਿਸ਼ ਦਿਰਿ
 ਤਾਰਿਆਂ, ਤਾਰਿਆਂ
 ਵਾਂਗੋਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਇਹਨਾਂ

ਜੀਵ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ 15 ਮਾਰਚ 1937 ਮਤ ਤੁਸ਼ਾਰਾ ਸਾਨ 3 ਸਤ ਸਾਥ

P.T.O.

ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸੀਆ ਦੇ ਬਾਝਾ ਦੇ ਹਥ ਕਾਢੇਗੇ। ਪਰਾਦੇ ਮਾਝਾ
ਪੁਜਾਰੀ ਕੀਤੇ, ਜਦ ਜਿਖਤ ਕਾ ਕੁੱਲ ਬਾਝਾ ਤੀ ਜੀਤੀ ਸਤ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ
ਬਾਝਾ ਨਕਾਰੇ ਅਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮਾਝਾ ਜੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸਤ ਬਾਝਾ ਦੇ,
ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਝਾ ਜੋਕੀ 'ਮਖਰ' ਦੇਖਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੱਲੋਂ ਕੇਰ ਦੀ, ਅਤੇ ਤਾਕਤ
ਕਾਲੀ ਹੀਨ ਮਾਝਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ 'ਭੇਰ' ਅਤੇ 'ਜੰਤ' ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਹੀਂ
ਸਤ ਕਰਾਸਕਦੇ।

ਧੁਨਾਲੀ-ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸ 'ਮਖਰ' ਜਿਖਤ ਬਾਝਾ ਦੇ ਪੌਰਾਨਕ ਕਥਾ
(myth) ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ 'ਮਖਰ' Cadmus ਦੇਵਤਾ ਨੇ
ਬਾਝਾ ਮਨ। Cadm-us ਜਦਕਿ ਇਸਤਰੀ ਜੋਤੀ ਦੇ ਜਦਕਿ
'ਰੁਸ' ਦੀ ਧੁਨਾਲੀ ਮਨਸਾ ਹੈ, ਕੇਸਰੇ ਮਾਝਾ ਪੁਰਬ ਦੇ ਸਨ। ਇਹ
ਮਾਝਾ ਦੇ ਬਾਝਾ ਨਾਲੇ ਜਾਂ ਮਾਝਾ ਪੁਰਬੀ ਜੋਤਰ ਜਾਂ ਪਿਛੇਕੀਤ ਸਨ।
ਇਹ ਨਾਮ ਕਿਸਕੀਤ ਮਖਰ, ਧੁਨਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮਾਝਾ ਕਰਕੇ ਸਨ ਤੇ ਦੇ ਰਿਖਿਆ ਸੀ।
ਮਾਝਾ ਦੇ ਨਾਮ ਸਾਰ ਇਸਤਰੀ ਜਦਕਿ ਤੇ ਜੋਤਰ ਦੇ ਸਨ: Alpha,
Beta, Gamma, Delta, ਇਹ ਕਰਕੇ ਮਾਝਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਰ
ਮਾਝਾ ਦੇ ਤਾਮਾ ਸਨ, ਜੋਤਰ ਦੇ ਮਾਝਾ ਸਨ: ਬੀਜ, ਪਾਹ, ਉਠ ਤੇ ਰਕਾਸ਼।
ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਮਾਝਾ ਦੇ ਧੁਨਾਲੀ ਕਰਕੇ ਮਾਝਾ ਇਹ ਨਾਮ ਸਨ:
Alpha, Beta, Gamma, ਅਤੇ Delta। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਜੋ
ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਦੀ ਤਾਤੀਤ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨਾਲੀ, ਠੇਕੇਰੀ ਤੇ ਮਾਝਾ ਵਿਚ
ਇਹੋ ਸਨ। ਧੁਨਾਲੀ ਵਿਚ Kappa, Lambda, Mu, Nu ਅਤੇ
ਅਗਲੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼, ਜਾਮ, ਮੈਮ ਅਤੇ ਤੁਤੀ। ਮਾਝਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਰ

* ਜਦਕਿ ਦੀ ਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ the Speaking
Clerk ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤਾਤੀਤ ਕਰਕੇ ਸੀ।

ਪਾਨੀ, ਅਤੇ ਮਛਲੀ।
ਧੁਨਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮਾਝਾ ਸਨ ਤੇ ਮਾਝਾ ਦੀ ਤਾਤੀਤ ਸੀ।
ਧੁਨਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮਾਝਾ ਸਨ ਤੇ ਮਾਝਾ ਦੀ ਤਾਤੀਤ ਸੀ।

25 180 22 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200

ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਨ, ਕਿਸੀਆਂ ਸਨ। ਮਾਂ-ਪਾਤਰੀ ਕਾਲ ਤੋਂ
 ਦਿਲ ਰਸਤਾ ਹੀਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸਤ ਦੇਵੇ ਦਿਲ
 ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ ਜੀ; ਪਿੰਡਿਆਂ, ਗੰਗੇ, ਕਾਸਪੀ, ਬਲਖ/ਬਖ਼ਾਰ
 ਤੋਂ ਕਾਸਪੀ ਸਾਗਰ (Caspian Sea) ਦੇ ਰਖੀ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨਾਲ
 ਹੋਰ ਉਹ ਕਾਕੇਸ (Caucasus) ਦੇ ਤੋਂ ਮੈਸੀਆਂ ਦਿਲ
 ਸਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੋਰ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਹੋਰ ਸਨ। ਕਾਸਪੀ (Caspian) ਦਿਲ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੀ।
 - *Armanac* ਜਾਂ ਪੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਕਾਲ, ਮਾਂ ਦੇ ਦਰੀਸ਼ਾਂ
 ਦਿਲ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਤਰੀਕ, ਕਿਸੀਆਂ ਸਿਪਾਂ ਤੋਂ ਸੀ ਲੈ ਕੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ
 ਹਨ, ਕੁਝ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਂ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ
 ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਹਨ, ਕਿ ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਸਾਰੇ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਨ। ਕਿਸੀਆਂ ਸਾਰੇ ਸਨ,
 ਸਾਰੇ ਤੋਂ ਸਾਰੇ, ਸਾਰੇ ਸਨ, ਮਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਪਾਂ
 ਸਾਰੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਸਨ ਦਿਲ ਦਰੀਸ਼ਾਂ ਸਨ ਤੋਂ ਕਿਸੀਆਂ ਦੇ
 ਸਾਰੇ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਸਨ।

ਸਾਰੀਆਂ ਪੇ ਦਿਲ ਸਾਰੇ, ਸ਼ੁਰ, ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਸਾਰੀ
 (ਸਾਰੀ) ਮਾਂ ਲਹਾਰੀ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਦਿਖਾਏ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ
 ਸਿਪਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਂ ਦਿਲ ਸੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਂ ਤੋਂ।

ਸਿਪਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਂ ਸੀ. ਸਾਰੀ. ਸੀ. ਸਾਰੀ ਦਿਲ
 A Short Cultural History of India ਦਿਲ ਸਾਰੇ
 ਹਨ: "The Characters of the Aroha inscriptions
 are in the Brahmi Script, which is the
 parent of the scripts used in various parts
 of India today. It is generally supposed

Table IV (a)
& IV (b)

Switche

in, and
general
relations
of Asia,
described

ਖੱਟੇ ਸਟੀ, ਝੁੰਦ, ਪਾਠਾਈ, ਮਾਮਾਈ,
ਤੇ ਨਸ਼ਾਈ (ਮਾਮਾਈ):

1. ਕੁੱਝ
2. ਇਹਨਾਂ
3. ਜਾਮਨਾਈ ਤੇ
4. ਪਾਠਾਈ ਤੇ
5. ਇਹਨਾਂ
6. ਇਹਨਾਂ
7. ਮੇਰਾਂ ਦੇ
8. ਮੇਰਾਂ ਦੀ
9. ਇਹਨਾਂ
10. ਇਹਨਾਂ
11. ਮੇਰਾਂ ਦੇ
12. ਮੇਰਾਂ ਦੀ

ਮੇਰਾਂ ਦੀ

ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ

ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਮੇਰਾਂ ਦੀ

25
 ੴ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ॥ ੧ ॥

ੴ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ॥ ੧ ॥

ਜਿਹ ਰਹੀਸੀ ਜਾਰ
 ਇਹ ਰਸਤਾ ਚੀਨ
 ਉਧਰ ਦਾਰਾ ਜੀ;
 ਤੇਰਾ ਰਾਜਪਾਸ
 ਨਾਨਕ ਪੈਰ ਕਾਰੁ
 ਜੀ ਤੇਰੇ ਜੀ।
 ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰ (

ਦੇਹ ਜਿਹੀ ਸੀ ਤੇ
 ਹਨ, ਕੁਝੇ ਮਾਥਰੇ
 ਇਸ ਕਮੇਰੇ ਤੇ ਪੰ
 ਮਤ ਤੇ ਸਜੇ ਸਿੰ
 ਕਸਿਰੇ ਦੇ ਜੇ
 ਮੇਰੇ ਮਾਥਰੇ
 ਮੁਕਾਸੇ ਤੇ ਸਥਿ

ਇਸ ਕਮੇਰੇ ਤੇ ਪੰ
 ਮਤ ਤੇ ਸਜੇ ਸਿੰ
 ਕਸਿਰੇ ਦੇ ਜੇ
 ਮੇਰੇ ਮਾਥਰੇ

ਪਾਠੀ ਨੰ ੫
 (ਮਾਥਰੀ) ਮੇਰੇ ਜ
 ਲਿਖੀ ਸੀ ਕੇਹੀ ਸੀ
 ਮਿਸਰੇ
 ਅ ਇਹੀ ਹੈ
 ਹਨ:- The

are in
 parent
 of India today. It is generally in pp

that it is derived from a north Indian source such as that which appears on the Moabite Stone (c. 890 B.C.) ----

Another Script of Aramaic origin, and known as Kharoshthi, was in vogue on the North West Frontier, and as Laurence Stein's discoveries have shown, in Central Asia, and was employed for the edicts inscribed in those districts.

3 ~~ਅਸਰ~~ ਖੋਜਦੀ ਨਾ ਖੋਜ ਤੇ ਪਾਸ ਦੀ ਮਾਨਕੀ ਦਾ ਮਤਾ ਕਰੀ
 ਸੀ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਮਰ ਵੀਤੀ ਜਾਬਕ ਦੀ ਸੀ। ਖੋਜਦੀ ਇਹਨਾਂ
 ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ, ਸੀ। ਖੋਜ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਹੁਕੀ ਜਾਬਕ ਦੀ ਸੀ,
 ਅਤੇ ਮਾਨਸੀ ਜਿਥੀ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਬਨੀਆਂ ਜਿਥੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਮਾਨਸ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਖੋਜ ਵੇਖੀਆਂ ਮਾਪ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ
 ਦੇ ਸਿਖਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਮਤ ਮਤ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਤਤਕਾਲ
 ਕੇਵਲ ਜਾਬਕ ਨਾ ਤੇ ਕਿ ਹਿੰਦੁ ਮਾਨਸਾਂ ਅਤੇ ਪਾਸੀ ਮਾਨਸਾਂ ਦੇ
 ਵਿਚਕਾਰ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਮਾਨਸਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖਰ ਨਾ ਹੁਕ ਮਾਨਸ ਨਾ ਸੀ।
 ਪਾਸੀ ਮਾਨਸਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਥੀਆਂ ਦੁਨ ਦੇਖਕੇ ਮਾਨਸੀ ਸੀ ਇਕ
 ਲਿਖ ਬਨਾ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੁ ਮਾਨਸਾਂ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੀ ਰਚਾਰੀ ਇਕ ਲਿਖ
 ਬਾਹਰੋਂ ਨਾਂ ਅਥੇ ਖੋਜ ਪੜ੍ਹਤੀ ਬ, ਭ, ਛ, ਞ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਾਂ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ
 ਦੁਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਸਨ। ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਂ ਜਪੁ ਬੁਝਕੇ ਦੀ ਦੇ, ਅਤੇ 'ਹ' ਦੀਆਂ
 ਮਾਨਸਾਂ, ਅਤੇ ਕਾਸ ਮਾਨਸਾਂ ਭ, ਭ, ਞ, ਞ ਸਨ; ਨਾਜੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸ ਇਹ
 ਮਾਨਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ:— ਧ, ਞ, ਛ, ਜ, ਟ, ਠ, ਢ, ਫ, ਮ॥

ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਸਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ

ਦੀਸ਼ਾਂ

ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰਾਂ ਹਨੂੰ ਦੇ ਇਹ ਤਰਤਰਤਰ ਅਤੇ ਮਧਜ-ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਫ਼ਤਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸਤਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਹਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਜਰਮਨ, ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ, ਡਿਨਕੀਆਨ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੀ ਉਸ ਸਾਮੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਬੋਨੀ ਬੋਨੀ ਇਸ ਪੁਰ ਬੋਨੀਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ, ਦੇਸ਼ੇਤਰਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਫਰਕ ਸਿਰ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਦੇਸ਼ੇਤਰ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਸਨ। ਭੀਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਰਦੁ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬੋਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਦੇਸ਼ ਸਭ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਅਤੇ ਲਿਪੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਬੋਨੀਆਂ ਤੇ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਨਸਲ ਅਰਥਾਤ *Semitic races* ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਸੀ।

ਇਹ ਸਭਾ ਨਕਸ਼ਾ ਦੇਖਨ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਕਿਥੇ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਪੁਰਾਣੇ ਵਕਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ, ਬਿਰਾਧਾ ਅਦਿ ਭੀ ਨੂੰ ਦੇ ਉਪਰ ਨਾਮ ਆਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਟਿਕਾਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਇਸ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਅਰਥਾਤ ਮਧ-ਤਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਜ਼ਰੇ ਵਰਜਾਏ ਵਜ਼ਾ ਤਕ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਅਰਬੀ ਪਹਾੜੀ-ਹਿਲਾਕੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰੇ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਤਕ *Semitic race* ਜਾਂ ਸਾਮ ਦੀ ਨਸਲ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਬ ਜਾਤੀ ਦੇ ਫ਼ਤੀਆਂ ਫ਼ਤੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇਸ਼ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਨੀਆਂ (ਅਤੇ ਲਿਪੀਆਂ) ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

* ਇਹਨਾਂ ਬੋਨੀਆਂ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਦੇ ਦੇ ਲਿਖ ਪੁਰਖੋਰ ਤੇ ਅਨਸ; ਲਿਖ ਪੁਰਖੋਰ ਦੇ ਕਾਲ ਮਾਸੀ ਤੇ

ਮੁਸਤਕਬਲ, ਅਤੇ ਮਸਤਕਬਲਾਂ ਜਾਂ ਪਾਤੁ ਤਿਨਾਂ ਹਰਫਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨ।
ਬਾਹਿਰੇ ਹਰਫ ਅਰਥਾਤ ਪਾਤੁ, ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਜ਼ਰੇ ਸਿਧਾ॥

(1) Seirite Sinitie 1600 B.C.; (2) Moabite Phoenician 900 B.C.;
 (3) Sidonite Ph. 600 B.C. (4) Ancient Hebrew; (5) Later Hebrew;
 (6) Syriac; (7) Arabic; (8) Arabic Modern; (9) Armenian.

(ਅ) ਰਖਨ ਦਿਤ ਤਾਂ ਮਾਰਬੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਰਖਨੀ-ਮਾਰਬੀ ਦੀ ਤੀ
 ਇਕ ਸਾਖ ਯਹਸਸਤਾਨ (Aethiopia) ਸੀ, ਜੋਸਨੂੰ *Heimyaritic*
 ਨਾਮ ਨੇ ਖੋਰ ਬੋਲ ਦੇ ਨਿਖਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਾਜ ਦੇ ਖੋਰ ਰਖਨੀ
 ਮਾਰਬ ਦਿਤ ਕੱਢੇ ਸਨ।

(ੲ) ਰਸਰੀ ਦੇਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਜੋਸਨੂੰ ਮਿਸਰੀਆਂ ਜੁਸਰੀਆਂ ਕਨਾਨੀ
 ਤੇ ਫਿਲੀਸਤੀਨੀਆਂ ਸਨ। ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਹਰਾ

(ੳ) ਮਾਰਸ਼ੀਆਨ *aramaean* ਸੀ, ਜੋ ਉਤਤੇ ਉਤਪਤ ਦੇ
 ਸਿੱਖੇ ਦਿਤ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੇਸਰੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤ ਜੋ ਦੀਸਾਈਆਂ
 ਦੀ ਮਾਰਸ਼ੀਆਨ ਨਿਦੇਰਾ ਦੇਰ ਸੀ ਉਸਨੂੰ *Syriac* ਜਾਂ
 ਮਿਸਰੀਆਂ ਸਰੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਏਨੀ ਸ਼ਕਤ ਜੋ ਜਹਰੇਆਂ ਦੀ ਮਾਰਸ਼ੀਆਨ
 ਨਿਦੇਰਾ ਦੇਰ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਨਾਨੀ *Chaldean* ਨਾਮ ਦੇ ਸਨ।
 ਕਸਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਰ ਕੁਰੀ *Samaritan* ਸੀ, ਕੁਏਂ
 ਇਹਨਾਂ ਦੁਹਾਂ ਦੇਰ ਦੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਨਾ ਸੀ। ਸਬਾਈ ਜਾਂ
~~ਸਬਾਈਆਂ ਦੇ~~ *Nabataean* ਦੀਸਾਈਆਂ ਦੀ ਮਾਰਸ਼ੀਆਨ
 ਜਸਾਨ ਬਹੁਤ ਬਿਗਰੀ ਤੇਈ ਬੋਲੀ ਤੇ ਅਤੇ ਅਕਰਤ ਦੀ ਮਿਸਰੀਆਂ
Syriac ਤੇਰ ਭੀ ਬਿਗਰੀ ਤੇਈ ਤੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜੰਮਪ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ
 ਸਨ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਖਰ ਜਈ ਜੰਮਪੀਆਂ
 ਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ 30 ਵੀਂ ਦੇਰ ਕੁਝ ਜੰਮਪੀਆਂ ਸਨਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ
 ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਵਾਏ ਮਾਰਸ਼ੀਆਨ (ਮਾਰਸ਼ੀ) ਅਤੇ ਕਬਤੀ ^{ਜੋਸਨੂੰ}
 (*Coptic*) ਨਿਖਰੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਹਰਤੀਆਂ
 ਸਨ। ਪਰ ਸਭ ਦਿੱਤੇ ਸਾਖ ਤੇ 20 20 ਕੱਲੀ ਤੇਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂ
 ਦੇਰ ਬਹੁਤੀ ਜਾਨਦਾਰੀ ਨਿਖੀ ਫਿਲੀਸਤੀਨੀਆਂ ਤੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਲੀਸਤੀਨੀਆਂ
 ਭਾਰੇ ਰਖਾਈ ਸਨ ਅਤੇ ਜਗਜਾਂ ਹਾਜੀਂ ਅੰਦਰਾਂਦਰ ਮਹਾਸਾਗਰ ਤੇਰ
 ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਤੇਰ ਦਾਪਾਨਾਂ ਦੇਰ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ॥ ਸੇ

28(1)

ਫੋਟੋਰੀ ਲੇਖੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਸੁਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਫੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ
 ਲੇਖੀ ਵਿਚ ਜੇਥੇ ਸਿਸਾਜੇਖ ਦੂਰ ਦੂਰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਕਾਰਬਨ ਅਤੇ: 3 ਮਿਲੀਮੀਟਰ
 ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀ ਸਮੁੰਦਰ - *the Aegean Sea* ਦੇ ਸਭ
 ਟਾਪੂਆਂ ਸਾਈਪ੍ਰਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸੇਖ ਹਨ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ
 ਪੁਰਾਣਾ ਸਿਸਾਜੇਖ ਕੋਸਟਾ ਸਮਾ ਸ਼ਹੀ ਸ਼ਹੀ ਮਾਰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ ਕਿ ਮੁਆਬ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ - *Monabite Stone*
 ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਥਰ ਦੇ ਹੀ ਫੋਟੋਰੀ ਦੇ ਪੜੇ ਜਾਣ, ਇਹ
 ਉਪਤਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਤਾ ਹੈ, ਜੇਸ ਤਨਾਂ ਦਾ ਨਾ *Monabite Stone*
 ਨੇ ਮਿਸਰ ਦੇ *Hieroglyphs* ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ। ਇਹ ਸੇਖ ਨਾ ਹੀ
 ਸ਼ਹੀ ਬੀ. ਸੀ. ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਇਸ ਲੇਖੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ
 ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਸੱਮਾ ਇਕ ਹੋਰ ਲੇਖੀ ਸੀ ਜੋ 9500 ਬੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਜ਼ਰੀਫ਼ਾ ਭਾ
 ਸੀਨਾਈ ਦੇ ਜਾਗੇ ਹਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਾਹੜੀ 30 V (1) ਦਾ ਲੇਖੀ
 ਲਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖੀ ਦੇ ਹਰਫ਼ ਹਾਲੀ ਤਬਦੀਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ
 ਹਨ। 'ਹਥ', 'ਮੁਠੀ', 'ਅਖ' ਆਦਿ ਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲਾਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
 ਬਰਨ ਜਾਨ, ਅਤੇ ਹਰਫ਼ਾਨਾ ਵਿਚ 95 ਦੇ 22 ਅਖਰ ਯੋਗਨ ਨਈ ਕੁਝ
 ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤਾਂ ਤਾਂ ਸਗਾ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਏ। ਮੈਂ ਮਰਾ ਸਦਾ ਕਹਾ ਸਕਦੇ
 ਹਾਂ ਕਿ ਫਿਨੀਕੀਆਨ ਲੇਖੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਜ ਯੂਨਾਨੀ ਲਈ ਗਈ,
 ਕੋਈ ਤੋਹਰਈਂ ਤੋਪਈਂ ਸ਼ਹੀ ਬੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਬਨਜ਼ਰੀ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਦੇ
 ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਸਾਜੇਖ ਜੋ *Aegean Sea* ਜਾਂ ਯੂਨਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ
 ਟਾਪੂਆਂ ਅਤੇ ਸੈਮਿਟਿਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਨਜ਼ਰੀ ਜਾਂ
 ਹਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤਕ ਲਿਖੇ ਯੂਨਾਨੀ ਆ ਕਦੀ ਸੀ) ਮਿਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਅਖਰ, ਫਿਨੀਕੀਆਨ ਲੇਖੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਫਰਕ ਤੇ ਹਨ, ਅਟਈਂ ਨਾਈਂ
 ਸ਼ਹੀ ਬੀ. ਸੀ. ਦੇ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਕੋਈ ਲਿਪਿ ਨਹੀਂ
 ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਮਾਲੂਮ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ

→ ਹਿਰ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਚੰਗਾ

ਅਸੇ ਜੀ ਬੇਆਦਮ ਹੁਤੀ ਸੀ।

2 r (c)

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਬਾਹਰ ਲੈ

ਜੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਹਿਣਾ ਦਿਖਾਉ ॥

ਜੇਹੇ ਭਾਈ ਜਾਨੀ 'ਹਸ' ਦੀ ਸ਼ੀਕੇ 'ਅਤਸਾਰ'
ਸਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜੇਹੇ 'ਹਿ' 'ਹਾਤਸਨਕ' ਦੇ ਹਨ

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ੴ ਕਿ ਯੁਗਨੀਆਂ ਨੇ ਫਿਕਰੀ ਸਦਾਗਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਆਏ

ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਜੀ ਸਾਰੇ ਜੁ ਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਦਿਤ ਆਪ ਹੁ ਕਾਰਤਿ ॥੨॥

ਸੁਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਂਗ ਨਾਦੀ ਧਰੀ ਬੀ. ਐ. ਦਿਠ ਭਈ।

ਮੰਦਰਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਇਹੋ ਰੰਗ ਮੰਦਰਾਂ ਥੀ ॥ ੧੩ ॥ ਏ ॥ ੧੩ ॥

ਭੋਤੀ ਮਾਣੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਸੰਗਿ ਇਹ ਜੋਤੀ ਮਾਂ, ਸਿਖਰੀ ਸਿੰਧੀ

ਸਮੇਤ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਅੱਥੇ ਤੋਂ ਬਿਧੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਇੰਨੀ

सिद्धिमान धर्म उं चक्रं नुं सिद्धिमानं कं रत्नं ॥ ३८ ॥ मृग ३

२) शिवालय के मूल भाग में प्रतीति के प्रतीक के

ਦੇ $\frac{1}{2}$ ਹਰਫ ਛੇੜੇ ਦਿੱਤਰੁ ਭਾਇ ਮਗਲੀਂ ਸੋ ਖਈ, ਤਰ ਮੈਂ

ਜਗਤੀ ਰਾਤ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਟਰੇਡ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ

ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਅਨੁਸਾਰ (Boustrophedon) ਪੜ੍ਹੇ ਪੁੱਠੇ ਹੀ

[illegible]

ਧੰਨ ਨੰ ੧੭੨, ਇਕ ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਮਧਿਕ ਮਾਤਰ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ਸਿੰਘ ਬੰਦਾ ਬਾਹਰ ਫਿਰਿਕਿਨਿਕਿਨ ਦ ਮੁਖੈ ਭਾਇ ਬਾਹਿਕਿਨੀ ਸੀ

अच्छे विद्वानों ने ही अथर्व वेद बड़े बड़े धर्मिक प्रश्नों को हल कर दिया है। विद्वानों के अथर्व वेदों को ही अथर्व

१०८ ॥ २३ ॥ १५८ ॥ ० ॥ १५८ ॥ १५८ ॥ १५८ ॥

* ਫਿਰੀਅਨ ਦੇ ਸਮੁਦਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤਿਨ ਵੱਡੇ ਜਾਹਿ ਸਨ: Babylon

ਦਿਲੋਂ ਮੇਰੇ ਲਈ । ਤੇਰੇ ਦੇ ਤੇਰੀ ਮੇਰੇ ਮਨ, ਤੇਰੇ ਦੁਆਰੇ ਕੇਰੇ ਘਰ

ਪ੍ਰਾਣੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਖਾ

ॐ रा ३ ठेठे डेरी मडरी निर ^{sidam} ~~पु~~ भुषणी।

11254. 3. 1874. 6. 1874.

ਇਸ ਲਿਖਿ ਗਏ ~~ਇਹੋ~~ ਹਾਸ ਦੇ ਲਿਖਿ 'The ABC
of Our Alphabet' ਇਹ ਲਿਖਿ ਗਿਆ ਹੈ: -

"The Aramean alphabet first appeared
in the highland of Aram, on the caravan
routes from Egypt and Phoenicia to Mesopotamia
about the seventh century B.C. Its rise began
with the decline of Phoenicia following
the sack & destruction of Tyre by Nebuchadr-
-Ozzar, the Chaldean ruler of Babylon, and
the resulting rise to importance of the
highland races of Aram and Syria. This flexible
Aramean ^{form} corruption of the Phoenician
alphabet was ~~brought~~ ^{used} in Nineveh
and Babylon, as well as the ^{native} ancient Cuneiform
discursive form, in use for almost 4000 years.

This Aramean Corruption of the Phoenician
alphabet was brought by the Jews to their
own land from the cities of Babylon & Nineveh
when they returned from their long period of 70
years of captivity. Their own old alphabet was
^{similar in form to the Phoenician alphabet.}

The Jews in Palestine probably used the
the Aramean alphabet until the second

ਸਤੀ ਸਤੀ ਕੀ. ਕੀ. ਨਿਰ

* ਕੁਝ ਹੋਰੀ ਬਾਰਾਂ ਨਵਾਂ ਖਰਾ ਅਨ-ਜਾ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੇ ਅਨਾ

ਕੁਝੇ ਉਪਰੰਤ ਕੁਝ ਕੁਝੀਂ ਮਾਤੇ ਨਵਾਂ ਕੁਝੀਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁਝੇ ਕਾਬੀਲੀ
ਨਿਰਾ, ਨਿਰਾ 94 ਕੁਝ ਕੁਝੇ, ਕੁਝੇ ~~ਕੁਝ ਕੁਝੇ~~ ਕੁਝੇ

ਮਾਤਾ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

Century B.C. when the Southern Aramaean began to be transformed into the square Hebrew alphabet. The modern Hebrew of today was not fully developed into its present form until the tenth century A.D.*

In the north the Aramaean alphabet after passing through a thousand years of local modification developed into the modern Arabic alphabet. These cursive forms springing from the same sources as ours, have been reduced to extreme legibility and simplicity, while retaining the virtue of great decorative beauty.

ਸਰਸ ਪਰੀ ਬੀ. ਸੀ. ਤਿਰ

ਮਰਚ 1903 ਮਰਮ ਮਤੇ ਬੇਸੀਮਾ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਡਿਕੋਰੀਆਨ
ਜਿਥੀ ਤੋਂ ਜੀ ਮਾਮਾਈ ਜਿਥੀ ਜਤੀ ਮਤੇ ਡਿਕੋਰੀਆਨ ਦੇ ਉੱਚੀ
ਜਾਤ ਪਿਛੋਂ ਮੁਖ ਜਿਥੀ ਬੁਝੇ ਦੁਆਬ ਤਰ ਫੰਗਰੀ ਮਤੇ ਦੁਆਬ
ਦੀ ਮਾਪਣੀ ਮਸਤੀ, ਜਿਥੀ ਉਨਿਕਾਨ ਦੇ ਤਰ ਜਾਤ
ਦੁਤੀ ਜਾਤ ਜਾ ਪਈ। ਬੁਝੀਆਂ ਤੇ ਜੇਰ ਓ ਦੇਸ ਦੇਸ ਦੇਰ ਬਲਦਨ
ਜੇਰਾਂ ਦੇ ਕੋਰੀ ਜਾਤ, ਮਾਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਥੀ Ancient Hebrew
ਜਾਤ ਮਿਸਰੀ ਜੁਸਰੀ Aramaean ਜਿਥੀ ਮਸਤੀਆਰ ਰਾਜਦੀ
ਮਤੇ ਕੋਰੇ ਹੁਰੇ ਪਿਛੋਂ ਦੋ ਜੇਪ ਮਾਪਣੇ ਜਾਤ ਮਾਪਣੇ ਦੁਤਰ ਡਿਕੋਰੀ
ਜੇਰੇ, ਜੇਰੇ ਦੁਸਰੀ ਸਰੀ ਬੀ. ਸੀ. ਤਰ ਦੁਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਮਤੇ ਪਿਛੋਂ

* ਜਿਥੋਂ ਦਿਸਾਵਾ ਦੇਰ Rabbinal Hebrew alphabet
ਤੀ ਜੀ. ਜੀ. ਰੋਬੀ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜੇਰ ਦੁਤਰੇ ਜਾਤ।

* ਦਿਸਾਵਾ ਬੇਸੀਮਾ ਜਿਥੀ ਬੇਸੀਮਾ ਦੇ ਦੋ ਜਿਥੀ ਮਸਤੀਆਰ ਤੇ ਮਸਤੀਆਰ, ਦੁਆਬ ਦੇਰ ਰਾਜਦੀ

॥ ५५ ॥

[illegible]

३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

[illegible]

३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

ਪਹਿਲੇ ਅਖਰ ਤਨ, ਕੇ ਗਿਨਤੀ ਰਖਦੇ ਤਨ, ਜੇ ਕੋ ਉਹਨਾਂ ਗਿਨਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ
ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਦੇਨਾ ਖਿਆਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜਾ, ਇਸਰਾ
ਜਿਹੜਾ ਅਖੀ ਅਯੋ ਜਾਕੇ ਕਰਾਂਗੇ॥

ਉਪਰ ਅਖੀ ਦਸ ਆਏ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਨਿਸ਼ੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ
Seiritic Sinaitic ਲਿਖੀ ਮੋਲਦੀ ਪਦੀ ਬੀ. ਸੀ. (ਜਿਹੜੀ ਤਸਵੀਰਾਂ
ਇਹੋ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੈ।) ਤੇ ਇਕ ਅਖਰ ਜੋ ਅਖੀ ਲਿਖਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ, ਜਦ
ਉਸਦੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਪਿਛੇ ਵਜ ਕਰਦੇ ਤਾਂ, ਤਦ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਹਾ ਕ੍ਰਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ
ਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਖਣ ਦੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਮੁਢ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਲ
ਹੀ ਤਾਂ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ 'ਦਰੁਹ' ਬਤਾਨ ਵਛੇ ਦਾ ਜਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹਿੰਦਾ
ਹੈ। ਕੋਈ ਲੋਕ ਸਹੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ 'ਦਰੁਹ ਮਾਨਾ' ਤਦ ਅਖਰ ਆਏ ਜਿਵੇਂ
ਕਿ ਸੈਮਿਟਿਕ ਲੋਕ; ਕੋਈ ਲੋਕ ਮੂਤਾਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੁਹ
ਦੇ ਦਰੁਹੇ ਤਦ ਅਖਰੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਜੋੜੇ ਮੇਸਰੀ। ਫੀਨੀ ਲੋਕ ਖਿਆਲਾਂ
ਦੇ ਧੁਨਾਹਨ ਵਜੇ ਬਿਨੁ ਸਿਖਣ ਦੇ ਦਰੁਹੇ ਤੋਂ ਅਯੋ ਨ ਲੰਘ ਜਾਏ। ਸਹੀ
ਦਰੁਹ ਮਾਨਾ ਹੀ ਹੀ ਖੁਬੀ ਹੈ ਕਿ ਅਯੋ ਲੋਕ ਨਵਾਨ ਦੇ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਉਪਰ
ਜਦੋਂ ਸਿਖਣ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ
ਫੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੁਝੋਂ ਪਰਾਜਾ ਤਜਾਰਾ ਬਦਲਾਂ ਜਦੀ ਕੇ
ਜਾਂ ਜੋਤ ਤਜਾਰਾ ਮੌਤ ਮੌਤ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਾਂ ਫੀਨੀ ਅਤੇ ਤਾਂ
ਕੌਮ ਲਈ ਦਖਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਾਂ ਦਰੁਹ ਬਤਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥ ਪੌਛੇ ਸਹੀ
ਟਾਮਸ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

All early systems of writing show a tendency
towards alphabetism, but they all did not reach
an alphabetic stage. Some reached only a
phonetic stage, where they were destined to remain.
The Semitic characters formed the first true alphabet.

not the first use of letters or alphabetic characters, but that stage in the evolution of symbols, where they were used to express a language community.

ਸਮੇਂ ਦੇ ੨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਖੋਜਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 'ਏ' ਪਾਏਗੇ ਤੋਂ ਹੋਈ; ਏਕ ਤਾਂ ਮਿਸਰੀ *Pictographs* ਨੂੰ ਪੁਰਤੀਸਤ ਲਿਖਾਏ ਤੇ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਜੋ ਸ਼ਾਹੀਸ਼ਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਦੌਲਾ ਅਪਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸੀਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸ ਦੇ ਗਣਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਦਰਾਂ ਪੂਰ ਬਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਪੂਰ ਬਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ *Mediterranean Signary* ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਫਰਾਂਕਲਿੰਗਸ ਪੇਟਰੀ ਦੇ ਕਈ ਸੰਦਰੇਏ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਅਖਰ, ਹੀਟ, ਸ਼ਾਈਪਸ, ਕਾਰਜਾ, ਪਤੀਲਾ, ਚਮੀਲਾ, (ਜੋ ਏਸ਼ੀਆਈ ਕਲਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ) ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਦੇ ਏਸ਼ੀਆਈ ਕਲਾ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਬਣਾਏ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨ *Formation of the Alphabet* ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨੁਸ ਅਸੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵੀ ਸੀ। ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਾਸਟਰਡ ਫੋਨੀਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਸੀ, ਫਿਰਕਾਮਤ ਲਿਖੇ ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲੇ ਤਮਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਲੀਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਝਾਏ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫਸਰ ਪੇਟਰੀ ਦੇ ਕਥੇ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ:-

"that the Phoenicians only changed the type of the letters, and made the knowledge

ਏਸ਼ੀਆਈ ਕਲਾ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਬਣਾਏ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨ *Formation of the Alphabet* ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨੁਸ ਅਸੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵੀ ਸੀ। ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਾਸਟਰਡ ਫੋਨੀਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਸੀ, ਫਿਰਕਾਮਤ ਲਿਖੇ ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲੇ ਤਮਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਲੀਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਝਾਏ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਫਸਰ ਪੇਟਰੀ ਦੇ ਕਥੇ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ:-

of them more general among the "Sables"
 The Phoenicians assisted by the Egyptian forms
 of writing, simplified this linear system to which
 we owe our alphabet. The linear signs became
 as removed from their pictographic originals as is
 our handwriting from the type in which books are
 printed.

ਪ੍ਰੋਟੋਸ ਪੰਟੀ ਮਾਪਣੀ ਰਿਤਰ, "The Royal Tombs of the
 First Dynasty" ਫਿਰ ਫੇਰ ਰਿਖੇ ਹਨ।—

"What is really due to the Phoenicians seems
 to have been the selection of a short series, only
 half the amount of the surviving alphabet,
 for numerical purposes as A-1, E-5, P-100, C-500*
 etc. This usage would soon render these signs
 as invariable in order as our numbers, and
 force the use of them on all countries with which
 the Phoenicians traded. This exactly explains
 the phenomena of the Greek Alphabets, many in
 variety, and so diverse that each has to be
 learned separately, and yet entirely uniform
 in order."

ਤੀਜਾ ਪਾਸ ਰਿਪੋਰਟ ਫਿਨਿਸ਼ੀਅਰ ਨੂੰ ਮਾਪਣੀ ਰਿਪੀ ਦੇ ਗਏ

* ਇਹ 'ਅਬਜ਼ਰ' ਦਾ ਰਿਸ਼ਾਬ ਨਹੀਂ, ਫੇਰ ਫੇਰ ਇਸਤਰੀ ਰਿਪੀ ਪਰੀ
 ਮਿਲਿਅਤ ਰਿਸ਼ਾਬ ਮਾਪਣੀ ਦੇ ਰਾ ਮੇ।

* ਇਹਨਾਂ ਬਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਹੈ ਫੇਰ ਰਿਸ਼ਾਬ ਮਾਪਣੀ ਤੇ ਮਾਪਣੀ; ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ

281

ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਅਜੀ ਕ੍ਰੀਸਟ ~~ਦੀ~~ ਦਰੀਪ ਦੀਆਂ ~~ਕਿਸਮਾਂ~~
 ਲਿਖਤਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਾਰਟਨ ਜੇ ਮੈਂਡਲਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਕ੍ਰੀਸਟਨ ਡਿਨਾ ਤੇ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਇਸਤਿਹਾਜ਼ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਫਿਨੀਕੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਸਾਖਰਾਂ ਤਾਜ ਦਿਖਾਈ
 ਹੈ। ~~ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ~~ ਸਾਪੇਖੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਇਕ ਕੁਝ "Cretan Pictographs
 and Pre-Phoenician Script" ਦਿਹ ਰਸ਼ਨ ਹੀਤਾ ਹੈ॥

ਨੋਟ: ਅਸਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਤੋਂ ਤਿਨ ~~ਸਭ~~ ਵਰਗਾਂ ਤੇ ਵਰਗੇਆਂ
 ਦਿਹ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

(1) Hieroglyphic - ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀ ਗਾਤਸ਼ਾਹੀ Old
 Empire ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਅਸਰੀਆਂ ਨਦੀ ਸਤਲੁਜ ਸੀ, 3800 ਬੀ. ਸੀ.
 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2800 ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਪਰਾਣੇ
 ਸਾਹਿਤਾਂ ਦਾ ਸਾਪੇਖ ਤੇਰ ਦੀਆਂ ਗਾਨਾਂ ਲਿਖਤ ਨਦੀ ਦਿਹ ਗੁਣਾ ਕੰਗ
 ਸੀ, ਜੋ ਦਿਹਾਂ ਗੰਗਾ ਪਾਣੀ ਸਰੀ ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ ਜਾਗੀ ਰਿਹਾ।
 ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਕਬਰਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਪੁਰ ਦਿਸੇ ਲਿਖੇ ਦਿਹ
 ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ॥

(2) Hieratic - ਇਹ ਅਪਣੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ the Middle
 Empire ਦੀ ਲਿਖਤ ਸੀ, 2900 ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ 2000 ਬੀ. ਸੀ. ਤਕ।
 ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਸਾਰਾ ਕੀਤੀ ਸਕਤ ਸੀ। ਸਿਨਾ-ਜੇਖ ਅਤੇ ਪੱਪੀਰਸ
 ਪਤ ਪੁਰ ਸਿਨਾਹੀ ਨਾਨ ਜੇਖ ਦੇਸੇ ਲਿਖੀ ਦਿਹ ਹੀਰੇ ਸਨ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲਿਪੀਆਂ ਬਾਰਸ਼ਾਹੀ ਪਾਗੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦੇ
 ਸਾਪੇਖ ਦਸ ਦਿਹ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਪੇਖ ਜੇਕਰ ਤੋਂ ਤੀਂ ਸਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ
 ਹਨ॥

(3) Demotic - ਨਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ the New Empire ਦਿਹ
 1500 ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਪੈਂਦੀ। ਇਹੀ ਕਾਨੀ ਲਿਖਤ ਦਿਹ ਬੋਲੀ ਤੇ ਲਿਖਤ

ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਬਰਾਬਰ, ਅੱਥਰ ਤਿ ੬੦੦ ਬੀ. ਐ. ਵਿਚ
ਛੇਕੜੀ ਸਾਰਾ ਕੀਤੀ ਸੁਲਭ ਸੁਖਤੀ ਸਮੇਂ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਿਚ
ਰਹਾ ਪਾਏ।

ਅਸੀਂ Isaac *Isaac* ਸਮਝੀ ਕਿਤਾਬ *The Alchemist* ਵਿਚ
ਜਿਹਨ ਮਿਸਰੀ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: "So many
Crutches were thought necessary that working
became an art of the utmost difficulty."

ਮਿਸਰੀ ਸਾਡੀ ਦਰੁਸਤੀ ਦਰੁਸਤੀ ਕਰੀ ਪਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ
ਸਤੇ ਮਾਧੇ ਸਤਰੁਸੀ ਜੋਰਾਂ ਦੇ ਛੇਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ। ਅਸੀਂ ਦੇਖ
ਲਿਖਦੇ ਹਨ: They did not dare to take down the
scaffolding which enabled them to reach the
artificial edifice."

ਸਾਰਾ ਛੇਕੜੀ ਲਿਖੀ ਨਾ ਬਰਾਬਰ ਕਰੇ ਮਿਸਰੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹੀ
ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। *The Book of the Dead* ਤੀ ਦਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਡੀ
ਕਾਏਨਾਤ ਹੈ।

- Table V(c)

Mediterranean
Signary

ॐ श्रीगणेशाय नमः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

 ति
 करहली प्रार
 उदार पागई
 अपर Isaac

~~the~~ crutches were
became re

ਮਿਲੀ ਸਾਡੀ
ਮੇਰੇ ਮਨਪੇਸ਼ੇ

Scaffold
artificia e

ਸਾਰਾ ਭੰਗੀ ਨਿ
ਨਾ ਕੁਟਮਰੇ।
ਕਾਏਨਾਤ ਹੈ।

anillo
L. Phaeo
Spirite

Boat

Si don
auant
M. d. 17

: later

L. Rawe

(with)

7. Lyri

3. Ava

14

Table V(d)

Semitic

Alphabets

1. Sinite Sinaitic 1600 B.C.

2. Moabite Phoenician 900 B.C.

3. Sidonite " 600 B.C.

4. ^{ancient} Old Hebrew "

5. Later Hebrew "

6. Names & values of
Hebrew letters
(with their meanings)

7. Syriac alphabet

8. Arabic (modern)

9. Armenian alphabet 6th Century
A.D.

ॐ श्रीगणेशाय नमः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमः

~~ਲਿਖਿਤ~~
 ਕੋਕਰੀ ॥
 ਰਸ ਪਾ
 ਮਸਾ Isao
 ਸਿ ਇਹ
 Crutch
 because
 ਮਿਸਰੀ ਸਾ
 ਮਤੇ ਮਾਪੇ
 ਸਿਖਰੇ ੭
 Scaffo
 artificis
 ਮਸਾ ਭੰਭ
 ਨਾ ਕਰਾ
 ਕਾਏਤਾ

m.
 12

~~ਕਿਸੇ~~
 ਕੋਰੀ
 ਰਸ 2
 ਮਸਲਾ 150
 ਕਿ ਇਹ
 Crutcher
 bureau
 ਮਿਸਰੀ 1
 ਮਤੇ ਮਨ
 ਸਿਖਰੇ
 scaff
 artifice
 ਮਸਲਾ ਭੰ
 ਨਾ ਕਰ
 ਕਾਏਤ

11/10

ਮਸਲਾ 150

ਮਸਲਾ 150

ਮਸਲਾ 150

ਮਸਲਾ 150

ਭਾਗ ਦੁਜਾ।

ਉ ਬਖਸ਼ੀਂ ਦਰੁਮਾਨ ਬਖਸ਼ੀਂ ਤਾਰਿਆ ਪਤਕਥਾ ਕਈ ਸਉ ਫੁੰਬੀਆ
ਨਿਕੇ, ਤਿਨਾਂ ਕਾਖੇ ਫੁੰਬੀਆ ਤਿਨਾਂ ਨੇ ਦਰੁ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ ਪਏ ਕਾਮ ਪਤਕੀ

* ਇਹ ਫੇ. ਬੋਲੀਆਂ ਨਹੀਂ: ਨੇਰ ਸੁਝੇ, ਫੁੰਬੇ (ਫੇ. ਬੋਲੀ); ਪਤਕਥਾ;
ਨੇਰ ਸੁਝੇ; ਅਸੀਂ ਤੇ ਇਕਲਾਵੇ।

ਮੇਰੀ ਕੋਈ

ਜੋ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ

ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਹੋਰ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ

ਗੁਰ ਦੁਆ

ਬਾਹਰ ਅਧਰ-ਦਿਸੇਸ਼।

ਹਰ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮਾਣੁਪ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਅਖਰ, ਨਾ ਨਿਰਾ ਦੁ ਕੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ
 ਨਹੀਂ ਰੂਪ ਪਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਭੀ
 ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਭੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਤਾਂ
 ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਸਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਅਠਾਰਾਂ। ਤਿਥੇ ਜੀ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦ
 ਅੱਖ ਤੋਂ ਨਿਰਾਦੇਸ਼; ਕਿਸੇ ਦੇ ਤਾਲੂ ਤੋਂ; ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬੋਲੇ
 ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਜੀ ਨਹੀਂ; ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਮਾਨੁਸ਼ਿਕ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦੇ
 ਸੰਬੰਧ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਧੀਕ ਹਨ; ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਤੇਠਾਂ ਨੂੰ ਘੀਰਨ ਬੋਲਨ
 ਨਾਲ ਬੋਲਨ ਵਾਲੇ ਵਧੀਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪਜਾਧਾਰ ਤੇ ਯੋਗਤਾ
 ਵਿਚ ਰੇਸ਼ ਦੇ ਜਲਦਾਜ਼, ਉਥੇ ਦੇ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਝਾਜਾਂ, ਬੋਲਨ ਦੇ ਢੰਗ, ਉਚੀਤ
 ਨੀਤੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਨ ਦਾ ਸੁਭਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਅੰਸ਼
 ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬੋਲਨ, ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਣਨਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਤੇ
 ਯੋਗਤਾ ਮੁਕਰਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ
 ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ
 ਵਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਰ ਬਨਾਏ, ਇਕ ਸਾਂਝੀ, ਤੁਰਦੀ
 ਤੇ ਬਦਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਬਨਾਈ। ਹੋਰਨਾਂ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਬੋਲੀਆਂ
 ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾ ਨਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁਕਰਰ ਕਰਨੇ ਪਏ ਹਨ, ਸਤਾਰੀ

* ਇਹੋ ਹੈ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ: ਜੇਕਰ ਉਹ: ਕੁੰਦ (ਉਚੀਤ); ਮੁਕਰਰ;
 ਤੁਰਦੀ; ਅਤਰੀ ਤੇ ਇਕਾਨਾਮੀ।

ਸੁਰ ਅਖਰਾਂ ਯਦੀ, ਅਤੇ ਉਤਾਰਤ ਦੁਜਨਾਂ ਨਦੀ॥

ਭਰ ਵੇਲੀ ਨੇ ਲੇਖਤ ਦਿਓ ਆਭੁਕੀ ਤੇ, ਉਧਰੀ ਦਰੁਮਾਨ ਉਧਰੇ
 ਆਪਣੇ ਲਿਖਿਤੁ ਠਈ ਤੀ ਬਸ ਤੇਰੇ ਤੇ। ਕੇ ਦਿਰਬੋਲੀ ਦੀ ਦਰੁਮਾਨ
 ਦੁਜੀ ਵੇਲੀ ਦੇ ਨਿਖਰੁ ਜਈ ਦਰੁਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਦਿਖਾਵੇਂ ਕੜ ਦਰੁ
 ਭਰੇ ਦੇ ਕੇਤਨੇ ਤੀ ਦੁਪਾਹੇ ਪਾਏ ਤਨ, ਤਾਂ ਨਾਕੇ ਕੰਮ ਸਰਦਾ ਪੈ।
 ਦਿਖਿਤੀ (*discipline*) ਦਰੁਮਾਨ ਦੇਰ ਪੌਰੇ ਬਾਈਸ ਦਰੁ
 ਸਨ। ^{ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੁਜਨ ਅਖਰਾਂ ਨਦੀ।} ਜੇਰ ਸਪਰ ਕੁ ਸਨਾਹੀ ਤੇ ਰੋਸਨ ਨੇ, ਅਤੇ ਦੋਰ ਰਖਾਈ
 ਤਿਰ ਦੇ ਦੁਪਾਹੀ ਜਾਂ ਤਾਪੇਤ, ਅਤੇ ਉਡੀ ਤਿਰ ਦੇ ਦੁਜੇ ਦੁਪਾਹੀਆਂ ਨੇ
 ਸਿਰ ਦੁਪਾਹੀ ਦਰੁਮਾਨ ਦੇਰ ਆਪਣੇ ਸੋਧੇ ਪੌਰੇ ਦੇ ਲੇਖਰ, ਤੇ
 ਸਿਰ ਦੁਪਾਹੀ ਨਦੀ ਦਰੁਮਾਨ ਦੇਰ ਜਾਏ, ਤਦ ਪੰਦਰਾਂ ਜੋਸਾਂਗੀ ਜਾਂ
 ਦੇ ਦਿਰ ਵਧੀਕ ਜੋ ਸਕੇ; ਸਾਕੀ ਦੁਪਾ ਤੇ ਅਰੁਧ ਕਰਨ ਕਿਉਂ ਨੇ
 ਸਾਪਣੀ ਜੋਰ ਅਤੁਸਾਰ ਆਪ ਕੀਤੇ, ਦਿਖੇਸ ਕਰਕੇ ਜਦ ਸਿਨਾਨੇਖਾਂ,
 ਕਤਾਬਾਂ ਤੇ ਕੋਥ ਪੌਥੀਆਂ ਲਿਖਰੁ ਦੀ ਕੋਰ ਪਈ। ਪਾਚੇਤ ਤਾਪੇਤ
 ਜਾਂ ਦੁਪਾਹੀ ਤੇ *Kettaluttu* ਦਰੁਮਾਨ ਦਿਰ ਯਾਏ ਉੱਤੀ ਦਰੁ
 ਜਾਂ ਆਖਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਤੀ ਤਿਰੇ ਤਾਹੀਂ ਸਰੀ ਦਰੁ ਅਰੇ ਦਿਤੋਰ
 ਤੇਰੇ ਸਨ। ਉਤੀ ਤਿਰ ਦੇ ਦੁਪਾਹੀ ਤੋਂ ਤੇ ਦੁਤੋਰੇ ਸੀ ਅਖਰ ਬਾਹਰੇ
 ਲਿਖਾਏ ਸਨ ਜਾਂ ਪਟ ਦੁਪ, ਦਿਤੁ ਲੀਕ ਨੀਕ ਕਤਾਬ ਸੋਧਾ ਪੈ,
 ਜੇਰ ਦਿ ਦਿਸ ਗਨ ਨੂੰ ਸਤਾਰੀ ਅਰੁਧੀ ਸੋ ਦੁਰੁ ਤੇਰੁਕਾ ਪੈ। ਪਰ ਕੋਈ
 ਰਾਖਿਤ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਬੋਧੇ ਜੇਰੇ ਤੇਰੀ ਯਾਹਰੀਂ ਸਰੀ ਤਕ ਠਲੀ
 ਸਾਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਅਜ-ਕੀਰਤੀ ਦੇ ਕਾਂਤਾਂ ਤਕ ਅਖਰੀ ਅਤੇ ਉਧਰੇ
 ਸਾਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਿਰ ਲਿਖੀ। ਉਦਯਾ ਪੈ ਲਿਖਤਾਤੀ ਲੇਖੀ ਪਾਏ
 ਦੇਰ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਤੀ ਤੇਰੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਦੀਰ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਨੀ ਤੇ ਪਿਛੇ

Table VI

Phoenician, Brahmi
& Old Tamil

ਗਤ ਦਾ

ਤਾ ਤੈ ਪਿਰ

ਨਾਨ ਰਕਾ

ਗੁਰੂ ਨੰ. VI

ਗੁਰੂ ਨਿਪੀਅੰ

ਮਾਪ ਰੇਖੇ

ਸਿਰ 60 ਮੈਦੀ. ਸੀ.
ਦਿਰ 60 ਮੈਦੀ. ਸੀ.

VI

X

ਮਾਤਰਾ ਕਾ ਅਭਿਵਰਤਨ ਬ ਅਜੇ ਕ

ਪੰਜ ਕੁਝ

ਕੁਤ ਕੰਕਨ

੨ ਫਿਨਿਕੀ

੩ ਫਿਨਿਕੀ

੪ ਫਿਨਿਕੀ

੫ ਫਿਨਿਕੀ

੬ ਫਿਨਿਕੀ

੭ ਫਿਨਿਕੀ

੮ ਫਿਨਿਕੀ

੯ ਫਿਨਿਕੀ

੧੦ ਫਿਨਿਕੀ

੧੫ ਤਾ ਮਾਤਰਾ ਪਾਠਤਾ ਕਾ ਕਾਮ ਜੀ। ਇਹ ਗਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਮਿਲ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ

ਸ੍ਰਮ ਅਖਰਾਂ ਯਦੀ, ॥

ਭਰ ਵੇਰੀ ਨੇ ਲਿ

ਅਪਣੇ ਨਿਖਿਤ ਨਾ

ਦੁਨੀ ਵੇਰੀ ਦੇ ਨਿਖ

ਭਰੇ ਦੇ ਕੁਤਲੇ ਜੀ

ਦਿ ਹਿਰੀ (ਭਿੰਨ)

ਪਨ ਜਿਹ ਕਥਾ ਰ ਨ

ਉਦੇ ਦੇ ਦੁਖੀ ਜੋ

ਭਿੰਨ ਦੁਖੀ ਕਹਾ

ਭਿੰਨ ਦੁਖੀ ਕਹੀ

ਦੇ ਫਿਰ ਕਥੀਕ ਜੋ

ਮਾਪਣੀ ਜੋਹ ਅ

ਕੁਝਿਓਂ ਤੇ ਕਥਾ

ਜੋ ਦੁਖੀ ਤੇ ਕਥਾ

ਜੋ ਮਾਖਰ ਪਨ, ਅਤੇ ਕਥਾ ਤੇ ਕਥਾ

ਭੇ ਪਨ। ਉਹੀ ਭਿ

ਨਿਮਾਏ ਪਨ ਕਾਂ ਪਨ ਕਾਂ ਪਨ ਕਾਂ

ਜਰ ਰਿ ਦਿਸ ਕਾਨ

ਰਕਾਇਤ ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ

ਮਾਪਣੀ ਜੀ, ਜੋ ਮਾਪ

ਮਾਪਣੀ ਰਿਤਾਬ ਵਿ

ਦੇ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਜੀ ਉਹੀ ਜੀ, ਫੇਰ ਕੀਤ ਮਾਖਰਾ ਦਾ ਬਾਨ - ॥੧॥

ਭਿੰਨ

ਭਿੰਨ ਦੁਖੀ ਕਹੀ

ਕੀ

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕੀਸ ਤੋਂ ਗਈ। ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ
ਕਾਲ ਅਖੀਰ ਤੋਂ ਹੋਈ ਖੋਜ ਸਾਫੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧ ਪਾਉਂਦੇ ਦਾ ਹੈ। ਪਰ
ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਮਿਲ ਦਾ ਛਾਂਡਕੀ ਵਰਤ ਮਾਲਾ ਤੇ ਬੁਨਾਨੀ ਨਾਚ ਦਾ ਕਾਲ
ਕੋਰੇ ਇਸ ਸੁਮਾਲ ਵਿਚ ਹਾਨਤ ਕਾਇਮ ਨਾਸਕਰ ਦਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੰ. VI
ਇਹ ਅਖੀ ਫਿਨਿਕੀ, ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ~~ਸੁਕਰਾਤ~~ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਮਿਲ ਨਾਚੀਆਂ
ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਵਰਾਬਰ ਕਾਲਾਂ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਦੇਖਾਇਆ ਹੈ। ਅਪਰੇਖੇ
ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹਾਂ ਅਖਰ:-

ਖ ਘ + ਨ ਭ ਚ ਚ ਚ ਚ ਚ ਚ ਚ ਚ

(ਅ ਓ ਕ ਗ ਘ ਚ ਥ ਪ ਨ ਬ ਪ ਰ ਲ)

ਸਕੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ, ਭ, ਘ, ਚ, ਤੇ ਚ, ਇਹ ਪੰਜ ਕੁਝ
ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਤਿਨ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਵਜੋਂ
conjunct consonant ਅਖਰ ਹੈ। ਜੋ ਪਤਖੜੀ ਕਿ ਫਿਨਿਕੀ
ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪੀ ਇਕੋ ਤੀ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਨਿਕੀ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਸੁਰ ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੀ ਪਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਪੀਆਂ
ਵਿਚ, ਅਰਬਾਤ ਫਿਨਿਕੀ, ਇਬਰਾਨੀ, ਅਰਬੀ, ਪਰਸੀ, ਤੁਰਕੀ ਆਦਿ
ਵਿਚ ਅਰਬ, ਜੋਰ, ਪੇਸ਼ ਦੀ ਕਹਤ ਮਿਠੇ ਲਿਖਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਤੇ ਫਾਰਸ
ਦੇ ਅਰਬੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਤ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਨਿਸਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸ਼ਾ ਸੰਗਰਾਹ
ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਤੀ, ਫਿਨਿਕੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀ,
ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹੇ ਹੀ ਵਾਤਾ ਅਖਰ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਧਾਏ ਹੋਏ
ਹਨ। ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਲਾ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ, ਤੇ ਮੁਲ-ਅਵਰ-ਅਵਰ ਨਾਮ,
ਇਹ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪੱਛਿਤਾਂ ਕਾ ਤੋਂ ਅਖੀ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਾਮਿਲ, ਦਾਖੀ

ਤੁਲਨੇ ਕਾਨ੍ਹੀ ਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।

ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਲਿਖੀ ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਸਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ
 ਪੁਰਾਣੀ ਮਤੇ ਅਰਬੀ ਲਿਖੀਆਂ ਇਹ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ^{ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਸਕਰਾਂ ਤੇ} ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ
 ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਦਰੁਸਤਾਪਾ ਇਹ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦਾ
 ਹੈ। ^{ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਲਿਖੀਆਂ} ਪੁਰਾਣੀ ਦਰੁਸਤਾਪਾ ਦੇ ਲਿਖੀਆਂ ^{ਅਖਰਾਂ} ਜਿਸਦੀ ਤਾਈਰ ਦਰੁਸਤ ਤਕ ਅਰਬੀ
 ਦਰੁਸਤਾਪਾ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਸਮੁੱਚਾ ਮਾਤਰੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ
 ਅਲੀਸ਼ ਫੋਗ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਦਰੁਸਤਾਪਾ ਇਹ ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਨਾਲੋਂ
 ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅਖਰ ਦਰੁਸਤ, ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਤਾ ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰਾਂ
 ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਅਰਬੀ ਨਾਂ ਦਰੁਸਤ ਦੇ ਮੇਜਲ ਕਰਕੇ ਦਰੁਸਤ ਗਏ। ^{ਸਭ} ~~ਪੁਰਾਣੇ~~
 ਇਹੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀ ਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਦੋਹਾਂ
 ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਅਖਰ ਮਾਇਨ, ਬੇ, ਜੀਮ ਤੇ ਹਾਜ਼ ਇਹੋ ਤੇ ਉਸੇ
 ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਦਰੁਸਤ ਹਨ। ਯੇਸ਼ੁਤਾ ਦਾਦ, ਜਾਮ, ਮੀਮ ਤੇ ਤਨ ਕੀ ਇਕਠੇ
 ਤੇ ਉਸੇ ਤਰਤੀਬ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਦਰੁਸਤ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਹੋਏ ਇਹ ਅਰਬੀ ਅਖਰ
 ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਇਹੋ ਯੇਸ਼ੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ
 ਅਰਬੀ ਇਹੋ ਹੋਰ ਹੋਰ ਅਖਰ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜਨ
 ਨਾਲ 'ਅਬਜ਼ਰ' ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੋਹਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜਨ ਨਾਲ 'ਕਲਮ'।
 ਅਰਬੀ ਇਹੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰੁਸਤ ਦੇ ਸਨ ਤਰਤੀਬ ਲਿਖਾਏ ਹਨ। ਇਹ ਅਰਬੀਆਂ
 ਹੈ, ਜਿਸਦਰੁਸਤ ਹਰ ਅਖਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਈ ਹੈ, ਇਹ ਤੇ ਜੋੜੇ
 ਯਾਰ ਤਕ। ਜਦ ਸਨ ਲਿਖਾਏ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸਾਇਰ ਦੂਰ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ।
 ਅਖਰੇ (ਸਿਮਰ) ਇਹ ਦਰੁਸਤ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜੋੜਕੇ
 ਮਿਲਦੀ ਸਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋਰੀ ਹੋਰ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਇਰ ਕਰਨਾ ਹਾਏ।
 ਦਰੁਸਤੀ ਤੇ ਉਹ ਦਰੁਸਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਫੋਗ ਸਭ ਦਰੁਸਤ ਦਾ ਨਕਲ ਕਰ

همایون بادشاه از بام افتاد

ابجد - حوز - حطی - کلین - ففص - ترشت - ده د

ਘਾਟੇ ਗਏ ਸਨ, ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਨੇ ਕੁਝ ਨੀ

ਅਕੇ ਪਾਸੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ

ਅੰਕ ਪਾਣੀ ਦਿਨ ਅਖਗਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ~~੧੩੧੦~~ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ੧ ਤੇ ੧੦

32, 68 20, 30, 80, 40; 10, 90, 10, 10; 100, 200,

੨੦੦,੪੦੦; ਦਿੱਤਾ ੯। ਪ੍ਰਤਖ ੯ ^{੫੦੦੦} ਰਿਹਾਗਾਨਾ ਦਿਤਾ ਅਖਰਾਂ ਦੀ

અડીવ (શૈ) ગ્રી। પિંદે નેગે ગુદ રપાદે, ઉગ ગુદે રપાદે અં રિનદર,

ਪਰ ਅੰਕਪਾਲੀ ਦਿਨ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਰਖਕੇ ਮੁਲ ਜੋਂ ਤਰਤੀਬ ਦਰ

ਸਾਢੇਕੁੰ ੫੦੦, ੬੦੦, ੭੦੦; ੮੦੦, ੯੦੦, ੩੪੦੦੦ ਵੀਸਤ ਦਿਤੀ ਏ।

ਨਾਮ ਤੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਭਾਵ 'ਤ੍ਰਿ' ਤਿ ਇਹਨਾਂ ਵਾਧੂ ਦੋ ਅਖਰਾਂ

ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਹੁਣ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਹਰਾਯਾਨਾ ਵਿਚ ਤੋੜ, ਘਰਾਤ

تخ ز = ض طغ

ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦਿਨਿਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ~~ਦਿਨ~~ ਦੇ

ਬਾਈਸ ਅਖਰ ਉੱਥੇ ਧਰ ਤੇ ਹਿਥੇ ਤਰਤੀਲ ਸਿਰ ਤੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੋ

‘मावसर’ मंदिराती दे पावते हि मां तदुत्तं हि र गः —

ا ب ج د - ه - و ز - ح ط ی - ک ل م ن - س ع ف ص

فق. روشنت

ਮਠੀ ਦਰਸਾਉਣ ਵੇਲੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਅੰਤਰੀਕ
 ਹੋਵੇ ਆਲੀ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲੇ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ
 diacritical mark ਲਗਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵੇਖਣਾ
 ਹੈ, ਜਾਂਦੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ, ਏ, ਓ, ਓ, ਓ, ਓ
 ਨੂੰ ਅ, ਏ, ਓ, ਓ, ਓ, ਓ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਏ, ਓ, ਓ, ਓ

ਜੁਲਾਨੀ ਤੇ ਮਾਥੀ ਜੋਖੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਯਾਦ ਰਹੀ ਨੇ ੭ ਫਿਰ
 ਹੀਨਾ ਹੈ, ਜੇਥੇ ਮਾਥਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇਤੇ ਹਨ।। ^{ਮਾਥਰਾਂ ਦੀ} ਮਾਥਰ ਪਾਤੀ ਯਾਦ ਨਜ਼ਰ ਆ
 ਹੀ। ਤਰਤੀਬ ਜੁਲਾਨੀ ਨਹੁਮਾਨਾ ਹੀ ਹੈ॥ ਤੈਅਨ ਵਰਤਮਾਨਾ ਹੀ
 ਤਰਤੀਬ ਹੀ ਇਹੋ ਸੀ ਮੈਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਯਾਦੇ ੨੩ ਮਾਥਰ ਸਨ। ਮਾਂਗੇਲੀ ਦੇ capital ਹਠਾਂ
 ਹੀਨਾਂ ਮਕਲਾਂ ਸਨ; G, U, ਤੇ W ਨਹੀਂ ਸਨ। I ਦੇਹਾਂ ਹਠਾਂ i, j ਯਾਦੇ ੩ ਮਾਂਗੇਲੀ
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ V ਦੇ ਹਠਾਂ u ਤੇ v ਯਾਦੇ, ਅਤੇ w ਦੀ ਥਾਂ ਹੀ।

ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।

ਸਤਗੁਰਾਂ ਜਾਂ ਅਠਾਗੁਰਾਂ ਅਖਰ ਨੂੰ ਚਿੰਤ ਦੇ ਦੁਖਾਈ ਥਾਏਂ ਨਿਕਾਰੇ
ਉਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠਾਠ ਸਰੀਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਦਿਗੁਰਾਂ ਦੁਖਾਈਆਂ ਦਿਗੁਰਾਂ ਜੋ ਲੇਖੇ ਪਠੇ
ਜਾਂ ਚਿੰਤੀ ਰੁਪਠੀ ਜਲੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਰਾਂ, ਜਾਂ ਦਿਗੁਰਾਂ ਹੁੰਦਾ ਜਲੀ ਕਰੋਬਾਰ
ਦਿਗੁਰਾਂ ਜਿਸਾਬ ਰਿਤਾਬ, ਦਾਨਪਤ੍ਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਲਿਖਤ ਜਲੀ ਦਰਤੀਰਾਂ ਗਿਰਾਂ।
ਸੁਰਮ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ, ਲਿਖਤ ਦੇ ਹੁੰਦਾ ਰੱਖੇ ਪੈਂਨ

135-2

Table III

Greek & Arabic

ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਮਾਂ ਵਿਚ

ਯਾਰ ਕਰਮਾਂ

ਦਿਹਾ ਦੇਹ ਅਧੀ

ਦੇ ਸਨ। ਪਾਸੀਆਂ

ਦਗੀ ਖਾਤਾ

ਤੀ ਦਿਹਾ

ਭੋਗੀ ਬ੍ਰਹਮਾਂ

ਸਤਰ ਤੀ

ਮਾਤਰ ਦਿਹਾ

ਮੀ ਪਰਮ

ਦਗੀ ਤੇ

ਸਾਨਾ ਦਾ

ਦਿਹਾ

ਮਾਤਰ ਤੇ

ਮੀ ਪਰਮ

ਮਾਤਰ ਪਰ

ਦਾ ਦਿਹਾ

ਦਾ ਮਾਤਰ

ਮਾਤਰ ਤੇ

ਮੀ ਪਰਮ

ਮਾਤਰ ਪਰ

ਮੀ ਪਰਮ ਦਿਹਾ ਮਾਤਰ ਪਰ ਮਾਤਰ ਪਰ

ਮਾਤਰ ਪਰ ਮਾਤਰ ਪਰ ਮਾਤਰ ਪਰ ਮਾਤਰ ਪਰ

ਪਰਾਈ ਤੇ ਨਦੀ ਵਿਚਗਾਏ
 ਇਹ ਇਹੋ ਕਾਈਸ ਮਾਮਰ
 ਮੇਰੇ ਇਹ ਮਾਮਰਾਂ ਨਹਿ
 ਸਿਮਤਾਂ ਹਿ
 ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
 ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ

ਮਾਮਰ' ਦਾਨੀ :

ਤਾਂਤੇ ਇਹ ਤਰੀਖ । ੬

ਓਹਨਾਂ ਫਿਰੀਆਂ ਦੀ,
 ਓਹਨੇ 'ਚਿ ਰਸਿਮ' ਦੇ
 ਮਾਮਰੇ ਦੇਸ ਦੀ ਮਾਨ

ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ

ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ

— | — ਮੇਰੀ ਦਰਦਮਾਨ

ਤਨ ਤੇ ਖਾਨੀ ਨਰਤ
 dienerical ਮ
 ੨, ਮਾਮਰ ਖੁਸ਼ਖੱਤੀ
 ਨੂੰ ੭, ੨, ੨, ੬, ੭, ੬
 ਜੁਲਾਨੀ ਤੇ ਮਾਮਰ
 ਰੀਤ ੨, ਜੇਥੇ ਮਾਮਰਾਂ

ਮੀ। ਤਰਤੀਬ ਜੁਲਾ
 ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਇਹੋ ਸੀ ਜੋਥੇ ਉ
 ਰੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਸਨ; ੭, ੭,
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ੭ ਦੇ ਤਰਤੀਬ

ਬਾ.

ਮਤਾਗਾਂ ਨਾਂ ਮਾਠ ਨਾਂ ਮਾਮਰਾਂ

ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਸਰ
 ਨਾਂ ਰਿਠੀ ਰੁਪਠੀ ਸਰ
 ਇਹ ਰਿਸਾਬ ਰਿਤਾਬ,
 ਪਰਮ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਮਨ ਸਾਕ, ਜਿਥੇ ੭੬ ੭੬

ਪਿਠੋਂ ਦੀ ਪਛੇਤ ਬਾਹੀ ਦਾ ਨਿਖਣਾ ਮਨਾ ਜੀ, ਤੇਹਾ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦਿਖ
ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁੱਠੇ ਪੁਰਖੇ ਸਾਹੀ ਬਾਹੀ ਜੁਬਾਨੀ ਜੀ ਯਾਦ ਕਰਨੇ
ਸਨ। ਖੋਹੀ ਖੋਹੀ ਸਨਾਂ ਹੋਰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖੀ
ਮਰਨਾ ਮੰਦੁਰਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਵਿਚ ਕੰਠ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਾਸੀਆਂ
ਦੇ ਮੁੱਠੇ ਮਨਕਰਨ ਤਾਂ ਟੇਲਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰੇ ਪਾਏ (ਫੁਆਪਸ਼ਾਨ) ਤੋਂ ਵੀ ਖਾਤਾ
ਨਿਖਣ ਜੋਗਾ ਨਿਖਣਾ ਸਿਖਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਇਹਨਾਂ
ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤੇਰੇ ਉਪਾਧਿਆਏ ਤੋਂ ਨਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਦੇ ਹੋਨਗੇ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ
ਦੇ ਪਰਮ ਕੇਸ਼ ਦੇਰ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਏ, ਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਾਠਮਕ ਪੁਸਤਕ ਦੀ
ਵਿਖਿਤਰ ਦੱਸੇਗਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਧੀਕ ਦੇ ਹਾਜ਼ਾ ਵੱਟ ਗਾਮਿਨੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅ ਵਿਚ
ਮਾਧਿਅ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਾਠੇ ਨਿਖੇ ਗਏ। ਦਸਤ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਮ
ਪਾਠਮਕ ਦੀ ਸਾਹੀ ਮੁੱਠੇ ਜੁਬਾਨੀ ਜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਵੇਦ ਵੇਦਾਂਗ ਤੇ
ਹੀ ਪਿਠੋਂ ਨਿਖੇ ਗਏ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦਾਨਾ ਅਤੇ ਉਪਸ਼ਾਸ਼ਤਾ ਮਾਤ੍ਰਿਕਾਨਾ ਦਾ
 ਸ਼ਬਦਾਨਾ ਪਾਇਲੀ ਵਿਖੇ ਮੀ। ਇਸਦਾ ਸਮਾ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ੨੪੦੦ ਵੇਰੇ ਪੈਂਦੇ
 ਮਹਿੰਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਇਲੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਹ ਸੂਤ੍ਰ-ਸ਼ਬਦਾ
 ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਪਾਇਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਪ੍ਰਾਪਤਾ ਹੀ ਸਰੇ
 ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਖਲਵਾ, ਇਸ਼ਾ, ਕੇਸੇਤਕਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪਰ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੂਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਣੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਇਸੇ
 ਵੇਰੇ ੩੨ ਓੜਕਾਂ ਓੜਕਾ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਜਦ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤ
 ਹਿਸੇ ਸੂਤ੍ਰ ਵਿਚ ਓੜਕੇ ਅਤੇ ਹਿਸੇ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਤਤ੍ਰਿਕ ਸੂਤ੍ਰ ਨਾਮ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਹੋਵੇ
 ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖੀ ਓੜਕੇ ਹਨ। ਸੂਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ, ਹਿਸੇ
 ਰਾਸ਼: ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸਕਾ ਓੜਕ 'ਅ' ਦੀ ਸੰਖੀ ਓੜਕ ਪਰ 'ਰਾਸ਼ੋਂਤ'।

19 ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ

之山

ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਹੈ। ਇਸ 'ਅ' ਦੇ ^{ਬੋਲਨ ਵਿਚ} ਮਿਸ਼ਰਣ ਦਾ ਨਾਮ ਬਨਾਕਰਨ ਦਿਤ 'ਜੋਪ' ਹੈ।
ਇਸ 'ਜੋਪ' ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਜ਼ਾਦਪੁਰਾਈ ਦਿਤ ਇਤ ਸੂਤ ਦਿਤ ਹੈ।

ਇਹ 'ਅਜ਼ਾਦਪੁਰਾਈ' ਰਹੀ ਪੁਰਾ ਮਹਤਵ ਦੀ ਗਤਾ ਸੁਤੇ ਜੀ
ਕਿਸੇ ਇਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦਿਸਾਹ ਦਿਤ ਅਜ਼ਾਦਤ ਪੈਰਾ ਨਹੀਂ ਔਸਰਦੀ, ਅਤੇ
ਨਾ ਪਾਇ ਨੀ ਨੇ ਇਸ ਗਤ ਦਾ ਸਾਮਾਨੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸੇ ਅਪਣੇ
ਤੋਂ ਪਾਇਓ ਔਰੇ ਦੁਆਰਾਈਆਂ ਦਾ ਨਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੁਆਰਾਈ ਦਿਸਾਹ
ਪਾਇਨੀ ਤੋਂ ਸਰੀਆਂ ਪਾਇਓ ਤੋਂ ਰਹੀ ਮਾਂਦਰੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੁਰੀਨ
ਦੁਆਰਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਇਓ ਤੋਂ ਪੁਰੀ ਦਰਬੀ ਸੀ। ਅਤੇ
ਏਸੇ ਦੁਆਰਾਈ ਦਿਤ ਇਸੇ ^(specialization) ਦਿਸੇਖਤਾ ਪਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪੁਰੀਆਂ ਗਤਾਂ
ਤੋਂ ਪੁਰਾ ਸਾਤੁ ਉਠੇ ਉਠੇ ਅਪਣੀ ^{ਉਤਰਿਸਟ} ਦੁਆਰਾਈ ਦੀ ਗਤ
ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੋਰਾਂ ਦੇ ਸਮਝਨ ਸਮਝਨ ਜਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਤਾਪ ਦੇ ਅੰਗ ਤੇ ਕੁਰ
ਉਪ ਮਾਂਗ ਸਲੇਹਤ, ਜਿਹੇ ਤੋਂ 'ਦੋਰਾਂ' ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦੁਆਰਾਈ (੮੦) ਤੋਂ
ਛੇਤਾਂ ਦਿਤੋਂ ਇਕ ਮਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਤ ਦੋਰਾ- ਰਾਖਾ ਦੀ ਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਇਹ ਦੋਰਾਂਗ ਬਾਸਕਾਰਾਕਾ ਅਪਣੇ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਸਕ
ਦਾ ਸਮਾ ਦਿਤਾਨਾਂ ਨੇ ਛੁੱਟੀ ਸਤਾਈ ਸੋ ਦਰਾ ਪੇਛੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਬਾਸਕ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਿਤ ਡੇਰਾ ਤੇਠਾਂ ਅਪਣੇ ਦਿਸਾਹਦਾ
ਉਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਸੀਂ 'ਦੁਆਰਾਈ' ਦਾ ਮੁਢ ਬਾਸਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸੋ ਦੇ ਸੋ
ਦਰਾ ਪਾਇਓ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਝੋ ਜੋ ਦੁਆਰਾਈ ਦਾ ਜਤਨ ਅਪਣਾਈ
ਉੱਤੀ ਜੋ ਦਰਾ ਤੇਰਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੇਰਿਆ ਸੀ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੁਢ-ਮਾਦਾਨਾਂ
ਸੰਬੰਧੀ ਦਿਸਾਹ ਇਸ 'ਦੁਆਰਾਈ' ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਦੁਆਰਾਈ ਦੇ ਅਰਥ
ਜੀ ਹਨ ਨਿਬੇਹਨ, ਪਾਠਨ। ਜੋ ਇਹ ਕਰਦਾ ਸਾਤੁ ਨਾ ਤੇਰੇਗਾ ਰਿਸਾਤੇ
ਏਸ ਦਿਤ ਦੋਰਾ ਅਤੇ ਜੰਗਲੂਤ ਭਾਖਾਂ ਦਾ ਮੁਢ ਮਾਦਾਨਾਂ ਦਿਤ ਨਿਬੇਹਨ

ਅਤੇ ਇਹੋ ਸੁਨ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਪਰ ਸਥਾਨ ਸੁਨਾਵ ਕਰ ਦਿਹਾਂ ਦਿਰ
 ਵੰਡ, ਅਤੇ ਸੁਰਾਂ ਅਤੇ ਵਜੋਂ ਦਾਂ ਵਰ ਵੇਰਾ, ਅਤਾਈ ਪੇ ਵਰ ਪਛੇ ਤਕ,
 ਤੋਰਾ ਸੀ। ਜਦ ਸੇ ਦੇ ਸੇ ਵਰ ਇਥੋਂ ਬਾਜਾ, ਤੇ ਦੇ ਵਪਾਰੀ
 ਸੁਨ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਰ ਉਪਰ ਕਰੇ ਨਾਜ ਦਸਤੀਦਾਰ ਬਿਅਨ, ਅਤੇ
 ਕੁਝ ਬੇਨ ਬਾਏ ਕੇਰੁ ਜੀ ਆਏ, ਤਦ ਪੁਰਦਾਨੇ ਨੇ ਦੇਸ ਸਿਅਨ ਨੂੰ
 ਅਪਹਾਰੇ, ਅਪਹੀ ਰਾਖਾਂ ਦੀ ਸੁਨ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਜੇ ਦਿਹਾ ਨਾਜ ਸੇਵਾ
 ਅਤੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਬਿਅਨਾਵਰ ਕਰਾ ਮਾਨਾ, ਜਾਂ ਲਪੀ ਪਰਾ ਰਾ ਕਈ।

ਇਸ ਲਪੀ ਤੋਂ ਮਿਥੇ 'ਬੁਝੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੁਆ ਬਾਝੀ
 ਸਿਸਰੀ ਰਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਦੀ ਇਰਾਦੀ ਇਸ਼ੀ ਤੇ, ਤੇ ਹੁੰਦੀ
 ਬੁਝੀ ਦੀ 'ਕੁਰਨ ਦੀ ਯਕਤੀ' ਬੁਝੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਰਾਨਾ ਪਰਾ ਕਾਰੀ ਹੈ।
 ਉਸ 'ਬੁਝੀ' ਨਾਮ ਸਕਤੀ ਦੀ ਪਰਾ ਰੀਤੀ ਦਿਰਾਨਾ 'ਬੁਝੀ' ਹੈ।
 ਕੁਝਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਤੋਂ ਦੇਸ ਕਰਾ 'ਬੁਝੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ
 ਬੁਝੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਹੈ। 'ਬੁਝੀ ਕੁਰਾਨੀ' ਪਾਠਬਤੀ ਦੀ ਤੀ ਨਾਮ
 ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝਾਂ ਦੇ ਸੇਕ ਸੇਵ ਸਾਕਤ ਸਨ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਦੇਸੇ ਤੋਂ ਕੇਰ ਰਿਹਾ ਪਾਇਸੇ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਾ ਕੰਦਰ ਰਾਖਤ
 ਤੋਂ ਸੇ ਪਾਇਸੇ ਤੇ ਤਰਾਨਾ ਰੂਪ ਦੇ ਸਾਏ ਤਕ, ਨਾ ਨਿਰਾ ਬੁਝੀ ਲਿਖੀ
 ਅਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰੂਪ ਦਿਰ ਸੇਵਾ ਤੋਰੀ ਸੀ, ਸੇਵੇ ਅਤ ਅਤ ਪਾਤਾਂ ਦਿਰ
 ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਕੋਰੇ ਲਿਖੀ ਦਿਰ ਕਰਕ ਪਾਠੇ ਕੀ ਸੁਰ ਤੋਰਾਏ
 ਸਨ। ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਭਰਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਤੀਆਂ ਦਿਰ ਜੋ ਪਟ ਰੇਰਨ
 ਦਿਰ ਅੰਧੇਰੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਅਖਰ, ਘ, ਚ, ਛ, ਜ ਅਦਿ
 ਸੇਵੇ ਦੇ ਸਿਰਾ ਸੇਖ ਜੋ ਦਿਰ ਪਾਠੇ ਉਤੀਸ ਦੇਸ ਦਿਰ, ਰਖਦ ਦਿਰ
 ਮੇਰ ਦਿਰ, ਪਛਾ ਦਿਰ ਕਾਠੀਆਤ (ਗਿਰਾਨ ਪਰਬਤ), ਉਤ ਦਿਰ

F. H. * 1115 ਦਿਹਾ ਬੰਸ ਸਿਆ ਦਿ. ੪ ਜਾਂ ੫ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ
 ਓਸਪੁਰ ਜਾਣਗੇ। ਦੀ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ ਕਰਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਓਧੋਂ ਸਾਰੇ
 ਕਰਕੇ ਇਹ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾ ਕਰਕੇ ਦੇ ਮੁੱਠਾਂ ਸਨ, ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਰਾਜਸੀ (ਫੇਰਾਗੁਰ ਤੇ ਚਰਾਤੇ ਦੀ ਸ਼ਹੂਕ ਪੁਰ); ਯਥਾਤਿਨਾਪੁਰ; ਤਖਤ
 ਬਾਗੀ (ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਦੇਰ ਮੁਰਾਮੀ
 ਪਾਸ਼ਤ ਬੰਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁਝ ਹਰਫਾਂ ਦੇ ਜਿਖੜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਪਾਏ
 ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਫਰਕ ਪਿਛੇ ਵਧੇ ਗਏ। ਫਰਕ ਪੈਂਤ ਦੇ ਵਧੀ ਸਥਾਪ
 ਸਨ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤੇ ਜਿਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਨ, ਓਸਪਤ ਨਾਂ ਤਾਨਾਬੰ,
 ਪਥਰ ਨਾਂ ਪਾਤਰਾ ਪਤਾ; ਜਿਖੜ ਵੇਖੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੇ ਨੂੰ ਪਾਸ਼ਰੇ ਸਨ,
 ਜਿਖੜ ਦੀ ਸਥਾਈ ਨਾਂ ਜਿਖੜ ਦੀ ਦੁਰਨ, ਦੋਹਰਾਂ ਸਤ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ
 ਨੇ ਲਿਖੀ ਦਾ ਗੁਪ ਬਾਂਓ ਬਾਂਓ ਬਰਜ ਦਿਤੋਂ, ਕੋਰ ਕਰਕੇ ਓਪਰੀ ਕਰਕੇ
 ਓਹ ਇਕ ਦੁਨੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਸਤ ਸਨ ਗਈਆਂ। ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਤਾਨਾ ਵਿਚ ਬਾਗਾਂ ਕੁ ਮੁਖ ਜਿਤਾਸੀ ਨਿਪੀਆਂ ਬਤਾਈਆਂ,
 ਬੰਗਲਾ; ਫ਼ੀਜ਼ੀਆ, ਬੇਗਮੀ ਨਾਂ ਕਾਜਬੀ, ਦੇਵਲਾਸੀ, ਸਾਰਕਾ,
 ਰਾਕੀ, ਗੁਮਾਸ਼ੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮੋਹੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਹਾ ਕਾਨਹੀ
 ਤਾਨਾ ਤੇ ਤੈਜਗੁ। ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਕੁਝ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇ
 ਹੁਕਮ ਦੇ ਅਖਰ ਪੈਰ ਮਿਲੇ। ਇਹ ਸਭ ਫਰਕ ਸਮੇ ਦੇ ਸੰਘਣਾ ਕਾਰ
 ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਸੇ ਇਕ ਸਥਾਪ, ਜਾਂ ਦੇ ਹਰ ਨੇੜੇ ਸਮੇਂ
 ਇਕ ਸਾਂ ਬੰਠਕੇ ਤੇ ਇਕ ਵੇਖੇ ਨਹੀਂ ਪਾਏ, ਜਿਹਾਇ ਕੁਝ ਦੀ ਇਕ
 ਲਿਖੀ ਦੇ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਮੋਹੀ' ਅਖਵਾਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਿਹਾ
 ਸਰਸੀ ਕਰਤਾਂ ਦੇਰ ਹੁਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਖਿ ਗੁਰੂ ਗਰਬੇ
 ਵੱਲੀ ਮਾਪਦ ਤੇ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਮਿਰਸਤੇ ਦੀ ਨਕਲ ਪੁਰ ਦੇਵਲਾਸੀ
 ਦੇ ਕਾਨਹੀ ਤੇ ਬਨਾਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਖੜ ਤੇ ਕੁਪਾਵ ਦੇਵ ਦੇਵਲਾਸੀ
 ਦੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਸਨੂੰ 'ਬਾਲਬੋਪ' ਸਰਵੇ ਹਨ। ਮੋਹੀ ਦੇ
 ਬਨਾਤ ਦਿਹਾ ਪੁਰੋਜਨ ਛੇਤੀ ਜਿਸੀ ਸਿਰਨ ਜੋਗੀ ਲਿਖੀ ਬਨਾਤ

ਟ ਸੀ; ਮੈਂ ਮਾਂ ਦੇ ਕੇ, ਇਸ ਮਾਥਰ ਨੂੰ ਦੋ ਕਾਨ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਜੋੜਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਮੋੜੀ' ਹੈ। ਦੁਪਹੀਆਂ
 ਤੋਂ ਕਾਹਲੀ ਦੇ ਕਾਨ ਹੀ ਮਾਥਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਬਕਾਨ ਹੀ ਹੀ ਜੋੜ ਸੀ, ਜੋ
 ਮਾਥੇ ਇਹ ਉੱਪਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਸਦੀ ਇਹ
 ਦੋ ਦੋਹੇ ਦਿਖਾਉਂਦਾ। ਜਾਂ ਇਹ ਮਾਥਰ ਦੇ ਸਿਰਪਰ ਇਕ ਸਿਰੀ ਜੀਰ
 ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜਾਹਦੇ ਹਨ, ਦੁਪਹੀ ਇਸਨੂੰ ਛੋਟੇ ਕੀਬਨ
 ਇਹ ਕਾਹਲੀ ਜਾਮ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੁਪਹੀਆਂ ਇਹ ਦਿਖਾਉਂਦੇ
 ਸਿਰਪਰਾਂ ਮਾਨਾਂ ਇਹ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਹੋ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਜੇਠੇ
 ਹਿੱਤੇ ਕਾਨਾਂ ਨਾਮ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਤੋਂ ਤੋੜ ਜਟਕਾਂ ਦੇ
 ਕੋਠੇ ਕਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੇਠੇ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਰਬਤ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਤੇ ਕਾਹਲੀ
 ਪਾਠ ਹੀ ਹੀ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੁਸਰੇ ਦੋਹੇ "ਜਗਾਂ ਦਾ ਛੋੜ
 ਦੇਨ, ਕੀਤੇ ਕੀਤੇ ਤੇਰੇ ਪਾਂਤਨ; ਕੋਠੇ ਹੀ ਥਾਂ ਜਿੰਦੀ, ਤੇ ਰਿਤੇ ਕੀਤੇ
 ਸਿਆਸੀ ਜਾਂ ਮੋੜੇ। ਜਗਾਂ ਦਾ ਜਗਠਾ ਤੇਰੇ ਕਰਤ ਬਕਾਦੇਂਦਾ ਸੀ।
 ਇਹ ਦੋਹੇ ਜਗਾਂ ਇਹ ਛੋੜੀ ਹੀ ਜਿਪੀ ਦੋਹ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਜਾਨ,
 ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਜਿਪੀ ਨਿਕਲੀ ਜੀ; ਉਸਦਿਨ ਉਪਰ ਜਾਹ
 ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਜਗਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਤ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਹੁਣੀ ਖਾਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ
 ਜੇਠੇ ਜੇਠੇ ਜੇਠੇ ਇਹ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਮੁੜੀ 60
 ਜੇਠੇ ਜੇਠੇ ਜਿਥੇ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ
 ਕੋਈ ਕਾਨ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਠੇ ਦੇ ਮਾੜਾ ਤੇ ਜਗਾਂ ਦੇ ਨਾ ਮੋੜ
 ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਮਾਥਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਜਾਂ ਦੁਸਰੇ ਕਰਕੇ ਜਾਹਦੇ ਹਨ,
 ਅਤੇ ਦੁਪਹੀਆਂ ਹੀ ਕਰਕੇ ਦੇ ਤੋੜ ਕਰਕੇ ਮਾਹਜ਼ੀ ਜਾਂ ਜਗਦੀ
 ਮਾਂਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਠੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਖੂਹੀ ਦੋਹ ਹੀ ਕੀਤੀ,

ਜੇਥੇ ਰੀਸਾਂ ਪਾਸਾਂ ਸਿਪੀਆਂ ਰਖਣ ਨਈਂ ਟੁਰਤੇ ਨ ਕਰਤੇ ਖਾਕੇ
ਪਾਸਾਂ ਬਤਾਵੇਂ ਜਨ। ਰਾਮਤ ਰਾਜੇਸਾਂ ਦੇ ਦੁਰਤ ਸੇ ਲਿਖੀ ਦਿਤ
ਦੀ ਸਿਰੇ ਸੇ ਮਾਝਾ ਗਈ ਠੀਕ ਹੀਂ ਜੀ ਬਨੀ। ਬੰਗਰੀ ਦਿਤ
ਗਈ ਤੀ ਹੀਂ ਅਤੇ ਬੁਝਾਈ ਦਿਤ ਦੀ ਨਾਮ ਮਾਝਾ ਜੀ ਤੈ॥

ਇਹ ਗੁਣ ਕਾਨ ਸੇ ਜੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੇਵੇਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਤਨਾ ਇਕ
ਦੁਜੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕਾਂ ਦੇਸ ਸੇ ਦਿਖ ਤੇ ਭੋਗੀਆਂ, ਉਤਨਾ ਜੀ ਓਹਨਾਂ
ਦਿਤ ਫਰਕ ਵਧੀਕ ਸੇਵਾ। ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਲਿਖੀ ਦਿਤ ਦੀ, ਜਿਥੇ
ਜਿਥੇ ਸਾਨ ਸੰਪਦਾ ਜਾਏਗਾ, ਮਾਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਰਤ ਨਾਲ ਫਰਕ
ਵਧੀਕ ਹੋਰ ਜਾਏਗਾ। ਜੇ ਲਿਖੀਆਂ, ਨਾਜ ਨਾਕੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਿਤ ਹਰੀਆਂ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਭੋਗੀਆਂ, ਓਹ ਮਾਪੇ ਦੇਰ ਵਧੀਕ ਅਨਰੀਆਂ ਭੋਗੀਆਂ,
ਠੀਕ ਜੇਵੇਂ ਜਿ ਬੋਲੀਆਂ ਅਨਰੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੋਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ
ਜਲਦ, ਪੈਸਾ, ਰੋਗਾਇਸ਼ ਦੇ ਕੀਰੇ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਜੁੜਦੇ ਹੋਏ
ਹਨ॥

ਇਹ ਸਮੀਧਾਂ ਜੀ ਅਨਾਂ,

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ

ਪਰ ਪਾਟਰੀ ਕੇ ਹਨਾ ਭੋਗਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਤੇ ਅਧਿਕੇ ਬਧੀਕੇ
ਸੁਰਮੀ ਦਿਓਂ ਬਨੀ ਤੈ। ਕਿਸੇ ਸਖਸ ਨੇ ਜਾਂ ਸਖਸਾਂ ਨੇ ਮਿਲਦੇ ਇਕ
ਦੇਸੇ ਇਕ ਥਾਂ ਬਧੀਕੇ ਨਹੀਂ ਬਨਾਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤੇਰ ਲਿਖੀਆਂ
ਸਾਰ, ਟਾਰੀ ਤੇ ਸਭਾਫੀ ਨਾਜ, ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਠੀਕ ਵਧੀਕ ਕੁੰਘੀ
ਸਾਂਝ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਦਿਸੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਟਾਰੀ ਨਾਜ। ਸਾਰਾ ਕਾਜ ਸਾਰ
ਦਿਤ ਵਰਤੀਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟਾਰੀ ਉਪ ਜਾਏ ਪਾਠੀ ਦੇਸ ਦਿਤ ਜੇ

ਜਾਂ ਤੇ ਸੈਰੇ ਕਾਜਰਾ ਦੇ ਪਾਸ ਪਿੰਜਰ ਤਰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਰਿਦਮ ਦੇਸ ਦੇ ਸਿਜਾਜੇਖਾਂ ਤੋਂ ਖਤਾ ਜਗਰਾ ਤੇ। ਆਰਯਾਂ ਦੇ
 ਆਰਿਠ ਤੋਂ ਖਰੋਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫਲਤਰਸ ਜਾਂ ਕਾਗ ਕੋਲ ਦੇ ਜੋਰ
 ਆਬਾਦ ਜਨ। ਰਸਮੀ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕਰਕੇਰਕ ਮਾਦਿ ਕਮ
 ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਏਥਾਏ ਦਿਰ, ਅਤੇ ਮੰਨ ਰਸਮ ਦੇ ਛੱਡਾਂ
 ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇਰੇ ਦੇ ਥਾਨਾਂ ਦਿਰ 'ਨਾਗ' ਰੁੱਖਤਾਨ ਏਥੇ ਜੋਰਾਂ ਦੀ
 ਜਖਾਂ ਦੀ ਗਿਫਤੀ ਦਿਰ ਜੋਂ ਇਸ ਸਨ ਦਾ ਸਬਤ ਜਨ। ਪ੍ਰਾਪਤ
 ਦਿਰ 'ਤਰਸ' ਤੇ ਏਥੇ ਕਮ 'ਤਰ', 'ਟਰ', 'ਟਰ' ਸੋਝੇ ਜਨ।
 ਆਰਯਾਂ ਦੇ ਮੁਰਾਬਲੇ ਦਿਰ ਇਹ ਜੋਰ ਮੰਨਾਂ ਤੇ ਨਿਰਨ ਪਹਾੜਾਂ
 ਜਨ ਜਾਂ ਰਜਰਨਾਂ ਜਾਏ, ਏਥਾਏ ਦਿਰ ਪੇਰੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਦਿਰਾਂ
 ਦੀ ਸਮਕਰ ਸਬਤ ਦਿਨ, ਦੇਨ ਗਿਰੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਕਈ
 ਥਾਨਾਂ ਦਿਰ ਸੁਰਰ ਛੁੱਤ ਅਫੂਤ ਤਰ ਬਨਾਏ। ਘਰ ਮਾਪਦੇ
 ਦੇਥੇ ਦਿਨ ਦੇਸ ਦੇ ਗਲੇ, ਛੁੱਤ ਤੇ ਰਪਾਹੀ ਜੋਰ ਸਨ। ਉੜੀ ਦਿਰ
 ਦੇ ਦਿਨ ਰਪਾਹੀ, ਦਖਵ ਦੇ ਦੁਵਲੀ ਰਪਾਹੀਆਂ ਜਾਂਗ, ਪ ਛਮ
 ਦਿਰ ਤੇਰੇ ਸਬਰ ਦੇਸ ਜਾਂਦੇ ਜਨ, ਅਤੇ ਦਿਨ ਜੋਰ ਛਿਤਿਰੀ
 ਮਾਧਰ ਸੋਝੇ ਜਿਥਾਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਾਧਰਾਂ ਦਾ ਰਖਨ ਦਿਨਾਂ
 'ਟਰ' ਦਿਰ ਰਿਹਾ, ਏਥੇ 'ਟਰਗੀ' ਮਾਧਰ ਜਨ॥

ਦਿਹੀ ਦਿਰ ਸਬਬ ਤੇ ਰਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਜਿਪੀਆਂ ਮਾਧਰ

* ਵੀਥੇ, ਰਹੀ, ਜੁਨਾਏ ^{ਜੁਨਾਏ} ਦਿਹਾਂ ਟਰਾਂ ਜੋਰਾਂ ਦੀ
 ਵੀਥਾਂ ਜਾਂ ਕਲਾਂ ਦਿਹਾਂ ਜਨ, ਅਤੇ ਟਰਾਂ ਜੁਨਾਏ ਨੇ ਤਾ ਮਾਧਰੇ,
 ਜੁ ਦਿਹ ਜੋਰ ਮਾਪਦੇ ਮਾਪ ਨੇ 'ਟਰ ਛੁੱਤ' ਸਿਖਰੇ ਜਨ॥
 ਜੁ ਦਿਹਾਏ ਮਾਧਰ ਕੁਲ ਜੋਰ ਰੋਜਾਂ ਦਾ ਵੀ ਦਿਨੇ ਜਨ ਤੇ॥

ਦੇ ਵਧੀਕ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਆਦਿ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਖੇ ਨੇ ਇਕ ਨਕਸ਼ਾ
 ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਿਨ ਅੰਕੜੇ ਦੀ ਪੰਜ ਸਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ੍ਰ ਅਤੇ
 ਫੰਗ ਪਰ ਚਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਤਨਾ ਕੁ ਫਰਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖਰਾਂ ਦੇ
 ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਕੁ ਹੀ ਫਰਕ ਇਹ ਵੀਆਂ ੫ ਰਸਿਤ
 ਜਾਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਇਹ ਰੇਖਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਦੇਸਦਾ ਹੈ॥

ਅਲ-ਬੀਹੁਨੀ ਦੇਖੋ ੫ ਰਸਿਤ ਲਿਖੀਆਂ।

ਅਬੂਹੈਸਾਨ ਅਲ-ਬੀਹੁਨੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਫਰਦਾਨ,
 ਖੁਰਾਸਾਨ ਦਾ ਰਹਿਨਵਾਸੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਾਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ
 ਆਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਦੇਸ ਬਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ
 ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਮੂਦ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ
 ਸਲਤਾਨ ਮਸੂਦ ਇਸ ਪਰ ਹੁਪ ਦਿਸਦੀ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ
 ਇਸਦਾ ਮੁੱਠਾ ਗੁਜ਼ਾਗ ਤੀ ਜ਼ਰਾਇਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਿਵਦਲ
 ਕੀਤਾ ਕੇ ਉਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਜੰਮ੍ਹੂਤ ਪੜ੍ਹੇ ਸਾਂਖਤ
 ਤੇ ਪਾਤੰਜਲਿ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਉਲਾਸ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ
 ਹਿੰਦ ਦੇ ਜਾਨਤ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਸਲਾਤ ਸੰਬੰਧੀ
 ਅਰਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਸਾਪਣੀ ਫਾਰਸੀ ਮੁਜ਼ਾਬ ਸਾਪਣੇ
 ਸਮੇਂ ਵੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਹਰਫਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਥਨ 'ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ' ਦਾ
 ਕਰਦਾ ਹੈ:—

“ਉਹ ਜੋਰ ਰਸਤੇ ਪੁਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ, ਜੇਕਰ ਯੁਤਨੀ, ਸਪਸ਼ਟ
 ਤੇ ਯੁਤਨੀ ਫਾਰਸੀ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਪੰਛਾਇਰ ਸ *Alfayrus*

ਨਕਸ਼ਾ VIII

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਖੀਆਂ ਦਾ

ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਫਰਕ

ਸ ਦਿਹ

ਤੀ ਜਾਸਕਦਾ

ਕੀਰੀਆਂ ਨੇ

ਫਿੰ ਤੋਰ ਬਾਝੇ*

ਤ ਦਸ ਤੁਹਾ

ਤੁਹਾ ਤੇ

ਕਰੇ ਤੁਹੀ

ਕੈਬ (ਸੰਭ)

ਦਰਖਤਰੀ

ਦਿ ਸਨਾਂ

ਸ ਨਾਸ ਪਤ

ਮਾਨਸ ਪਤ ਬਿਹਤੀ ਦੇ ਅੰਕ

ਨੇ ਹੁੰਦਾ

ਨਖੇ ਦਿਹ ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਦਾਂ

ਸੋਧੀ ਅਖਾਂਦੀ

ੀ ਸਿ ਖੇਦਤਾ॥

ਸੋਧ

ਸਰੀ ਘਰਾ

* ਇਹ ਦਿਹ ਰਾਗਨ ਪਾਉਂਦੇ ਪਾਉਂਦੇ ਰਸਮੀ ਦਿਹ ਬਨਨ ਜਗਾ

ਮਤੇ ਉਸਤੇ ਪਿਛੇ ਸੀਰੀ ਨੇ ਸੁਰ ਮੁਹਰ ਤੇ ਸਿਮਰਤਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਅੰਕ ਨਾਸੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦਿਹ।

ਪੌਰੇ ਸੀਠਿਯ ਪਰ ਤੀ ਜੋਰੀ ਨਿਖਰੇ ਯਨ, ਅਰਦਿਸ ਦਿਰ
ਇਹ ਗੁਣ ਤੇ ਰਿਜਿਖਿਆ ਤੋਰਿਆ ਬਰਜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਸਕਰਾ।
ਕਾਗਜ ਪਹਿਲੇ ਘੋਰੇ ਤੇ ਮੁਨਿ ਦਿਰ ਬਨਿਆ। ਹੁਲੀ ਕੋਰੀਆਂ ਨੇ
ਇਹ ਗੁਣ ਸਾਹਕੀਰ ਦਿਰ ਆਂਦਾ ਮੇਰੇ ਤਿਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਤੋਰ ਥਾਨ*
ਦਿਰ ਛੇਲਿਆ।

“~~ਇਹ ਦਿਰ~~ ਤਿਸਿਆਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ ਦਿਰ ਦਿਰ ਬੁਟਾ ਰਖਨ ਵਸ ਤਾਨੁ
ਨਾਮ ਦਾ ਤੁਰਾ ਤੇ, ਉਥੇ ਪੜ ਪਰ ਨਿਖਰੇ ਯਨ। ਬੁਤ ਯਾਹੇ
ਪੜ ਪਰ ਜਾਹੇ ਰੁਖ ਨਿਖਰੇ, ਅਪ ਦਿਰਕਾਰ ਛੇਕ ਕਰੇ ਤੁਰੀ
ਨਾਮ ਬਤ ਪੜੇ ਪੌਰੇ ਨਿਖਰੇ ਯਨ, ਅਤੇ ਦਿਸਤਰੇ ਕੈਬ (ਕੈਬ)
ਬਨਾਜ਼ਰੇ ਯਨ। ਉਹੀ ਦਿਰ ਤੇ ਅਯਕਰੇਸ ਦਿਰ ਤੁਰੇ ਰਾਖਤਰੀ
ਛਿਸ, ਰਿਸਨੁ ਤੋਰਾਪੜ ਅਧਰੇ ਯਨ, ਦੁਤਰੇ ਯਨ। ਇਸਨੁ
ਤੇਰੇ ਦਿਰ ਤੇ ਕਰੇ ਘੋਰਾ ਕਰਾਜੇ ਯਨ, ਜਿਸ ਨਾਮ ਪੜ
ਜਖਤ ਤੇ ਜਾਫ਼ ਤੋਰਾ ਤੇ। ਪੜਿਆਂ ਪੜ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕ
ਤੇਰੇ ਯਨ। ਪੜੇ ਗਜ਼ ਰੁ ਜਾਹੇ ਅੰਗੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕ ਤੇਰੇ ਯਨ।
ਸਤਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕਠੇ ਕਰੇ, ਕਪੜੇ ਦਿਰ ਜਪੇਟਰੇ ਦੇ ਪਦਮਾਂ
ਦਿਰ ਕਪੜੇ ਤੋਰੀ ਨਾਮ ਬਨੁ ਦੇ ਦੇ ਯਨ। ਇਹ ਪੌਰੀ ਅਖਾਂਰੀ
ਏ। ਹਿਠੀ ਰਪੜੀ ਤੀ ਇਸੇ ਗੁਣ ਪੜ ਪੜ ਤੀ ਨਿਖਰੇ ਯਨ॥

“ਗੁਣਤ ਤੇ ਰਿ ਤਿਯਿਆਂ ਦੀ ਵਾਹੁਆਜਾ ਪਹਿਲੇ ਜੋਪ
ਤੋਰੀ ਗੀ, ਅਰ ਰੁਜ਼ ਦੁਰੀ ਗੀ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਦਿਸਰੀ ਅਯਾ

* ਇਹ ਦਿਰ ਗੁਣ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਰਸਮੀ ਦਿਰ ਬਨਨ ਜਗਾ
ਅਤੇ ਇਸੇ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ^{ਸੀਰੀ ਨੇ ਸੁਰਮੇ ਪੁਰ ਤੇ} ਗਿਣਤਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਅੰਕ ਨਾਮੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦਿਰ।

ਨਹੀਂ ਭੀ। ਪਿਛੋਂ ਵਜ਼ਾਮ ਪਾਸ਼ਾਸ਼ਾਸ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਅਖਰਾਂ
 ਦੀ ਵਰਤੁ ਆਨਾ ਦੇਹ ਕੁਈ।

“ਕਈ ਨੌਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ
 ਪਹਿਲੇ ਬੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਉੱਲੀ ਹੋਈ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਇਹ
 ਸੋਚਦੇ ਹੋ, ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੁਗੀ ਆਖਦਾ ਹਾਂ।
 ਜੁਗੀ ਵਰਤੁ ਆਨਾ ਪਹਿਲੇ ੧੬ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਸੀ,
 ਫੇਰ ਹੀ ਮਤੇ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਸੁਰਗਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ੨੪ ਅਖਰਾਂ
 ਦੀ ਬਣੀ।

“ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੁ ਆਨਾ ਦੇ ਅਖਰ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਦੇ
 ਸਬਬ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਭਾਗ ਹੋਇਆ ਅਖਰ ਨਈਂ, ਜਿਸਦੇ
 ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਅੰਢੇਰੀ ਹੈ, ਵਖਰਾ ਬਿਨੁ ਸੁਰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
 ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਬੋਝੀ ਇਹ ਵਜ਼ਾਮ ਆਖਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਦੇ
 ਉਹ ਕੋਈ ਬੋਝੀ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ; ਜਿਸਨੂੰ ਨੂੰ ਆਖੀ ਬੁਝਾ ਦੀ ਨਹੀਂ
 ਸਕਦੇ, ਮਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਨਾ ਸੋ ਫੇਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

“ਉਹ ਜੁਗੀਆਂ ਹਾਂਗੇ ਖਾਬੀਓਂ ਸਨੇ ਨੂੰ ਸਿਖਦੇ ਹਨ,
 ਅਤੇ ਸੀਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸਿਖਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਆਖਰ ਦੇ ਆਰ ਪਰ
 ਜੀਰ ਹੋਰੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਤਾਂ ਆਖਰ ਹੇਠਾਂ ਹਨ ਨਾ ਕੋਈ
 ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਨਕੀਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਖਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ
 ਹਨ।

“ਸਭ ਨੂੰ ਹੀਰ ਪਰ ਜੇਤੂ ਤਿਥੀ ਸਿਖਾਇਕਾ
 ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਿੱਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਿਕਾ ਕਰਦੇ ਹਨ,
 ਰਿਓਂ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਚੋਰ ਇਸਨੂੰ ਕਰਤਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ

ਦੁਸਰੀ (ਬਲਮ) ਦਿਹ ਦੀ ਦਰਤੀਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰ (ਬਲਮ)
ਮਤੇ ਰਾਮੀਰ ਤਿਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਕਾਸ਼ਨ ਤਨ। ਮਧ
ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਕੋਲੀ ਦੇ ਦੁਸਰੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦਿਹ ਦੀ ਦਿਹ ਮਧ

ਦੁਸਰੀ

“ਮਾਧਿਕਾ (ਦੁਸਰੀ) ਦਿਹ ਤੋਂ ਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ‘ਮਧ’
ਮਧਿਕਾ ਤਨ, ਜਿਹਾ ਤੀਹ ਰਸੀ ‘ਜਿਹ ਮਧਿਕਾ’ ਹੋਸੀ
ਮਧਿਕਾ ਰੀਸਾਂ ਸੁਫਲਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ
‘ਮਧਿਕਾ’ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਤੋਂ ਦੇ
ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੀਹੀ ਦੇਸ਼ ਮਧਿਕਾ ਦੇ
ਕੁਝ ਜਿਹੀ ਦਿਹ ਦਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

“ਤੋ ਦਰਤੀਮਾਨ ਇਹ ਤਨ: -

‘ਮਧਿਕਾ’ ਜੋ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦਰਤੀ ਜਿਹੀ, ਮਧਿਕਾ
ਦੇ ਕੋਲੇ ਦਰਤੀ ਹੈ। (ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ)

‘ਸਿੰਧ’ ਜੋ ਬਾਮਨਾ (ਮੁਅਰਾਥਾ) ਜਾਂ ‘ਮਧਿਕਾਸ਼ਨ’*
ਇਹ ਦਰਤੀ ਹੈ।

* ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਮੁਅਰਾਥਾ ਬਿਨ ਕਾਸ਼ਮ ਦੇ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨ ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼
ਨੇ ਸਨ ੭੧੨ ਈਸਵੀ ਦਿਹ ਫਤੇ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਇਸਦੇ ਦੇ ਸੁਬੇ ਬਨਾਏ, ਉਨ੍ਹੀ
ਸਿੰਧ ਤੇ ਰਖਵੀ ਸਿੰਧ। ਉਨ੍ਹੀ ਸਿੰਧ ਦਾ ਦਰਤੀਮਾਨ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਜਾਂ ਮਧਿਕਾ
ਰਖਵੀ ਦਾ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਦਰਤੀਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ, ਜੋ ਉਸ
ਜਗਤ ਪਰ ਦਰਤੀਮਾਨ ਸਿੰਧੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਮੁਅਰਾਥਾ ਕਾਸ਼ਮ ਨੇ ਜੈਸੀਮਾਨ
ਨੇ ਉਨ੍ਹੀ ਰਿਤੀ ਸੀ। ਤਦ ਇਹ ਦਰਤੀ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਮਧਿਕਾਸ਼ਨਾਂ, ਜਿਥੇ ਸੀ॥

‘ਕਰਹਾਟ’ ਜੋ ਕਰਹਾਟ ਜਾਂ ਕਾਨਹੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਰੋਸ
ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਅੰਧਰੀ’, ਇਹ ਅੰਧਰੇ ਰੋਸ ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਦਿਹਾਨੀ’ (ਦੁਹਿਨੀ) ਦੁਹਿਨ ਰੋਸ ਦੀ ਲਿਖੀ।

‘ਜਾਗੀ’ ਜੋ ਜਾਗ ਰੋਸ (ਜਾਂ ਜਾਟ ਰੋਸ) ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

‘ਕੋਹੀ’ ਜੋ ਕੋਹ ਜਾਂ ਪੁਰਦ ਰੋਸ ਦਿਹ ਹੈ।

‘ਭੋਕਸ਼ਕੀ’ ਜੋ ਪੁਰਦ ਰੋਸ ਦੇ ਉਤਰ ਪਰ ਦਿਹ ਵਰਤੀਦੀ

ਹੈ। ਇਹ ਬੁਧ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ।

“ਉਤਪਤਨ ਦੇ ਅਠ ਅਠ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਖਰਾਂ
ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਠ ਅਠ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜੀ ਅੰਕਾਂ ਜਾਂ ਤਿਰਸਿਆਂ
ਦਿਹ ਦੀ ਢਰ ਹੈ॥”

ਇਹ ਜੇਥੇ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਨੇ, ਸਾਥੇ ਹਜ਼ਾਰ ਵਡਾ ਪਹਿਲੇ
ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜੋਗ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਜਾਗਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਢੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿਨ ਵਖਰੇ

ਰੋਸ ਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਠ ਉਤੀ ਤਿਹ ਦੀਆਂ। ਜੋ ਨਾਮ ਅਸਾਂ

ਅਨਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਦੇਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ

ਰੰਦ (ਦਰਦੇ, ਰੋਈ ਭੀ ਉਪਨੇ, ਜੀ ਲਿਖਿਆ। ‘ਨਾਗਰ’ ਨਾਮ

ਪੁਰਖ ਦਿਹ ਉਤੇ ਹੈ ਜੋ ਅਨਕਰਨ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਜਾਂ ‘ਦੇਵਨਾਗਰੀ’ ਬਨ

ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਲਿਖੀ ਹਨ ਬੋਹਨੀ ਨੇ ‘ਨਾਗਰ’ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ

ਹੈ, ਉਹ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ, ਕਿਸਨ ਅਸੀਂ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਆਖਦੇ ਹਾਂ।

ਪੁਰਾਣੀ ‘ਨਾਗਰ’ ਲਿਖੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ‘ਨਾਗਰੀ’ ਦਿਹ ਬਹੁਤ

ਫਰਕ ਹੈ। ਜਾਗ ਦੀ ਪਰੀ ਵਿਰੂਮੀ ਦੇ ਮੁਕੁ ਵਿਚ ਮਾਨਸਾਤ ਬੋਹਨੀ

ਦੇ ਘਰੇ ਦੇ ਲਿਖੇ ਸੋਧ ਲੇਖ ਤੋਂ ਮਾਨਦ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ
 ਅਜੇ ਤਕ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਖਰ: ਵ, ਘ, ਛ, ਟ, ਤ, ਪ, ਬ,
 ਮ ਤੇ ਖ, 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਲਿਖੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕ
 ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਅਜਕਲ ਦੀ ਦੇਵ ਆਗਮੀ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਹਨ ਨਹੀਂ
 ਮਿਲਦੇ।

‘ਸਿਧ ਮਾਝਰਾ’ ਤੇ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਾਜਰਾ ‘ਮਾਝਰਾ’
 ਜਾਂ ‘ਰਸਮੀ’ ਅਖਰ ਅਖਰੇ ਹਾਂ; ਇਹੋ ਨਾਮ ਦੇ ਮਾਜਰਾ ਦੀ ਹੀ
 ਕੀਤੀ ਇਹੋ ਹਨ। ਬੀਹਲੀ ਨੇ ਇਸ ਲਿਖੀ ਤੋਂ ਰਸਮੀ, ਸਾਰੇ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਗਮ, ਕੋਲੋਂ ਆਇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਪੁਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ
 ਸਾਰੇ ਇਹ ਵਰਤੀ ਨਾ ਤੇ ਹੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਤਾਂ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਖਰ
 ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਸਮੀ, ਕਿ ਬਹਾਗਮ ਤੇ ਰਸਮੀ ਤੇ ਹੀ ਦੇ
 ਮਾਜਰੇ ਮਾਜਰਾ ਹਨ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਕਿ ਇਹੋ ਇਸ ਦੇ ਤੇ
 ਤੇ ਹੀ ਮਾਜਰਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੀ ਹੀ, ਤੇ ਹੀ ਭੇਦ ਦੀ ਲਿਖੀ
 ‘ਮਾਝਰਾ’ ਹੀ, ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ ਤੇ ਹੀ ਰਸਮੀ ਸਾਰੇ ਮਾਜਰੇ ਤੇ
 ਪੁਰਬ ਦੇਸ਼ ਪੁਰਬ ਮਾਝਰਾ। ਮਾਝਰਾ ਇਹ ਹੀ ਮਾਝਰਾ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਬੀਹਲੀ ਨੇ ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚਾਂ,
 ਇਹੋ ਮਾਝਰਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ‘ਸਿਧ ਮਾਝਰਾ’ ਲਿਖੀ ਤੇ ਹੀ
 ਤੇ ਹੀ ਹੀ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਝਰਾ ਤੇ ਇਹੋ ਲਿਖੀ ਜੋ ਹੀ
 ਸਿਧਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂ (ਦੇਸ਼ ਮਾਝਰੀ ਸੀ।) ਤੇ ਇਹੋ ਮਾਝਰੀ ਮਾਝਰੀ ਪੁਰੀ ਮਾਝਰੀ

‘ਕਰਮਾਣ’, ‘ਮਾਝਰੀ’, ‘ਕੁਰਮਾਣੀ’ ਪੁਰਬ ਦੇਸ਼ ਭੇਦ ਲਿਖੀਆਂ
 ਹਨ, ਕਿਉਂ ਨੂੰ ਮਾਜਰਾ ਅਸੀਂ ‘ਕਾਨ ਹੀ’, ‘ਤੇਸ਼ੁ’ ਤੇ ‘ਤਾਮਿਨ’
 ਮਾਝਰੇ ਹਾਂ। ‘ਕੁਰਮਾਣ’ ਅਤੇ ‘ਤਾਮਿਨ’ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਹੀ

ਨਰਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਕਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਮਰਧ ਹਨ 'ਜੋਕ', 'ਜੋਨ' ਜਾਂ
 'ਭਈਸਤ' ਦੇ। ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਹੀ, ਇਹ ਉਸ
 ਸਮੇਂ ਦੇ ਜੋਖਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਮਿਲ ਲਿਪੀ
 ਅਸਾਂ ਸਾਹਦੀ ਨੰ: VI ਦਰ ਦਿਤੀ ਹੈ॥

'ਨਾਟੀ' ਤੇ 'ਗੋਰੀ' ਉਹ ਨਾਮ ਹਨ ਜੋ ਅਜਕਲ 'ਗੁਜਰਾਤੀ' ਤੇ
 'ਬੰਗਲਾ' ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

'ਮਨ ਹਰੀ' ਤੇ 'ਮੈਂਪਦੀ', ਜੋ ਅਜਕਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
 ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਕਤ ਹੀ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਕਥਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ
 ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਅਖੰਡ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਜਾਂਦੇ, ਜਾਂ ਉਪਰਲੇ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾ
 ਣੀ ਦੇ ਸ਼ਕਤ, ਕਥਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਪਾਰਸ ਦੇਸ਼ ਜੰਮਪ, ਬਾਕਲ
 ਅਤੇ ਮਾਮਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਜੋਕ ਉਥੋਂ ਹੀ ਨਿਖੜ ਰਹੀ ਅਖਰ
 ਲਿਖਾਏ ਸਨ। 'ਮਨ ਹਰੀ' ਤੇ 'ਮੈਂਪਦੀ' ਬੰਗਲੀ ਦੀ ਦੋ ਵਜ੍ਹਾਵਾਂ ਸਨ॥

'ਉਰਸ਼ਰੀ' ਨਾਮ 'ਸਿਪ ਮਾਤਿਕ' ਵੰਗ ਬਨਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਅਜੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਦਰਤਨ ਵਿਚ ਮਾਓਨਦਾਨੀ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
 'ਗੁਰਮੁਖੀ'। 'ਉਰਸ਼ਰੀ' ਉਹ ਲਿਪੀ ਜੋ ਜੋ ਬੰਸ ਤਿਖਸ਼ੁ ਦਰਤਦੇ
 ਸਨ। ਨਾਂਦਾ, ਤੰਗਸੇਨਾ ਅਦਿ ਬੰਸ ਦਿਹਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮਾਖਰ
 ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਜੀ ਬਾਹੁਲੀ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ
 ਕਿ ਇਹ ਮਾਤਿਕਾ ਬੰਸ ਦੇ ਦਰਤਨ ਦੀ ਲਿਪੀ ਸੀ, ਵਧਰ ਤੇ ਇਹ
 ਉਰਸ਼ਰੀ ਬੰਸ ਦੇ ਹੋਏ ਤਕ 'ਬਾਹਮੀ' ਲਿਪੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।
 ਇਹ ਉਰਸ਼ਰੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਮਾਖਰ ਰਿਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਜਿਹਾ
 ਨਾਸਰਦ, ਸਿਦਰਿ ਇਸਦੇ ਕਿ ਅਜੀ ਅਜਕਲ ਦੀ ਬੰਗਲੀ ਲਿਪੀ
 ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰੇ ਲਿਖੀ ਹੈ॥

રેપ્તે : કું કાઃ જગ. ઠા. વી. ગમ્તા નંબ. દે, ૨૦ સ્ત્રી
 વિષય તો ગ્રાન્ડિસ અને ગ્રાન્ડિસ સર્વિસ
 કેનેદે હજાર હજાર, મંઠદીં ભરી કરી દે પ્રકાશન,
 આપણે રૂઝિયા પુરે ચાલત રહે, તેને બહુ-મહે, તેને
 યોરિ:-

From this point we have to recognize
four different varieties, in order to
~~trace the origin of the Bengali script;~~

(i) the Eastern in Northern alphabet.
(i) the Eastern ...

(ii) the Central, which gradually developed into the modern Panjabi and the alphabet of the Southern Panjabi and Rajputana.

(iii) the *Sārdā*, which according to Bühler, appears since about A.D. 900 in Kashmir, and in

ਦਿਨਾੜਾਂ ਭੁਟੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਮੁਹਿਮਦ ਤੇ ਬੰਨਾ 'ਚੋਰ' ਤੀ ਪਹਿਲੇ

ਦਿਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੱਦਾਂ ਤੱਕ ਤੇ ਸਾਥਿਓਂ ਉਠਕੇ ਪਾਗੇ

ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ

37 24

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

A ३ मिता

ਹੁਸੀ ਵੀ ਰਾਜੀ

मन्त्र १७ व २

ਭਾਗੀ ਬੰਦਿਤ

- ਮਿਠਾਕੇ ਬਾਨੀ

ਦੇ ਜਾਣਨ

१५५॥ ति०

178, 63

३३ अर

सिक्ते ७५

१३०५ सं. १३०५

ਦੀ ਹਕੂਮਤ

ॐ नमः शिवाय

ਦੇ ਫਾਇਦੇ

०, रिचें कुंटी

וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח

ਨਕਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼.
 'ਭੀਮ' ਤੇ 'ਮਾਧਨ'
 ਸਮੇਂ ਦੇ ਨੇਪਾਂ ਤੋਂ ਪ.
 ਅਪਾਂ ਸਾਰੀ ੩੦
 'ਲਾਟੀ' ਤੇ 'ਗੋ'
 'ਬੇਗਨ' ਬਨਗੇਟੇ ਜ.
 'ਮਿਲਦੀ' ਤੇ 'ਮਿ'
 ਸੇਖ ਸਮੇਂ ਸੰਤੋਹੀ.
 ਭਿੰਨੀ ਪਾਸੀ ਅੰਦਰ
 ਦਸ 'ਤੇ' ਬੇਗਨ, ਦਸ.
 ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੇਂ,
 ਸਿਰਫੇ ਸਮੇਂ 'ਮਿਲਦੀ'
 'ਉਰਸ਼ੀ' ਨਾਮ 'ਮਿ'
 ਸਮੇਂ 'ਮਿਲਦੀ' ਦੇ
 'ਮਿਲਦੀ'। 'ਉਰਸ਼ੀ'
 ਸਮੇਂ 'ਉਰਸ਼ੀ', ਤੁੰਗੇ
 ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੇਂ
 'ਉਰਸ਼ੀ' ਸਮੇਂ ਦੇ
 'ਉਰਸ਼ੀ' ਸਮੇਂ ਦੇ
 'ਉਰਸ਼ੀ' ਸਮੇਂ ਦੇ
 'ਉਰਸ਼ੀ' ਸਮੇਂ ਦੇ

North. Eastern Punjab (Kangra and
Chamba)"

(IV) ^{the} North-Western. "The alphabet has not as yet (1919 A.D.), obtained proper recognition. It is to be found on the coins of the Hindu kings (of the Chola dynasty) of Kalinga and Orissa, and in certain 9th or 10th Century inscriptions discovered by Sir Harold Devane, which have not been properly dealt with as yet." (J. A. S. B. 1896 pt. 1, page 6, pl. VII 55). It may be found in the Trans-Indus alphabet of the 7th or 10th Centuries A.D., which died away after the Muhammadan occupation of the Country. It may be noticed, however, that it survived till the earlier part of the 11th Century A.D. when we find it on the little brown silver coins, with Sanskrit legends, issued by the famous conqueror, Sultan Mahmud of Ghazni (S. L. Poole's Orient & Coins)

ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਦਿਲ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਧੁੰਦਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ
ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮਾਰੂ ਰਸ ਨਾਲੀ ਦੇ ਪਿਥੇ ਪੁਰ
ਦੇ ਮਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਵਖਰੀ ਲਿਪਿ ਕਲਾ ਦਿਤਾ ਹੋ।
ਦੁਖ ਦੀ ਬਿਗਮ ਦਿਲ ਦਰਮਨ ਨਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ
ਦੁਖ ਦੀ ਪਿਆਰ ਮੇਰੇ ਨਜ਼ਮੂ-ਯੋਗੇ ਦੀ ਇਕ ਜਿੰਦੀ

ਗਿਨੀ ੩। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ੩, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਲ-ਬਾਨੀ ਨੇ
 'ਅਰਕ-ਨਾਗਰੀ' ਵਿੱਚ ੩ ਅਤੇ ੩੪ਵਾਂ ਅੱਖਰ ੬ ਵਿ
 ਇਸਦਾ ਮੁਕਾਬੀ ਨਾਮ ੬੩੩੦ ਹਾਲੇਆਂ ਵਿਚ 'ਭਟਕਰੀ
 ਮੀ, ਨੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਮਾਨਕ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਦੀ ਭਟਕਰ
 ਉੱਥੇ ਹੀ ਅਰਿ 'ਭਾਈ' ਅਰਥਾਤ ਉੱਥੀ ਨਾਮਜ਼ਾਂ
 ਦੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਰਲਦੀ ਹੀ।

'ਨਾਗਰੀ' ਬਾਬਤ ਕਰਦਰ ਬੁਰਜਰ (Epi. Ind. Vol.
 VIII, app 1 and 4) ਜਿਸਦੇ ਹਨ:-

"In Northern & Central India, the Nagari
 appears first on the copper plate of the
 Mohenjodaro Vajrapahāda of 1140 A.D."
 The date of this grant is V.E. 788, cor-
 responding to A.D. 731; 107 years after the foundation

ਜਿਸਦੇ ਅਰਥਾਤ ਨਾਗਰੀ ਅਰਥਾਤ ਅੱਖਰਾਂ ਨੇ ਨਾਗਰੀ
 ਪਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਥੇ ਤਿਹ ਵਿਚ ਕਾਇਮ
 ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਗਰੀ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਮਾਨਕ
 ਦੇ ਮਾਨਕ ਤੋਂ ੩੨, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੰਗਾਲ
 ਤੋਂ ੬੩੩੦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ, ਇਸ ਨਾਗਰੀ ਨੇ ਕੋਈ
 ਅਪਰ ਬੰਗਾਲੀ ਜਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਪੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ।
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਂਝੇ ਰਾਖੀਆਂ
 ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕੋਰੇ ਅਰਥੀ ਅਠਦੀ ਪਦੀ
 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵਾਨੀਆਂ ਪਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਠਾ।

* ਬੰਗਾਲੀ ਕਿਸੀ ਸ਼ਾਹਰਦੀ-ਬਾਹਰਦੀ ਪਦੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ
 ਪੂਰਬੀ ਕਿਸੀ ਤੋਂ ਬਣੀ।

ਇਹਨਾਂ ਉੱਥੀਆਂ ਰਾਖੀ। ਮਾਨਿਮ ੩ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਕੋਰੀ ਪਾਸਿਓਂ
 ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਾਨ-ਕਾਂ ਉੱਥੇ ਤੋਂ ਦੇ ਸਾਜਿਤੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ

ਜਿੰਨੇ ਵਿਚ
 ਨਾ ਸੇਖ
 ਜਿੰਨੇ ਮਾਨਕਾਂ ਵਿਚ
 ਜਿੰਨੇ ਸਿਖ
 ਹੁਣੀ ਦੀ ਰਸੀ
 ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
 ਇਹ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ
 - ਅਨਕੇ ਬਣੀ
 ਦੇ ਨਾ ਹਨ
 ਨਾਗਰੀ ਜੇਥੇ
 (ਮਨ, ਹੋਰ
 ਨਾਂ ਕੁੱਝੀ
 ਕਿਸੇ ਹੁਣ
 ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਜਿੰਨੇ
 ਜਿੰਨੇ ਹੁਣ
 ਹੁਣ ਸਾਂਝੇ
 ਨੇ ਗੰਗੇਪਰ
 ਜਿੰਨੇ ਕੋਰੀ
 ਹੁਣ ਸਾਂਝੇ

ਨਰਨ ਦੀਆਂ ਦੇ
ਭਈਆਂ ਦੇ । ਮਾ
ਸਾਏ ਦੇ ਨੇਖਾਂ ਤੇ
ਮਾਸਾਂ ਸਾਹੁੰ ਨ
‘ਨਾਟੀ’ ਤੇ
‘ਬੰਗਲਾ’ ਬਨਗਏ
‘ਮਨ ਦਰੀ’ ਤੇ
ਉਸ ਸਾਏ ਸੋਨੇ ਦਰ
ਉਦੀ ਦੁਪਾਟੀ ਸਾ
ਦੁਪਾਟੀ ਦੇ ਬਨਗਲ, ਸ
ਸਾਧਿਕੇ ਸਾਪਨੇ ਸਾ
ਨਿਸਾਏ ਸਨ। ‘ਮਨ
‘ਉਸਦੀ’ ਨਾ
ਸਾਧੀ ਸੁਸਾਨਾਂ ਦੇ
‘ਸੁਸਾਨੀ’ । ਸੋਨੇ
ਸਨ। ਨਾਨਕ, ਤੰਗ
ਸਾਧਿਕੇ ਪਾਨ੍ਹੇ ਸਾਏ
ਨਿ। ਨਿ। ਸਾਧਿਕੇ ਸ
ਉਸਦੀ ਸੁਪਨੇ ਦੇ
ਨਿ। ਤੰਗ ਸੁਪਨੀ ਨਿਸਾ
ਨਾਸਰਾ, ਸਿਧਾਰਿ ਦਿ...
ਨੇ ਨਿਸਾਨੇ ਦੇ ਨਈਏ॥

ਪਾ ਨਾ ਨਾ ਸਾਧਿਕੇ ਦਾ ਬੰਗਲਾ ਨਿਸਾਨੇ

ਜਾਂਕੇ ਟਿਪਰਾ
ਜਾ ਸੇਖ
ਜੇ ਸਾਖਰਾਂ ਦਿਤਾ
ਮੀ ਹੁੰ ਸਿਧ

ਹੁਲੀ ਦੀ ਰਸੀ
ਮਲੇ ਮਿੱਥ ਦੇ
ਟਾ ਭੀ ਕਾਠੜਾ
ਮੇਨਕੇ ਬਲੀ
ਦੇ ਜਾਣ ਨਾ
ਜਾਣ ਜੇਥੇ
ਮਾਨ, ਓ
ਨਾਂ ਕੁੱਲੀ
ਕਿਸੇ ਹੁਣ
ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ
ਜੀ ਹੁਕਮਤ
ਮੁਕਾਮਤਾਂ
ਨੇ ਫਾਂਸੀਯਰ
ਮੇਥੇ ਕੁੱਲੀ
ਦੁਹਾਰਾ

ਦਿਲਾਸਾਂ ਕੁਟੀਆਂ ਰਾਂਜੀ। ਮਾਧਿਪੁਰ ਤੋਂ ਬੋਝਾ ਬੋਰੀ ਪਾਇਜ਼ੇ
ਦਿਲਾਸਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ^{ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰਾਂ} ਕੁਟੀ ਤੋਂ ਦੇ ਸਾਧਿਤੀ ਉਠਕੇ ਪੁਰਾਣੇ

ਲਗਨ ਦੀਆਂ ਦੇ

ਭਈਆਂ ਦੇ । ੨

ਸਮੇ ਦੇ ਜੇਖਾਂ ਤੇ

ਅਪਾਂ ਧਾਰਵੀਂ ।

‘ਨਾਟੀ’ ਤੇ

‘ਬੰਗਲਾ’ ਬਠਗਾਟੇ

‘ਮਜ਼ਦੂਰੀ’ ਤੇ

ਉਸ ਸਮੇ ਸੰਜੁਟ

ਉਦੀ ਦੁਖਾਈ ਸਮੇ

ਦਰਾਂ ਤੇ ਕਰਾਤ, ੩

ਸਭਿਕ ਮਾਨੁਸ਼ ਸਨ

ਜਿਹਾਨੇ ਸਨ ਮਨ

‘ਉਰਦੂਰੀ’ ਨਾਮ

ਮਾਜੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ

‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ । ਕੋਰਮ

ਸਨ ਨਾਨਕ, ਤੁਰਮੇ

ਜਿਸਨੇ ਪਾਤੁ ਦੇ ਜਾਂਦੇ

ਜਿਹੇ ਮਾਨੁਸ਼ ਬਾ

ਤੁਰਮੇ ਬਾਪ ਦੇ ਦੇਖੇ

ਜਿਸ ਉਰਦੂਰੀ ਲਿਖੀ ੪

ਨਾਮਕਰ, ਸਿਰਧਿ (ਇਸ)

ਦੇ (ਇਸ) ਨਾਮ ਦੇ ਲਖੀਏ ॥

ਬੀਰੀ ਤੇ ਟਕਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਿਹਾ, ਤਾਂ ਜਾਂਕੇ ਇਸਦਾ
ਮਿਦਨ ਉਥੇ ਦੇਖੇ ਤੀ ਮਨ ਮੀ, ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਖ
ਬੰਸਨਾਥ, ਕਾਂਗੜਾ, ਪੈਂਜਿਰ ਮਾਏ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ
ਜਿਥੇ ਮੇਰੇ ਹਨ' ਆਇਰ ਬੀਰੀ ਨੇ ਦੇਖ ਜਿਪੀ ਨੂੰ 'ਸਿਖ
ਮਾਇਰ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਤੀ ਆਇਰ ਮਾਇਰ।

ਯਹ ਸਨੁ ਇਸ ਪੰਥੀ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਵਧਤਾ ਬੀਰੀ ਦੀ ਰਸੀ
'ਅਧਨਾਥ' ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਓਹ ਭਾਰੀਯ ਦੇਖ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ
ਕੁਝ ਉੱਚੀ ਉਗਰਾਂ ਵਿਚ ਵਹ ਤੀਰੀ ਰਸਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਕਾਇਰਾ
ਓਹਿ ਓਹ 'ਅਧ ਮਾਇਰ' ਅਤੇ 'ਕਾਗਰ' ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਬਲੀ
ਮੀ। ਇਹ ਭਾਰੀਯ ਦੇਖ ਰੀਤ ਤੇ ਕਿਥੇ ਸੀ ਉਥੇ ਜਾ ਕੁਝ
ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਓਹ ਦੇਖ ਨਾਂ ਇਨਕਾਰਾ ਜਿਥੇ
ਓਹੀ ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਦੇਖੇ ਜਾਨ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਓਹ
'ਭਾਰੀਯ' ਦੇਖ ਸੀ। ^{ਉਥੇ} ਉਥੇ ਇਸ ਦੇਖ ਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਉੱਚੀ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਸਾਹਿਬ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੁਣ
ਤੀ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਖ ਦੇਖ ਦੇ ਨਜ਼ਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ
ਮਾਮੂਲੇ ਨਜ਼ਰ ਦੀ ਦੇਖਾਂ ਪੰਡਾ ਤੇ ਉੱਚੇ ਮਾਮੂਲੀ ਹੁਣ ਮਤ
ਵਾਇਰ ਕੀਤੀ। ਸਾਹ ਮਾਨ ਨਾਂ ਜਿਥੇ ਅਕਸਰ ਸਿਖ ਹੋਰ ਸਤਾਂ
ਪਾਇਆ, ਤੇਰੇ, ਜਾਂਕੇ ਵਾਇਰ ਨਹੀਂ; ਪਾਇਆ ਨੇ ਅਤੇ ਬੀਰੀਯਰ
ਦੇ ਜਿਥੇ, ਦੁਆਬਾ ਜਾਨੰਪਰ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਗਰਾ ਸਿੱਖ, ਜਿਥੇ ਉੱਚੀ
ਨੇਰੇ ਦੇ ਸਾਹੇ ਵਿਚ ਤੀ ਤਿਕੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨੀਲੀ ਬਾਤ ਇਹ ਬਾਤ
ਇਨਕਾਰਾਂ ਉਚੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਮਾਮੂਲੇ ਤੇ ਜੇਹਾ ਹੋਰ ਤੀ ਪਾਇਆ
ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਾਂਗ ^{ਉਥੇ} ਉਥੇ ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਉਥੇ ਪਾਇਆ

ਜਾਂਹੋਂ ਦਿਨ ਆਵੇ ਸਨ। ਸੰਦਰਬਾਰ ਦਿਨ ਹੋਈ ਪਿਛੋਂ ਕਏ ਕਾ,
ਸੋਤੋਂ ਤੋਰ ਤੀ ਪਿਛੋਂ ਪੁਰੀਆਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਹਜ਼ ਦੇ ਸੁਕ
ਦਿਨ ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਪਿਛੀ ਪੁਰੀਆਂ ਵਸਾਏ ਜਨ।

ਇਸ ਕੁਰੀਤ ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਗਤ ਉਹੀ ਸਿੱਖ ਦਾ ਹਿੱਸਾ
ਜਾਂ ਜੋ ਮਜ਼ਹਬ ਰਿਸ਼ਾਬਤ ਬਾਗ਼ਤ ਪੁਰੀ ਤੇ ਉਸਤੋਂ ਉਪਰ ਮੁਲਤਨ
ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਾਬਤ ਬਾਗ਼ਤ ਪੁਰ ਦਿਨ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਗਤ
'ਸਿੱਖ ਸਾਖਰਾਂ' ਜਾਂ 'ਉੱਚ ਪਰੀਠ' ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਰਾਣੀ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਰਜਿਸ਼ਾਂ
ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮੁਲਤਨ ਵਾਂਗ ਇਥੇ ਹੀ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ ਸੁਭਾ ਦੇਵੀ
ਦਾ ਹੋਵੇ ਸੀ, ਜਿਸਤੋਂ ਨਾਮ ਉਸਾ ਜਾਂ ਉਤਸਾ ਵਜ਼ਰ ਸੀ। ਕੁਦੀ ਵਰ ਇਹ
ਸੁਭਾ ਸੁਭਾ ਦੇ ਦੇਵ ਨਹਿਯਾ। ਭੇਦ ਬਾਗ਼ਤੀ ਹਾਏ ਅਦਲ ਦੇ ਇਥੇ ਇਕ
ਜਗਤ ਬਹਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਿਨ ਕਾਸਿਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।
ਜਿਸਤੋਂ ਕੁਦੀ ਦਿਨ ਇਥੇ ਦਾ ਹਕੂਮ ਇਕ ਦੇਵਾਸਿਯ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰ
ਜਾਂ ਜਾਂਹੋਂ ਕੁਦੀ ਦਿਨ ਹੀ ਉਸਾ ਤੋਂ ਬਦਲਕੇ ਦੇਵਾਸਿਯ ਹੋਇਆ
ਜਾਂ। ਇਸ ਦੇਵਾਸਿਯ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸੁਭਾ ਜਲਾਲ ਬੁਖਾਰੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ

* ਦੇਖੋ ਖਿਲਾਫ਼ ਦਿਨ 'ਤਿਯੀਨ ਦੇਵਾਸਿਯ' ਉਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਿਖੇ ਸਿੱਖੋਂ ਕਾਬਤ।
* ਹੁਣ ਕੁਦੀ ਦਿਨ ਕੁਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਦੇਵਾਸਿਯ ਹੋਇਆ ਹੈ
ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੁਦੀ
ਗੁਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਪਾਸ ਹੀ ਕਿਸਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਅਤੇ ਗਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਰ
ਹੋਰ ਦਾ ਪਤੰਨ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਥੇ ਅਧਵਾਹੀ ਰਿਸ਼ਾਬਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ
ਦਿਨ, ਇਸ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਸੁਭਾ ਦੇਵਾਸਿਯ, ਮੰਡੀਆਂ ਮਹਲੇ ਆਦਿ
ਬਸਾਏ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਹ ਦਰਦਾਜ਼ਾ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਂਹੋਂ ਦੇਵਾਸਿਯ
ਦੇਵਾਸਿਯ ਦੇਵਾਸਿਯ, ਉਹ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਦਿਨ ਦਾ ਸ

पन् ६३२ रिजगी पुठानक पन् ९२३५ ही) (३३)

ਉਹੋ ਥੋਲਾਂ ਪਰ ਉਹ ਰਾਜ ਰਾਜਾ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ
ਮੰਨੀ ਤੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਸਤ ਰਾਜਾ ਜੀ ਕਿਹੋ ਦਿਹਾੜਾ ਹੋਜਰਾ ਗੰਦਾ, ਪਰ ਸਗਲਾ ਪਰ
ਮਿਲਾਪਤ ਦੇ ਅੰਦਰੀ ਉਸਤਾਦ ਹੋ ਆਏ ਹਨੀ ਰਬਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਬਰ
ਮਿਲਾ। ਸਨ ੧੯੩੯ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮੁਸਾਫੀ ਮਨਾਬ ਸਾਹੀ ਮਾਥਾਦੀ
ਤਿਨਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ (ਉਹੋ ਬਖਸ਼ੀਆਂ, ਉਹੋ ਮੰਨੀਆਂ, ਤੇ ਉਹੋ ਮੁਸਾਫੀਆਂ) ਦੀ ਸੰਗੇ
੧੯੬੦ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਜ਼ੀ ੧੫੮ ੧੭੪ ਸਨ।

ਪਰ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਦੁਆਰਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਦੇਖੇ ਦੇ ਅਖਰੀ
ਦਖਰੀ ਤੀ ਬੋਲੀ, ਅਤੇ ਦਖਰੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਤੀ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤਾਂ ਮੁਜਰਾ ਸੀ
ਪਰ ਤੇਠੇ ਮੁਜਰਾ ਸੀ ਕਿਹਾ ਖਾਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਖਰ ਹੁਣ ਤੀ ਤਨ
ਤੇ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਪੀ ਨੂੰ ਮੁਜਰਾ ਨਾ 'ਉਹੀ ਹਿੰਦਗੀ' ਜਾਂ 'ਉਹੀ
ਅਖਰ' ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਕਰੋਕਾਰੀ ਕਮਿਤਾਂ ਦਿਸੇ ਜਾਂਦੀ ਦਿਖ
ਉਹੀ ਸਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਖਰ ਮੁਜਰਾ ਨੀ ਤੇ ਸੀਰਾ ਪੁਰੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ
ਦਖਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਗਾਂਢੇ ਦੇ ਸਰਾਬੀ ਅਖਰਾਂ ਅਤੇ 'ਨਹਾਖੀ'
ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਪਥੇਟ ਨ: IX ਦਿਖਾ ਦਿਹ ਅਖਰ ਦਿਸਾਂਗੇ।
ਗੁਰੀਯ ਦੇਸ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਨਾਕੇ ਦੇ ਅਖਰਾਂ
ਨੂੰ ਤੀ ਬੋਲੀ ਨੇ 'ਮਰਾਥ-ਨਾਗਰੀ' ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਮਿਲਿਸਾਉਂਦਾ ਹੈ॥
ਜੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕੋਈ ਮੁਜਰਾ ਉਪਰ ਦਸਾ ~~ਦਸ~~ 'ਸਿਪ ਅਤਿਕਾ' ਅਤੇ ਦਖਰ
ਦਸ 'ਨਾਗਰ' ਲਿਖਿਆਂ ਦੇ ਮੇਜ ਤੋਂ ਬਣੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੇ ਸਤਤਾਂ ਅਸਾਂ
ਉਪਰ ਦਿਹਾ ਤੇ 'ਨਾਗਰ' ਲਿਖੀ ਦੇ ਦਸ ਅਖਰ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ
ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਗੁਰੀਯ ਦੇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

...ਜੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਸੀ 'ਦਿੱਲੀ ਰਹਿਣ' ਵਾਸਤੇ ਨਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇ ਨਾਮੇ ਮਾਧੀ ਯਾਗੇ ਠਕੇਰੇ ਰਿਸਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਮੇਲ ਤਾਂ
 ਜੀ ਨੇੜੇ ਦਾ ਤਾਂ ਫਰਕ ਬਹੁਤ ਚੋੜਾ ਹੈ। ਤੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰੋਜ ਅਖਰਾਂ
 ਤੇ ਫਿਰੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਹੈ, ਮਾਧੀ ਕਾਸਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿ ਗੋਰੀ
 ਦੇ ਦਿਤੇ 'ਮਰਪਨਗਮੀ' ਨਾਮ ਤੇਰਾਂ ਕਈ ਲਿਪੀਆਂ ਇਸ ਦਿਨਕੇ
 ਦੀਆਂ ਮਾਨਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਦੋ ਮੁਖ ਲਿਪੀਆਂ 'ਸਿਪ ਮਾਇਕਾ' ਤੇ
 'ਨਾਗਰ' ਦੇ ਦਿਤਾਏ ਜਨ। ਪਤਥਾ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਪੁਰਾਣੀ 'ਨਾਗਰ'
 ਅਤੇ 'ਸਿਪ ਮਾਇਕਾ' ਨਾਨ ਕੁਝ ਗੁਰਨਾ ਸਰਬੇਪ ਹੈ।

ਜੋ ਮਾਧੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵਾਧੇ 'ਸਿਪ ਮਾਇਕਾ'
 ਦੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਕਨ 'ਸਾਰਾ', ਅਤੇ 'ਨਾਗਰ' ਦੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਕਨ
 'ਨਾਗਮੀ' ਨਾਨ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਪੀਆਂ 'ਟਕਰੀ' ਅਤੇ
 'ਮਾਜ਼ਨੀ' ਨਾਨ ਹੈ॥

ਪੰਜਾਬ ਦਿਨ ਪੂਰਨਿਤ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਮਾਧੀ ਦਿਨ ਟਾਕਰਾ॥

ਸਾਰਾ ੧੦੫ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਬਰਾਬਰ
 ਬਰਾਬਰ ਕਾਨਾਂ ਦਿਨ ਥਕੇ ਰਿਖਾਈਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਧੀ
 ਦਿਨ ਟਾਕਰਾ ਕਰੋ।—

'ਮਾਜ਼ਨੀ' ਦਿਨ ਤਿਨ ਸੂਰ (੪੪੫੬) ਅਤੇ ੨੭ ਵਜੇਰਾ
 (੪੪੫੭੫੬) ਹਨ। 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਿਨ ਤਿਨ ਸੂਰ ਤੇ ੩੨ ਵਜੇਰਾ।
 ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਾਰਾ' ਤੇ ਟਕਰੀ ਦਿਨ ਹਰ ਹਰ ਸਿਨ ਸੂਰਾਂ ਦੇ
 ਅਤੇ ੩੨ ਵਜੇਰਾ ਦੇ ਹਨ। ਨਾਗਮੀ ਦਿਨ ੧੬ ਸੂਰ ਤੇ ੩੬
 ਵਜੇਰਾ ਮਾਧਰ ਹਨ। ਪਰ ਸੂਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਨਸੂਰ (ਦਿਪੀ) ਅਤੇ

Table X

Alphabets of the Punjab
Compared

३५७

१०

५

३५७

३५

५

३५, ५

३५

३५

३५

३५

३५

३५

३५

३५

ਦੇ ਨਸ਼ੇ

ਸੀ ਨੇੜੇ

ਤੇ ਇਕ

ਦੇ ਰਿ

ਦੀਸਾਂ

ਨਗਰ

ਮਾਤੇ !

!

ਸੀ ਤੁ

ਨਗਰ

ਮੇਰਾ

ਬਰ

ਦਿਰ

(੬੦)

ਏਸੇ

ਮਾਤੇ :

ਤੁਲੰਗ

Table IX

Gijjanwadi Sarafi
 Uchchi
 Huchamwara
 Patachari
 & Gurmukhi

347

10

1

सिद्ध

10

5

शु,
20

श्री

100

10

10

100

10

10

10

10

10

10

400

10

10

ਦੇ ਨਾ

ਸੀ ਨੇ

ਤੇ ਦਿ

ਦੇ ਨਿ

ਲਿਖ

ਨਾਮ

ਮਾਤੇ

ਦੀ ਹ

ਨਿਰ

ਮਾ

ਬਰ

ਦਿ

(੯੦

ਏਸ

ਮਾਤੇ

ਨੁਮਾਨ

ਦਿਸਰਗ (ਦੇ ਬਿੰਦੇ) ਮਾਸਾ ਵਿਚ ਦੁਜੰਜਨ ਅਖਰ ਹਨ, ਮਾਰ ਕੋਈ ਧਪੇ
 ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਬਿਨੇ ਜਾ ਬਰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਨ' ਅਰ 'ਤ' ਦੀ ਥਾਂ ਪਰ
 ਹਨ। ਦੇਸੀਆਈ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਤਰਜਮੇ
 ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਮਨ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣ
 ਵਾਸਤੇ ਜੋ ੨੬ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨਾ ਜੁਥੇਪੀਅਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ
 ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਮਨਸੂਰ ਤੇ ਦਿਸਰਗ ਨੂੰ ਦੁਜੰਜਨਾਂ
 ਵਿਚ ਹੀ ਥਾਂ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਚਾਰ ਖੂਹ ਜ਼ੁ, ਜ਼ੁ,
 ਲੂ, ਲੂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਫੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ
 ਥੋੜੇ ਬਹੁਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਜਕਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਰੇ ਭੀ
 ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਇਹ ਅਵਜਾਂ ਬੁਝਾਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰ
 ਅਤ੍ਰ ਅਤ੍ਰ ਜੋੜੀ ਅਤ੍ਰ ਅਤ੍ਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਚਾਰ ਢਾਂਗ
 ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਰਕ ਹੈ, ਬੰਬਈ ਰਾਜ
 ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹੀ ਇਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ
 ਸਭ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਣਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢਾਂਗ ਦੀਆਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ
 ਜੋੜਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ
 ਇਹ ਸੁਰ ਬਣੇ ਹਨ। 'ਅ' ਨੂੰ 'ਹਿ' ਤੇ 'ਹੀ' ਜਗਾਏ ਪਾਠੇ ਦੇ
 ਸੁਰ, ਅਤੇ 'ਨ' ਨੂੰ 'ਹਿ' ਤੇ 'ਹੀ' ਜਗਾਏ ਪਿਛਲੇ ਦੇ ਸੁਰ
 ਬਣੇ ਹਨ। ਜੋ ਲਿਪੀ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ
 ਇਹ ਚਾਰ ਹੀ ਛੋਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। 'ਏ' ਤੇ 'ਐ' ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਰ
 ਨਹੀਂ, ਦੂਜੇ ਸੁਰ (diphthong) ਹਨ, ਅਤੇ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਅਖੀਰ
 ਸੁਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ੍ਹਾਂ ਜਗਾਏ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਇਹ ਦੇ
 ਹੀ ਛੋਟੇ ਹਨ। 'ਐ' ਜਿਸਦਾ ਉਚਾਰ 'ਅ' ਤੇ 'ਓ' ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ

ੳ, ਇਸਦੀ ਹੀ 'ਔ' ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਨਾਲੀ ਕੋਈ ਦੁਖਰਾ
 ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ। 'ਊ' ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਅਤ੍ਰ ਨਿਕਲੈ, ਇਸਦਾ ਚਿਹਰਾ
 'ਅ' ਅਤੇ 'ੲ' ਦੇ ਚਿਹਰੇ ੳ, ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰਸਾਉਂਦੀ
 ਨਿਪੀਆਂ ਵਿਚ 'ੲ' ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਲਗਾਕੇ ਇਹ ਸੂਰ ਬਨਦਾ ੳ। ਜੇ ਅਸਲ
 ਵਿਚ 'ਦੇ' ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਸੂਰਾਂ ਨਈਂ ੲ ਦੀ ਥਾਂ ਸਭੇ ਰਾਗ ਅਤੇ
 ਅਤ੍ਰ ਨਿਕਲੇ:

'ਅ' ਸੰਘ ਰਾ, 'ੲ' ਤਾਜ ਰਾ, 'ੳ' ਤੋਠਾਂ ਰਾ ਤੇ

'ਊ' ਸੰਘ ਤੇ ਤਾਜ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਰਾ ਸੂਰ॥

ਅਸਲ ਗਲ ਇਹਿ ੳ, ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੁਆਕਰਣੀਆਂ ਨੇ, ਵਾਲ
 ਦੀ ਧਨ ਲਾਂਹਦੇ ਸਮੇਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਇਕ ਦੁਜੰਗਨ ਅਖਰ, ਕਿਹਨਾਂ
 ਦੇ ਉਪਜਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕੇਨ ਵਾਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਨ
 ਤੋਂ, ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਜੀ ਵਿਚ ਨੇ ਕੁਝ ਆਵਾਜ਼ਾਂ
 ਬਾਬਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਨ ਨਈਂ ਅਸੀਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ
 ਕਿਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਜਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਮੇਤ ਤੇਠਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ:—

ਸੰਘ ਦੇ	ਦੁਸਦ	ਅ ਅਤੇ ਵੀਰਘ	ਆ
ਤਾਜ ਦੇ	"	ੲ ਅਤੇ "	ੲ
ਦੰਗਾਂ ਦੇ	"	ਲੁ ਅਤੇ "	ਲੁ
ਜੀਭ ਦੇ	"	ਸ਼ ਅਤੇ "	ਸ਼
ਤੋਠਾਂ ਦੇ	"	ਤ ਅਤੇ "	ਤ
ਸੰਘ ਤੇ ਤਾਜ ਦੇ	"	ਊ ਅਤੇ "	ਊ
ਸੰਘ ਤੇ ਤੋਠਾਂ ਦੇ	"	ਔ ਅਤੇ "	ਔ

ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਦੁਜੰਗਨ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ੳ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੁਜੰਗਨ (conjunction)

consonants) ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਜੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਮਿਲਕੇ ਇਹ ਹੋਣ
 ਹਨ, ਅਰਥਾਤ 'ਖ' ਅਖਰ 'ਕ' ਅਰਥਾਤ 'ਨ' ਮਿਲਕੇ; ਅਰਥਾਤ
 'ਜ' ਅਤੇ 'ਨ' ਨੂੰ ਮਿਲਾਕੇ। ਜਿਥੇ 'ਦ' ਅਤੇ 'ਨ' ਦੇ ਉਚਾਰ
 ਮਿਲਾਨ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਵਜੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਬਣਾਏ 'ਤ' ਅਰਥਾਤ 'ਨ' ਦੇ,
 ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿ ਮਹਾਸ਼ਵਰ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ 'ਦ' ਅਤੇ 'ਨ' ਜੋੜਕੇ
 ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 'ਨ'। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵਜੋਂ ਬਣਦੀ
 ਹੋਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
 ਵਜੋਂ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ੩੩ ਵਜੋਂ ਹਨ। ਨਾਗਰੀ
 ਵਜੋਂ ਦੀ 'ਜਾਗਰ' ਦਾ ਹਾਸ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ੪ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ੩੩ ਵਜੋਂ
 ਦੀ ਹਿੰਜਾਂ ਹਨ। ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਰ 'ਨ' ਹੈ, ਜੋ
 ਨਾਗਰੀ, ਸਾਦਾ, ਲਕਰੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਮਹਾਜਨੀ ਤੇ ਨਿੱਜੀ
 ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਅੱਡ ਹੋਏ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਵਜੋਂ, ਨਾਗਰੀ
 ਸਾਦਾ ਅਤੇ ਲਕਰੀ ਦੇ ੩੩ ਦੇ ਲਕਰੇ ਪਰ ੩੯ ਹਿੰਜਾਂ ਹਨ;
 ਤੇ ੪ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ੩ ਸ਼੍ਰੇਣੀ। ਇਹ ਵਜੋਂ 'ਕ' (ਜੀਭਰਾ) ਅਤੇ
 'ਖ' (ਤਾਜ਼ਰਾ) ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ 'ਘ' ਪਾਰ ਹਨ। 'ਕ' ਦੀ
 ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਇਸਦਾ ਉਚਾਰ ਠੇਠ ਬੋਲੀ ਵਿਚ
 'ਸ' ਦਾ, ਜਾਂ 'ਕੁ' ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਘ ਦਾ sibilant, ਅਤੇ
 ਤਾਜ਼ਰਾ ਦਾ aspirated ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਅਕਾਕਸ
 'ਸ' ਦੇ ਠੇਠ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅਤੇ 'ਸ' ਸਿਖਰੇ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ
 ਵਜੋਂ ਲਫਜ਼, ਜੋ ਪਿੱਛੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ
 ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਖ' ਦਾ ਉਚਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਖ(ਖ) ਦਾ

ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਟ, ਠ, ਠਾਕਰੀ ਨਾਲ ਭੀ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਤੇ ਹੋਰ
ਇਹ ਵੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਭ ਲਿਪੀਆਂ ਸਾਂਝੇ ਭੀ, ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਹਨ।
ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਖਰਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਖਰਾਂ
ਦੇ ਵੇਲੇ ਵੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ, ਤੇ ਹਰਨਾਂ ਹਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੀਰ (ਪਿਰੀਆਂ)
ਹਨ॥

ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਖਰ, ਜੋ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ
ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਹਨ॥

ਤੀਜੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਜੋ ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੇ
ਹਨ, ਉਹ ਅਖੇਰ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਜੋ ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਅਸਲੋਂ ਨਹੀਂ
ਮਿਲਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ ਕਈ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਅਤੇ ਕਈ
ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

II. ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਨਾਗਰੀ, 'ਨਾਗਰੀ' ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ
ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਵਿਸਥਾਰੀਆਂ ਹਨ:—

(੧) ਇਹ ਅਖਰ ਵੇਰਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ:— ਓ; ਖ; ਗ; ਘ; ਟ;

ਠ; ਡ; ਤ; ਥ; ਧ; ਢ; ਢ (ਨਾਗਰੀ 'ਧ'); ਭ; ਝ; ਞ।

(੨) ਇਹ ਅਖਰ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ:— ਚ; ਛ; ਜ; ਪ; ਲ।

(੩) ਇਹ ਅਖਰ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:— ਕ; ਛ; ਜ; ਟ; ਮ; ਬ।

(੪) ਇਹ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ:— ਅ; ਏ; ਓ; ਏ; ਏ; ਨ

ਬ; ਸ।

ਸਾਰਾ ਤੇ ਪੰਕਤੀ ਅਖਰ ਵੇਰਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਿਲਦੇ
ਤੇ ਛੇ ਕੁਝ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਅਠ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ॥

ਸਿਰਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ 'ਫਕੀਰੀ' ਜਿਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਗੁਰੂਤ ਪਰਬੰਧ
ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਤਨੀ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਖੇਤਰ
ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਫਰਕ ਹੈ
ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਕੁਝ ਮਾਧਰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰ
ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦੂਰ
ਹੀ ਸਾਕਾ ਹੈ॥

III- ਹੁਣ ਜੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਦਾਕਰ 'ਸਾਰਾ' ਨਾਲ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਪਤਾ
ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਦਾਕਰੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਤਾਂ
ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕਿ
ਜਿਤਨਾ ਦਾਕਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ
ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਾਕਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ
ਦੇ ਸੱਤ ਮਾਧਰ ਸਾਂਝੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸਾਰਾ
ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਮਿਲਨ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਡਾਕਟਰ ਗ੍ਰੀਸਮਨ
ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਣੇ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਤ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ
ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਜੋ ਕੋਈ ਹੀ ਮਾਧਰ ਸਨ, ਪ੍ਰਤਖ ਤੋਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ
ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵੱਡੀ ਜਿਹੀ ਬਣੀ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ
ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਿਨ ਜਿਹੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤਾੜੀ ਮਾਂ। ਇਸ
ਫੇਰਦਾਰੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਪਾਸੇ ਸਾਰਾ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਾਕਰੀ ਤੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਮਾਂ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਦੇ ਅੱਖੇ ਵਿਚ
ਦੇ ਸਰਬੰਧ ਨੂੰ ਨਕਸ਼ੇ ਨੰ ੨੫ ਵਿਚ ਇਕ ਬਰਖ ਦੇ ਦੁਨ ਦੁਨੀਆਂ
ਦੀ ਸਕਲ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ॥

555

Relation of script
in the shape of a tree

* F.N. ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪੰਜ ਅਖਰਾਂ: ਸ, ਬ, ਗ, ਸ, ਹੁ
ਇਹ ਪੰਜ ਨਾਂ ਇਕ ਵਜ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲਏ ਜਨ ਸਦਾ
ਕਦੀਂ ਹਾਉਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਂ: ਤ, ਜ, ਧ, ਗਾ
ਇਹ
੨੨
੨੩
੨੪
੨੫
੨੬
੨੭
੨੮
੨੯
੩੦
੩੧
੩੨
੩੩
੩੪
੩੫
੩੬
੩੭
੩੮
੩੯
੪੦
੪੧
੪੨
੪੩
੪੪
੪੫
੪੬
੪੭
੪੮
੪੯
੫੦
੫੧
੫੨
੫੩
੫੪
੫੫
੫੬
੫੭
੫੮
੫੯
੬੦
੬੧
੬੨
੬੩
੬੪
੬੫
੬੬
੬੭
੬੮
੬੯
੭੦
੭੧
੭੨
੭੩
੭੪
੭੫
੭੬
੭੭
੭੮
੭੯
੮੦
੮੧
੮੨
੮੩
੮੪
੮੫
੮੬
੮੭
੮੮
੮੯
੯੦
੯੧
੯੨
੯੩
੯੪
੯੫
੯੬
੯੭
੯੮
੯੯
੧੦੦

731

22

ਸਿਟਾ ;

ਨਾਮ ਬਹੁਤ

॥ ਦਿਹਰੇ

ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆ

ਕਿ ਉਸ ਦਿਹਰੇ

ਮਿਲਦੇ ਹਨ,

ਹਾ ਮਾਰੇ

III =

ਨਗਰਾ ॥ ਭਿ

ਦੁਪੀਰ ਮਿਲਾ

ਜਿਤਨਾ ਦਾਕ

ਮਾਤੇ ਨਾਮ

ਦੇ ਬੰਤ ਮਾ

ਨਾਮ ਦੁਪੀਰ

ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ

ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਤੋਂ ਦਿਹਰਾ

ਪਾਸੇ ਪੰਜਾ

ਫੇਰਦੁਰੀ ਤੋਂ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ

ਦੇ ਸਰਬੰਸ

੪

ਦੀ ਪੰਕਤ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਿਖੀਲਾਂ ੭੫੫

ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਖਾਜ਼ੀ ਮਾਠ ਅਖਰ*

ਅ; ਏ; ਓ; ਊ; ਈ; ਨ; ਬ; ਸ;

ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਮਿਠੇ, ਅਤੇ 'ਨ' ਉਸਦੇ ਚਾਪੂ ਹੈ, ਸਕੀ ਦੇ ੨੬ ਸੰਖੇ
ਮਿਠੇ ਤੇ ਕੁਝ ਅਖਰੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀਤਾ ਇਹਨਾਂ ਅਠਾਂ ਵਿਚ ਤੇ 'ਨ' ਵਿਚ
ਦੀ ਕੁਝ ਹੱਦਾਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਕੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਕਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ।
ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਹਕੂਮ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖਰ
ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਿਖੀਲਾਂ ਨਾਮ ~~ਲਿਖੀ~~ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਸਾਫ਼ ਹਿਸ
ਪੈਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅਠਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੀ ਸਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਹੀ। ਨਕਸ਼ੇ ਨੰਬਰ XII ਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਮਾਰੇ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ 'ਅ' ਦਸਵੀਂ
ਕਾਰਗੀ ਸਕੀ ਵਿਕਰਮੀ ਵਿਚ। ਆਪਣੀ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸਕਰ ਪਾ-
ਕੁਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਰਾਹੀ ਸਕੀ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰ ਹਨ।
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਏ' ਦੀ ਦਸਵੀਂ-ਕਾਰਗੀ ਸਕੀ ਵਿਚ; 'ਓ' ਅਠਵੀਂ-
ਨਵੀਂ ਸਕੀ ਵਿਚ; 'ਊ' ਨਵੀਂ-ਦਸਵੀਂ ਵਿਚ; ਤੇ 'ਈ' ਕਾਰਗੀ
ਤੇਰਵੀਂ ਸਕੀ ਵਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਕਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਫੇਰ ਦੇਖੋ 'ਸ' ਨੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਨਾਮ
ਮਿਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਖਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੇਖੀ
ਵਿਚ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ। 'ਅ' ਅਤੇ 'ਊ' ਮਾਜ਼ਲੀ ਨਾਮ ਮਿਠੇ ਹਨ।
'ਅ' ਦੀਆਂ ਸਾਰੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਕਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਤੇਕੇ
ਨਿਖਿਆ ਹੈ, ਸਕਰ ਹਨ, ਅਰ 'ਊ' ਪੁਰਾਣੇ 'ਏ' ਸਿਨ੍ਹਾਂ ਸਕਰਾਂ
ਬਲਿਅਤ; ਸਾਫ਼ ਹਿਸ ਹਿੰਗਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਬਤ ਮਾਜ਼ਲੀ ਦਾ
'ਊ' ਹੈ, ਨਾਮਗੀ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ 'ਊ' (ਊ) ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਾ 'ਊ' ਹੀ
ਇਹੋ ਅਖਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਰ-ਸਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੀਤੀਆਂ ਇ

* H.N. ਵਿਕਰਮੀ ਨੇ ਇਹ ਪੰਜ ਅਖਰ: ਅ, ਓ, ਊ, ਈ, ਸ, ਏ
ਨਿਖੀਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਸਵੀਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸਕਰੀ
ਦਸਵੀਂ ਸਕਰੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸਕਰੀ
ਤੇ, ਓ, ਊ, ਈ, ਸ, ਏ
ਨਿਖੀਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਸਵੀਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸਕਰੀ
ਦਸਵੀਂ ਸਕਰੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸਕਰੀ

ਇਸਰਾਹੀਲਿ ਇਹਾਦਿ ਇਸਾਇ ਨਿਰਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਿਰੁ ਹੀ ਸਾਧੇ
 ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸਨ। ਨਸ਼ੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਪਣੀ
 ਦੇ 'ਊ' ਤੇ 'ਏ', 'ਏ' ਅਰ 'ਓ'; 'ਓ' ਤੇ 'ਏ', 'ਏ' ਤੇ 'ਓ'; 'ਓ' ਤੇ 'ਏ';
 'ਏ' ਤੇ 'ਓ'; 'ਏ' ਤੇ 'ਓ'। ਦੇਸੇਤਕਾ ਤੁਹਾ ਦੇ ਨਾਗਰੀ ਇਹ ਭੇ 'ਤੇ' ਕ;
 'ਜ' ਤੇ 'ਜ' (ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ 'ਜ' ਇਹ ਖਾਲੀ ਇਕ ਟੱਕਾ ਵਧੀਕ ਘਗਾਨਾ ਨਾ
 ਬਣੇਗਾ ਸੀ)।

'ਏ' ਨੇਨ ਨਾਨ ਤਿਨ ਸੁਰ ਦੇਖਦੇ ਜਾਏ ਹਨ: ਇ, ਈ, ਤੇ ਏ, ਅਤੇ
 'ਏ' ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਪੁਰਾਣੇ 'ਏ' ਤੇ ਬਣੇਗਾ ਇਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

'ਓ' ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਗਰੀ ਦੇ 'ਓ' ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਖਾਲੀ
 ਅਖਰ ਦੇ ਸੁਰ ਦਾ ਸਜੇ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਦੇਸੇ ਤਕਾਂ ਦਾ ਸਜੇ ਥੋੜਾ
 ਦਾ ਫਰਕ ਤੋਰ ਕਈ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਫ, ਫ, ਹੁ ਇਹ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਹ 'ਓ' ਤੇ 'ਓ' ਪਾਏ
 ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ।

'ਏ', 'ਓ' ਤੇ 'ਬ' ਦੀਆਂ ਸਭ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਮੌਜੂਦ
 ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਇਹੋ ਤਰੀਕੀ ਤਰੀਕੀ ਬਣੇ। 'ਏ' ਇਹ ਖਾਲੀ
 ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੁਕ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ
 ਤੋਰ ਕਈ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਹਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਸ਼ੇ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੇ
 'ਏ', 'ਓ', 'ਤ' ਅਰ 'ਏ' ਦੇਖੋ। ਦੇਸੇ ਤਕਾਂ ਸਾਰਾ ਦਾ 'ਜ' ਅਰ 'ਓ'
 ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਟਾਕਰੀ ਦੇ 'ਓ' ਤੀ, ਉਲਟਕੇ ਬਣੇਗੇ ॥

ਤਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਤੁਹਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਸਿਧ
 ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਭ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਤਕਾਂ ਬਣੇ
 ਹਨ। ਇਹ ਇਕ 'ਓ'। ਇਹ ਅਖਰ 'ਓ' ਨਾਲ ਉਹਾਦਿ ਇਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ

Table XII

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਰ

Genealogy of
Jernaihi Chasatun

ਸਰੀਰਤਰ

ਬੋਰਨ,

ਤਲ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਭੋਰ

ਇਸਦੀ ਰੇ
ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
ਦੇ 'ਬੁ' ਤੇ 'ਏ';
'ਪ' ਤੇ 'ਫ'; 'ਸ'
'ਜ' ਤੇ 'ਯ' (ਜੋ
ਬਨੇਸਾ ਜੀ)।

'ਏ' ਏਨੁ
'ਏ' ਆਫ ਆਫ
'ਏ' ਦੀ
ਮਾਧਰ ਦੇ ਮੁਠ
ਦਾ ਫਰੇਰ ਤੋਰ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ
ਨਾਜੋਂ ਕੁਝ ਬ.

'ਏ' ਨ
ਭਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿ
ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ
ਤੋਰ ਕਈ ਆ
'ਏ' 'ਏ' 'ਏ'
ਏ, ਏ, ਏ
ਏ। ਏਏਏ
ਤਾਂਤੇ ਹੁ
ਨਹੀਂ ਮੇਰਿਆ

ਏ। ਇਹ

੨, ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਪੁੰਡੀ ਵਜਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਠਾ
ਜਗਾਏ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਮਾਖਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ
ਸਰਾਫੀ ਦਰੁਸਤਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ
ਕਿਰਾ ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ, ਦਰੁਸਤਾਨ ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ
ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ॥

ਨਾ ਨਿਰਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਮਾਖਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਖਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ,
ਜਿਹਨਾਂ ਦਰੁਸਤਾਨ ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਗਏ।
ਮਾਖਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੋਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਨਾਲੋਂ
ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਾਖਰਾਂ ਪੁਰ ਉਕਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਖਰਾਂ
ਨਾਲ ਦਾਕਰਾ ਕਰਨ ਪਰ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਬਿੰਦੇ ਪਰ ਅਪਨੁ ਸਕਦੇ ਹਾਂ—
“ਸਾਰਾ ਦੇ ਸਾਰਾਂ ਮਾਖਰ:-

ਅ, ਓ, ਛ, ਠ, ਟ, ਤ, ਪ, ਫ, ਰ, ਲ ਤੇ ਹ
ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਤਕਾਂ
ਦਾਕਰੀ ਦੇ ਤੇਰਾਂ ਮਾਖਰ:-

ਅ, ਗ, ਛ, ਜੋ, ਝ, ਢ, ਟ, ਤ, ਪ, ਨ, ਫ, ਰ, ਅਤੇ ਸ
ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।” ਇਹ ਕਾਲ ਪੰਡਿਤ,
ਕੋਰੀ ਸ਼ੇਕਰ ਜੀ ਛਿਨਾ ਅਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖੀ ਮਾਖਰ’
ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

ਤਿਥੋਂ ਹੀ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਦਾਕਰੇ ਪੁਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਤੇਰੇ ਹਿੱਤੇ
ਸਾਰਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਮਾਖਰਾਂ

ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟੀਆਂ ਹਨ:-

ਪ, ਚ, ਛ, ਢ, ਡ, ਟ, ਥ, ਦ, ਧ,

ਨ, ਠ, ਝ, ਮ, ਖ, ਗ, ਤੇ ਪ੍ਰਗਤਨ ਲ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੰਤੀ ਦੇ ਗੁਰਤ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਅਠੀਸ਼ ਸਦੀ ਵੇਰੁਖੀ ਦੇ ਹਰੇ
ਗੁਰ ਬੁਝੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਤੇਰੇ ਆਰੁਕੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਅ, ਓ, ਸ, ਜ,
ੜ, ਏ, ਬਾਹਰੀ ਤੇ ਹਰੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਨ॥

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਾਂ ਨਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਵੇਂ ਦੇਵ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ
ਸਾਕਿ ਤੇ ਦੁਨੀਵੇਂ ਦੇ ਨਿਬਾਨ, ਜੋ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਪੀਅਨ ਦੇਵੇਂ ਇਕੋ ਹਨ, ਅਤੇ
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਤੇ ਕੋਰੇ ਦੇ ਰੇਦ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਨੇਰੇ
ਹਨ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੇ ਨਿ ਪੀਅਨ
ਗੁਰ ਬੁਝੀ ਦੇਵ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲੋਂ ਅਸਰ ਮੁਠ ਦੇ ਵੀਰ ਨੇਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਤੇਰੇ। ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ॥ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਹ
ਪ੍ਰਗਟੀ ਦਰੁਮਾਨਾ ਤੇ; ਜੋ ਫਰਕ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ।

ਜਿੰਦ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਨਾਂ ਦੇਵੇਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਦ
ਫਰਕਾਂ ਦੀ, ਦਰੁਮਾਨਾ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਨਾਂ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ
ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਦਰੁਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵੇਂ, ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪੰਕਤਾਂ ਦੀ ਰਿਤੀ ਤੇਰੀ ॥ ਖਾਲੀ ਦੇ ਅਖਰ 'ਸ' ਤੇ
'ਹ' ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਰੁਕ ਕੇ ਤਿਨ ਸ਼ਕਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਮੁਠ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹਨ,
ਜਿਸ ਲਾਜ ਪਹਿਲਾ ਦਰੁਮ ਪੰਕਤਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾ ਤੇਰੇ ਤੇ ਅਤੇ
ਸਾਰੇ ਦਰੁਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਖਰ ਬਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ 'ਸ' ਤੇ 'ਹ' ਸਦੀ

ਦਰਸਾਨਾ ਕਿਹ ਇਹ ਬਾਂ ਮੁਕਤਰ ਤੇਨੀ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਲਖ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਵਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੁਪਾਤੋ ਕੋਈ ਅਨੇਕੀ
ਏ। ਬਰੇਸਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਂ ਉਂਜ ਵਰਤਨ ਨਾਈ, ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ

ਕੱਕ, ਖੱਖਾ, ਗੱਗਾ

ਪੁਰਾਣੇ ਨਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਅਖਰਾਂ ਲਾਜ ਸਾਂਝੇ ਹਨ,
ਭਾਵੇਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ

ਕਾ, ਖਾ, ਗਾ ਆਦਿ

ਮੁਕਤਰੇ ਸਨ॥ ਉਪਰਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੇ 'ਓ' ਨ ਤੋਂ ਇਹ ਆਉਂਦੇ ਕਰਕੇ ਪਾਠੇ
ਜਿਹਨਾ ਏ, ਤੇ 'ਅ' ਤੇ 'ਏ' ਸਿਫੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਅਖਰ।

ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਰਚਾਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ
ਵਿਚ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਹੋਣਾ ਆਂਠ ਰਾਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲਹਜਾ
ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਫੀ (ਹਿੰਦੀ ਪੱਤੀ ਕਲਾਸੀ); ਮਾਯਕਨੀ (ਕੁਝ ਵਪਾਰੀ); ਖੋਜਾ;
ਅਰੋੜਾ; ਮਾਧਾਸੀ; ਮੁਜਤਾਨੀ; ਬਹਾਮਤਪੁਰੀ; ਪਰਫੀ (ਸ਼ਾਹਪੁਰ
ਦਾ ਇਲਾਕਾ); ਉੱਡੀ; ਹੋਰਤੀ; ਸਿੱਧੀ; ਸਾਰਕਾ (ਭੋਰਾ ਸਾਜੀਖਾਨ ਤੇ
ਭੋਰ ਇਸਾਈਜਾਖਾਂ); ਥਾਨੀ; ਕੀਰਤੀ ਵਗੈਰਾ॥ ਕਦੇ ਕਦੇ ਅਖਰਾਂ
ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਨਾਮ ਦੇਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੁੜੀਆ ਅਰਥਾਤ ਮੋੜੀਆਂ
ਦੋਸੇ ਅਖਰ। ਪਰ ਇਕ ਥਾਂ ਨਾਮ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਪਾਰੀ ਅਖਰਾਂ
ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ

ਨੂੰ ਜੰਡੇ, ਜੰਡੇ (ਮੁਖਰਾ ਰੁਖ ਕਰੇ) ਮੁਖਰੇ ਹਨ। ਗਾਇਲਪਿਤੀ ਦੇ
ਮੁਖਰੀ ਮੁਖਰਾਂ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ' ਵੀ ਮੁਖਰੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮੁਖਰ ਖਾਂਧੇ ਰੁਖੀਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇਆਂ ਨੂੰ, ਪੁਰਖਿਆਂ
ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਪੇਂਡੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸਮੇਤ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਰਲੇ ਮੁਖਰੇ ਹਨ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ
ਮਸੀਤੇ ਜਾਕੇ ਜਾਂ ਮੀਏ ਦੇ ਪਾਤ ਦਿਤ ਹੀ ਉਸਤੋਂ ਫੁਰਮੀ ਪੜ੍ਹਦੇ
ਸਨ। ਅਤੇ ਫੁਰਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਖਰਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਸੀਆਂ ਦਿਖਾਈ
ਕਿਸੇ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਬਾਨੀ, ਕਾਨਟੋ ਜਾਇਦਾਦ ਨੇ
ਇਹ ਕਿਤਾਬ ~~ਭਾਰਤ~~ ਉਰਦੂ ਤਾਨ, ਸੰਪ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਿਤ ਰਹੇ ਜਾਣ
ਦਾਨੇ ਰੁਖੀ ਮੁਖਰਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਏ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਕੇ
ਜਿਖੀਏ, ਜੇਕਰ ਦਿਖਾ ਕੇਈ ਸੋ ਤਾਂ ਦੇ ਮੁਖਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ
ਦਿਤ ਰਹੇ ਜਾਨ ਦਾਨੇ ਮੁਖਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖੀ ਤਿਨ ਜਾਂ ਰਾਹ ਰਹੀਆਂ
ਦਿਤ ਦੇਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਖ ਰਖਣ ਦੀ ਨੁਕਲ, ਦਿਲੀ, ਕਾਨਟੋ,
ਮਾਂਗਲਾ, ਹੁਤਕ, ਕਾਂਗੜਾ ਮਾਂਦੇ ਬਾਦਾਂ ਦੇ ਜੰਡੇ ਦੇ ਦੁਕਾਨਗੀ ਨਾਲ
ਦੁਪੀਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹੇ ਮੁਖੇ ਜਾਂ ਦੇ ਦਸ ਮੁਖਤਾਨ, ਭੋਰਾਜਾਤ,
ਮੰਦੇਗਮੀ, ਮੁਕਰਮਾ ਮਾਂਦੇ ਦੇ ਜੰਡੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਖਾਂ ਦਿਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
ਦਿਲੀ ਦੇਸ ਦੇ ਜੰਡੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ
ਕੁਰ ਮੇਲ ਮੁਖਤਾਨੀ ਰਹੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਹ ਦਿਤ
ਠੇਥੇ ਰਹੀ ਮੰਦੇਗਮੀ ਨਾਲ ਹੀ। ਯਾ ਦਿਤਾ ਦੇਸ ਗੁਰਮੁਖੀ
ਦਾ ਪੁਰ ਜੀ॥

ਸੰਨ ੧੮੫੮ ਵਿਚ ਮੁਖੀ ਦਿਲੀ ਦੇਸ ਦੇ ਜੰਡੇ ਦੇਵੇ ਜਾਂ,

XIII

Annals of
the Central Punjab

ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ,

ਜਾਂਦੇ

ਸਮੇਂ

ਦੇ।

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ,

ਸੇ

ਸਮੇਂ

ਦੇ

ਦੇ

ਸਮੇਂ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਦੇ

ਨੂੰ ਚੰਡੇ, ਜੰਡੇ (

ਮਾਨਸੀ ਮਾਖਰ

ਇਹ ਮਾਖਰ

ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਪੇਂਡ

— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕ

ਮਸੀਤੇ ਜਾਕੇ ਨ

ਸਨ ਮਾਤੇ ਫਰ

ਮਸੀਤੇ ਬਣਾਏ

ਕਿਸਾਬ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਨ

~~ਇਹ ਕਿਸਾਬ ਸੀ~~

ਦਾਨੇ ਦਾਨੀ

ਜਿਖੀਏ, ਜਿਖ

ਇਹ ਹੁੰਦੇ ਜਾ

ਇਹ ਵੀਨ ਸਰ:

ਮਾਂਬਾਲਾ, ਹਰ

ਦੁਪੀਰ ਮਿਲਦੇ

ਮਟਕਮੀ, ਮਿ

ਦਿਲੀਏ ਦੇਸ:

ਕੁਰ ਮੇਲ ੨

ਠੇਥੇ ਦਾਨ

ਦਾ ਪਾਤਰ ਸੀ

ਮਸੀਤੇ

ਨਕਸ਼ੇ:

ਨੇ ਕੁਰਗਾਂਦਾਜੇ, ਜਾਗੇਰ, ਮਾਮਿਤਸਰ, ਕਰੋਜਪੁਰ, ਗੁਜਗਤ, ਸੇਯਲਵੇਟ,
 ਜੁਧਿਆਲਾ, ਗੁਜਗਪੁਰ ਮਾਮੇ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਵਿਚ ਦਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ। ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਪਰ ਮਾਮ ਦੇਖੋ ਕੇ ਇਹ ਕਿ ਤਨੇ ਗੁਰਮਖੀ
 ਨਾਮ ਮੰਜਰੇ ਹਨ; ਜਗਾਂ ਅਤੇ ਮਾਮ ਦਾ ਬਿਯਾਨ ਛੱਡ ਦਿਉ।
 ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਕੁਰਗਾਂਦਾਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੋ ਤਨੇ ਦੇ
 ਦੁਪਾਰੀ ਮਾਮਰ ਰਚਦੇ ਹਨ, ਤੇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮਖੀ ਨਾਮ ਹੁਤ
 ਮੰਜਰੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਹੋਜੇ ਹਨ। ਗਿਹਤੀ,
 ਦਰੁਮਾਨਾ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਨਿਰੁ ਵਿਸ਼ੇ
 ਗੋਲੇ ਹੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ। ਦਾਸੁ ਮਾਮਰ 'ਨੂ' ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਖੀ
 ਪੰਤੀ ਜਿਖਰੇ ਜੋ ਕਦੇਕਦੇ, ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਦਸੰਜਨ 'ਨੂ' ਜਿਖਰੇ
 ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਕੁਰਗਾਂਦਾਜੇ ਦੀ ਪੰਤੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਗਾਂ ਹੀ ਸਨ
 ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਦਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। 'ਪ' ਜਿਖਰੇ ਸਮੇਂ
 ਦੇ ਬਿਰੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਇਥੇ ਜਿਖਰੇ ਹਨ 'ਪੰ', ਅਤਸਰ ਇਹ
 ਇਕਾਓਹੁ ਦਾ ਹੀ, ਕਿ ਇਹ ਮਾਮਰ ਉਥੋਂ ਖੁਲਾ ਹੈ, 'ਪ'
 ਰਾਂਗੇ ਕੀਰ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰਲੀ ਖਿਰੇ ਦੀ
 ਮਾਮਰ ਦਾ ਰਜਾਹੁ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਮਰ ਕਿਸੇ ਮਾਮਰੀ
 ਦਰੁਮਾਨਾ ਤੇਵੇਂ ਦੁਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਰੇ short hand
 ਨਈਂ ਬਨਾਏ ਸਨ ਜੇਗਦਿਰ ਹਰਠਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਹੀ ਜੀਰ
 ਤੇ ਸੁਰੰਗਿਨੁ ਜਾਂ ਨਗਾਂ ਹੋਰੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਪ੍ਰਗਟੀ ਜਿਪੀ
 ਸਦਿਕੋਂ ਇਹ ਮਾਮਰ ਬਨਾਏ ਕੇ ਪ੍ਰਤਖ ਵਿਚ ਉਹ ਜਿਪੀ ਸੀ
 ਜਗਾਂ ਅਖੀ ਮਲਕਰਨ 'ਗੁਰਮਖੀ' ਮਾਮਰੇ ਹਨ।

ਫੇਰ ਇਹ ਮਾਮਰ ਉੱਤਰ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਮਾਮਰੇ

[illegible]

XIV

Tracing of G. ...
English ...

...
...
...

XV

Tracing of G. ...
...

...
...
...
...
...
...
...

XVI

Tracing of G. ...
'Nishan'

...

ਭਰਮਰ

ਕੋ ਕੋ

ਭੋਭੋ

ਭਿਭੋ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਿਭੋ

ਭਿਭੋ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

ਭੀਭੀ

ਭਾਭਾ

Table IX

mercantile system
 Mechi
 Phatachari
 Hukamam

मोदी

मेची

मेची

मेची

मेची

मेची

मेची

मेची

मेची

मेची

ਪ੍ਰਸਾਦ

ਨੋ ਰੋ

ਗੋਬਿੰਦ

ਜਿਥੇ

ਨੀਲਾ

ਪਾਤਲ

ਰੀਤ

ਦਿਲ

ਦਿਲ

ਸਾਹਿਬ

ਉਤਰੇ

ਪ੍ਰਸਾਦ

ਨੀਲਾ

Mia

ਗੁਰ

ਗੁਰ

ਜਿਨ੍ਹ

ਪੈਰ

ਇਕ ਸਤੁ

ਸੀ,

ਪੰਤ

ਪੰਤ

ਪਦੀ ਜਿਥੀ

ਮੀ ਬਾਈ

ਮਤੇ ਦੂਰ

ਭੋਲੇ। ਘਰ

ਭੋਲੇਮਾਂ ਬਨ

ਭਾਰਤ

ਮਾਧਨੀ ਜਿਥ

ਭੀ ਮਨ,

ਭ, ਏ, ਏ,

ਭੇਰ ਚੰਡ

ਜੀ ਵਰਤੇ ਜਾ

ਕਾ ਰੀਂ ਦੇ

ਪਰੀ ਲਿਖੀ' ਦੇ ਮਿਲਾਏ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਪਾਠਿਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਧਵਾ
 ਲਈ ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ, ਇਹੋ ਅਖਰਾਂ ਜਿਹੇ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ,
 ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਫਾਰਸੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ। ਜਾਂ ਸਭਾਂ ਆਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਏ
 ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਪੱਥਰੀਆਂ ਹੀ
 ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਾਕਰਰ ਨਾਇਕਰ ਨੇ ਲਿਖੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਿਮਨ ਲਿਖੇ ਹਨ।
 ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ, ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਇਹ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਜਿਹੇ ਅਖਰ 'ਜੰਗੇ'
 ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜਿਹੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਅਖਰ
 ਚ, ਦ, ਫ, ਨ, ਮ ਇਸ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਹੇ ਦੀ ਲਿਖਤਾਂ
 ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਖਾਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਬਣੀ
 ਹੀ ਹੋਏ ਨਾਮ ਦੇ ਹਨ। ਤਾਕਰਰ ਨਾਇਕਰ ਨੇ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਜੰਗੇ'
 ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਗੋਂ mercantile characters (ਹੈ)।

ਸੁਰ ਹਰਨ ਜੀ ਹਰੀ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇਹ ਅਨੁਕੂਲ ਧਰਮੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਦੁਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ

ਕ ਰ ਕੇ ਰੀ ਕੁ ਰੁ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

—|—ਕ—ਕ—ਕੇ—ਕਿ—ਕ—ਕ:—|

ਕਾ ਦੇਸਾਨੇ ਕੇ ਕਰਨ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਇਹ ਸੁਰਗ ਸੁਰ ਦੇਸੀ ਜੀਏ ਪਾਪੀ ਦੇਸੀ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਦੁਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

—|—ਕ—ਕ—ਕੇ—ਕਿ—ਕ—ਕ:—|

ਕਾ ਦੇਸਾਨੇ ਕੇ ਕਰਨ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਇਹ ਸੁਰਗ ਸੁਰ ਦੇਸੀ ਜੀਏ ਪਾਪੀ ਦੇਸੀ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਦੁਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

—|—ਕ—ਕ—ਕੇ—ਕਿ—ਕ—ਕ:—|

ਕਾ ਦੇਸਾਨੇ ਕੇ ਕਰਨ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਇਹ ਸੁਰਗ ਸੁਰ ਦੇਸੀ ਜੀਏ ਪਾਪੀ ਦੇਸੀ ਦੇਸੀ ਜੀਏ

ਦੁਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

ਮਨੁ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇ ਦੇਵ

Feb 12

XVI

Development of Vowel Signs

१४-

13,

777

17 14212

२३५

五

27 6

丁

ਨਿਖਰੇ

निमडे

ਗੀ,

३७

५७४

५७५

१ जं त ३

34

४३

5

५२

15813

۲

三

ਗੁਰਮੁਖੀ

੨

ਮਨ

੨

ਗੁਰ

ਇਹ ਸੁਰਾਂ

ਪ੍ਰੀਤਿਮਾ। ਤੇ

ਸਭੇ ਇਹ

ਪਾਤੀ ਤੇ

ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਤ

ਕੋ

ਪਾਤੀ ਪਾਤੀ

੨, ਪਾਤੀ

ਪਾਤੀ ਪਾਤੀ

ਕੋ ਨੂੰ ਅਸੀ

ਅ' ਨਾਨਾ

ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ

ਕੋ ਦਾ ਮਨ

ਜਦ ਕਿਸੇ

ਸਹੀ ਮੁਹੀ

ਮੁ

ਸਿ

ਜਿਥੇ 'ਸੁਪਤ' ਦਿਹ (= ਹੋਰ)। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਿਹ ਬਿਠਾ ਰਿਖੇ ਸੁਰ-
 ਦਿਹ ਦੇ ਛੇਕਰਨੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮਾਖਰ ਨੂੰ ਸੁਕਤਾ ਮਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਪਰ ਜੇਥੇ ਦੋ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮਾਖਰ ਮਨੇ ਪਛੇ ਮਾਓਂ ਨ ਤਦ ਪਾਇਆ
 ਮਾਖਰ 'ਜ਼ਬਰ' ਦਾ ਸਮਝਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕਰ ਪਾਇਆ ਮਾਖਰ
 ਸੁਕਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਲਿਖਣ ਦਿਹ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 ਨਾਮੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁ ਕਤ ਕਰਨਾ ਦੋਹਾਂ ਮੋਲਿਆਈ ਨਹੀਂ
 ਹੁੰਦੀ। ਸਰਬ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਨਾਂ ਸੁਰ
 ਤੋਂ ਹੀ ਮਲਗੀਆਂ ਸਾਰੀ ਹਨ, ਜਾਂ ਮਲਗੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਦੋ ਮਾਖਰ
 ਮਾਜਾਨੀ ਨਾਨ ਨਹੀਂ ਜੋੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਜਿਥੇ 'ਸੁਪਤ' (Supta) ਲਿਖਣ
 ਹੋਵੇ ਤਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ ਦਿਹ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਪਤ' ਲਿਖਾਂਗੇ, ਜਿਸਤੇ
 'ਪ' ਮਾਰ 'ਤ' ਦੇ ਢੰਗ ਨੇ ਹੁਸਦ 'ਅ' ਜਾਂ ਜ਼ਬਰ ਮਾਜਾਏ ਗੀ,
 ਮਾਤੇ ਦਿਸਦਾ ਹੁਕਾ 'ਸੁਪਤ' Supta ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸਦੇ ਮਾਰ ਬ
 ਸਤ (Supta) ਦਾ ਥਾਂ ਸੋਗੰਦ (ਸਪਥ) ਦੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਮਨਿਤ ਨਹੀਂ
 'ਸੁਪਤ' ਦਾ ਤਾਂ ਪਾਇਆ ਦਿਹ 'ਸਤ' ਜ਼ਬਰ ਬਨਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਤੋਰ ਬਹੁਤ
 ਮੇਰੇ ਸਮਝੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਹ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਥੇ ਦੋ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ
 ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਦੀ ਜੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਸੀ ਮਾਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ ਨਹੀਂ
 ਸਕਦੇ। ਇਸ ਮੌਖ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਮਨਕਰ ਦਿਹ ਨਹੀਂ ਰਿਤੁ
 ਦੁਤਰ ਦਿਹ ਮਾਗਿਆ ਹੈ, ਮਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
 ਜੋੜਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਨਿਕੀ ਜੋੜੀ ਜਾਰ ਪਾਏਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਬੰਨਾਂ ਨੂੰ
 ਜੁੱਟ ਕਰਨ ਨਹੀਂ, ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਾਰਨਾਂ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਏਂਦੀਰੀ
 ਹੈ, ਯਥਾ: 'ਸਪਤ'। ਉਪਰ 'ਸਤ' ਦਿਹ, 'ਤ' ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ^{ਤਸੀਰ ਦਾਨਾ} ਦਿਖਾਨ
 ਦੁਹਰਾ ਕੇ 'ਮਰਥਾਤ' ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੀ ਨਹੀਂ ਹੀ ਰਿਤੁ ਹੈ;

ਮੁਖਤਾ ਲਿਖੀ
ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਦਿਓ ਸਿਰਜਣੀ ਲਈ ਤੇਠਾਂ ਬਿੰਦੀ ਨਾਂ 'ਡਰਾਜਿਓ' ਕਰ ਕੀ ਜਗਾਏਏ
ਸ਼ਨਾ ਤੇਰੇ ਕੀ ਕਰ ਕੇ ਪੁਰਾਨਾ।

‘ਕੁ’ ਅੰਕੜ ਤੇ ‘ਕੁ’ ਦੇ ਨੰਬਰ ਹੋ। ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ
ਸਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ‘ਪੁਰਾਣੇ’ ਤੇ ‘ਨਿਖਤ’ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਕਤ
ਮੰਤਰਾਂ ਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਜੰਤਰਾ ਪੁਰਾਣੀ ਅੰਕੜ ਸੀ ਬਨਾਇਆ
‘ਪੁਰਾਣ’ ਵਿਚੋਂ ‘ਵਸੇ’ ਨਿਖਤ ਵਿਚ ੧੫੮ ੪੩੩ ਨਕਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ
ਸੇਰੀਆਂ ਨਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੁਤਨ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ
ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਖਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਾਈਪ ਬੜਾ ਨੇ ਇਸ ਅੰਕੜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਆਂ
ਕਰਦੇ ਹਨ।

‘ਕੁ’ ਸਾਰਾਂ ਤੇ ‘ਕੁ’ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ। ਇਹ ਨਿਖਤ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਮੁੜ
ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਜਾਂ’ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਦੇ ਹਨ।
‘ਕੁ’ ਤੋਂ ਤੇ ‘ਕੁ’ ਕਰੋਗਾ। ਕਰੋਗਾ ~~ਕੁ~~ ਇਹਨਾਂ ਤੇ
ਬਨਾਂਦੇ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਬ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ
ਨਿਖਤ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਹੀ ਸ਼ੁਕਤ ਹੀ ਸੀ। ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵੇਖੇ
ਰਿਤੁ ਤੋਂ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਨਾਂਦੇ ਹਨ; ਯਥਾ: ਜੇ, ਜੈ। ਕੁਝ ਤੋਂ ਪਤਾ
ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਕੜ ਕੁਝ ਤੇ ਵਿਸਤਰੇ ਫਰਕ ਪੈਰ ਤੋਂ ਹੋਏ।

‘ਕੋ’ ਅਤੇ ‘ਕੋ’ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ‘ਕੋ’ ਅਤੇ
ਕੋ ਨਾਂਵਾਂ ਬਹੁਤ ਖਾਨਾ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਸਾਂਝੇ: ਦੋਪਤਾਂ
ਤੇ ‘ਮੈਲੇਕ’ ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਖੇ ਤੋਂ ਤੇ ਵਿਖੇ: ਸਾਂਝੇ:
‘ਵੀਰ’ ਅਤੇ ‘ਮੈਲੇਕ’। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ‘ਵੀਰ’ ਤੇ ‘ਵੀਰ’ ਨਾਗਰੀ
ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਖੇ ਆਖਰ ਹੋ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਰਫ ਅੰਕੜ
ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਵੇਖਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਕੁ’ ਦੇ ਪੀ। ਨਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ-ਸਾਂਝੇ
ਵਿਖੇ ਹੁਤੀ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਨਾ ਵਿਸਰੀ ਥਾਂ ‘ਅਨੁਸਾਰ’ ਅਖਰ ਹੀ

ਹਿੰਦੁਸੇ ਜਾਂ ਅੰਕ

ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ 'ਹਿੰਦੁਸਾ' ਨਾਮ ਅਰਥੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ ^{ਅੰਕਾਂ} ਇਹ ਪਾਸ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ੨ ਭੀਆਂ ~~ਦੁੱਖਾਂ~~ ਤੇ ੨ ਭੀਆਂ ਹਕਮਾਂ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਫੰਗ ਅਰਥੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅੰਕਾਂ ਰੂਪ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਕਰਕੇ ਹਿੰਦੁਸੇ ਅਤੇ ਦੁਹਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗਿਣਤੀ ਰਹੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਣਾਂ ਸਾਡੀ ੨ ਭੀਆਂ ਪੁਰ ਇਕ

ਸਮਾਨ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸ ਵਿਚ ਰਖਣ ਨਾਲ ਥਾਂ ਮੁਜਬ ਹੀਮਤ ਦਸ ਗੁਣੇ ਦੁਹਾਰੇ, ੧੦੦ ਗੁਣੇ ਅਤੇ ੧੦੦੦, ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਹੈ।

ਅੰਕ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸੇ ਅਖਰਾ ਤੇ ਬਨਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਅਖਰ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਜਾਂ ਆਖੋ ਪੁਰਾਣੀ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਹਕਮਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸੇਆਂ ਉਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਲਏ ਤੇ ਵਧੀਕ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹਕਮਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਹਾਜ਼ੀ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਸਿੱਫਰ ਦੀ ਕਾਫ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਗਿਣਤੀ ਦਸਤ ਤੇ ਹਕਮਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਦੀ ਜੋਗ ਕਦੀ ਕੰਮ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਤਾਂ ਵੀਹਾਂ ਅੰਕ ਪਾਸੀਆਂ ਬਰਾਬਰੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਕੰਧ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੇ ਪੱਛੇ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ 'ਹਿੰਦੁਸੇ' ਅੰਕ ਪਾਸੀ ਨਕਸ਼ ਕਰ ਛੱਡੇ 'ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਾਂਦੇ 'ਲਿਖਾਰੀ' ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਮਝ ਮਾਣੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਾਨੰਪੁਰ) ਵਾਲੀ ਬਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ 'ਅੰਕ ਪਾਸੀ' ਵੇਖੀ ਹੈ। ਮਾਸੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ 'ਅਬਜ਼ਰ' ਦਾ ਹਸਾਬ ਸੀ; ਜੋ ਹਿੰਦੁਸੇ ਪਾਸ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਲਿਖਣੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਜਾਇਰ ਦੇਸੇ 'ਅਬਜ਼ਰ' ਦੇ ਹਸਾਬ ਨਾਲ

ਕੁਝ ਅਖਰ ਹਨਕੇ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਜਫ਼ਰ ਬੁਝੇ ਮਾਪੇ ਬਨਾਏ
 ਸਿਰ ਦਿਓ ਓਹ ਜਫ਼ਰ ਹਰਤਾ ਸੀ। 'ਮਾਬਜ਼' ਦਿਓ ਪੁਰਾਣੀ
 ਫਿਰੀ ਹਰਤਾਨਾ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਇਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੩੦੦
 ਤਕ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮਾਬੀ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਫੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੫੦੦ ਤੋਂ ੧੦੦੦
 ਤਕ ਲੇਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੁਲਾਨੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਦੀ ਅਖਰਾਂ ਤਾਜ
 ਮਿਹਤਾ ਪਿਥੇ ਪਠਾ। ਰੋਮਨ ਨੇ ਪਾਸਿਓਂ ਹਰ ਮਾਦਰਾਂ ਜਾਂ ਨੰਬਰਾਂ
 ਨੂੰ ਖ਼ਾਸੀਆਂ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਦਰਦੇ ਸਨ, ਪੰਜ ਜਦੀ ਅਖਰ V; ਦਸ ਜਦੀ
 ਅਖਰ X, ਪੰਜਾਹ ਜਦੀ ਅਖਰ L, ਸੌ ਜਦੀ C; ਪੰਜ ਸੌ ਜਦੀ D ਅਤੇ
 ਹਜ਼ਾਰ ਜਦੀ M ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਖਰ ਇਹਨਾਂ ਹਰਮਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੇ
 ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਅਖਰ ਸਨ; ਜਿਵੇਂ ਅਖੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀ ਹਰਮਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾ
 ਜਦੀ ਅਖਰ ਪ, ਕ, ਫ, ਸ, ਪਸ, ਅਤੇ ਤ ਵਾਤ ਜਦੀਏ।

ਉਹ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਰੰਗ ਹਰਮਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਨਵੀਂ ਸਰੀ ਦੇ ਅਖੀਰ
 ਤਕ ਕ੍ਰੀਨ ਕ੍ਰੀਬ ਉਤਰਿਆ ਸੀ, ਤੁਹੇਂ ਬੇਧਾਂ ਤੇ ਜੀਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਦਿਓ ਬਾਹਰੀ ਤੇਰੀ ਸਰੀ ਤਕ ਪੁਰਾਣੇ ਰੰਗ ਮੁਜ਼ਬ ਜੀ ਹਰਮਾਂ 'ਅਖੀ' ਦਿਖਾਂ
 ਸਨ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਅੰਕ ਦੇਵੇਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਖਰ ਅਤੇ
 ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅੰਕ ਦਿਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ਮਾਦਿਨੇ ਦੇ ਲੇਖਾਗੀਆਂ
 ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਸਤਕ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ
 ਅਖੀ ਬਾਦੇ ਅਖੀ ਮਾਦੇ ਰਖਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਦਿਓ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਭੁਲਾਂ ਤੇ ਲੋਪੀਆਂ ਹਨ॥

(੧) ਉਹ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕ੍ਰੀਸਮਾਂ ਦਿਓ ਦਾ ਕੁਝ ਦਾ ਸੀ। ਇਕਾਈਆਂ,
 ਦਹਾਈਆਂ, ਸੌਵੇਂ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾਸਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੁਕਰਰ ਸਨ, ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ
 ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਦ ਨਾਲ ਹੁਣ

[illegible]

ᠮᠠᠨᠤᠯᠤᠰ

ਇਹ ਸਿੱਖ ਪੁਰਾਣੇ ਸ, ਰ, ਨ ਤੇ ਪ ਤੋਂ ਬਣੇ ਖੰਡਕਰੇ ਹਨ॥

(2) ਟੁੱਛਾ ਤੀਕਾ ਖਾਨੀ 'ਅਖਰਾਂ' ਦੇ ਚਰਤਨ ਵਾਜੀ, ਜੋ ਖਾਸ ਖਾਸ
ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਅਕਰ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਬਿੰਦੀ'
(ਸਿੱਧਾਂਤ) ਤੇ ੧, ੨, ੩ ਤੋਂ ੨੬ ਜਾਂ ਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ੫੦, ੧੦੦ ਤੇ ੧੦੦੦
ਜਦੀ ਖਾਸ ਨਵੇਂ ਹੋਣੇ ਹਨ॥ ੧੫੩ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

[illegible]

(੩) ਏਸੇ ਦੂਜੇ ਸੰਗ ਤੇ ਅੰਤਾਂ ਤੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਰ ਭਖਰੇ
ਕਰਮਾਂ ਨਿਖਰਦਾ ਦਾ ਸੰਗ ਨਿਰਾਖਿਆ। ਪਰ ਪਾਉਂਦੇ ਅਰਤੀਗ ਉਜਰਤ ਹੁੰਦੀ
ਸੀ, ਇਰਾਦੀਆਂ ਖਬੇ, ਉਸੇ ਤੇ ਸਜੇ ਹਨ ਰਾਜਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਤੀ
ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ। ਆਪਣੇ ਤੁਰੇ ਤੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹਰ ਇਹ ਤਰਤੀਬ
ਉਜਰਤੇ ਇਰਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਸੇ ਤੇ ਖਬੇ ਹਨ ਰਾਜਾਈਆਂ, ਸੰਕੇਤ
ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੀ, ਹਰ ਤਰਤੀਬ ਰਾਹਿਤੀ। ਅਖਰ ਸੰਕੇਤਾਂ (੩੪) ਇਹ ਨਹੀਂ

ਤਰਤੀਬ, ਜੋ ਗੁਣ ਦੀ ਕੁਮਾਰੀ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸਤ ਦੀ ਮਾਠ ਹੀ ਖਰੀ, ਜੋ ਰੂਪੀ ਵਿਚ
ਵਰਤੀਨ ਨਹੀ।

(੪) ਜੋਤਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਰਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਰਨਾ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ
ਸਮੇਂ ਅੰਕ ਸਿਮਾਇਆਂ ਕਰਨਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਚਈ।
ਜੋਤਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਅੰਕਾਂ ਨਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨਈ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਸੁਕਰ
ਕਰਛੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਆਮ ਸਮੁੱਚਾ ਰੰਜ, ਜੋ ਸਰਾਇਰ ਖਾਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ
ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਗਿਣਤੀ ਰਾਖੇ ਸੁਕਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵ
ਆਸ਼ੂਮ, ਵਰੁਣ, ਯਮ, ਕੋਈ ਤੁਰੰਤਾ ਮਾਧਥਾ, ਸੁਕੁ ਰਾਹ ਰਾਹ ਤੁਰੰਤਾ,
ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਰ ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਨਈ ਕਰਤ ਹੋਵੇ ਸਨ।
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਨ ਨਈ ਗੁਣ, ਕਾਸ, ਸੇਕ, ਗੁਣ, ਮਾਧੇ; ਮੰਜ ਰਈ
ਮਾਂਡ, ਤੁੱਛ, ਏਵੇ ਮਾਧੇ; ਛੇ ਕੁਸਤ (ਖਟ) ਰਸ, (ਖਟ) ਰਹਜਨ,
ਨਿਰੰਗ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਰੰਜਾਂ ਪੰਜਾਹ ਤਕ ਨਈ ਸ਼ਬਦ ਮੇਥੇ ਮੇ ਸਨ।
ਜੋ ਸੰਬਤ ੨੬੩ ਨਿਖਰਾ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਕਿਸਰੇ ਸਨ:-

‘ਗੁਣ-ਕਾ-ਦੁਸੰਜਤੇ’

੩	੬	੨					
---	---	---	--	--	--	--	--

ਇਹ ਰੰਗ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਖਾਸੀ ਜੋਤਿਸ਼ *Astrology* ਦੀਆਂ
ਰਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਨਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਸਦੇ ਸੂਚਕਤਾ ਦੇ ਕਈ ਗੁਣ ਤਕ
ਤਰਤੀਬ ਨਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੇਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ ਤੇ ਇਹਾਦੀ ਦਾ ਅੰਕ ਖੰਬੇ
ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਮਾਠੇ ਦਰਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਉਸਦੇ ਸੋਝੇ ਸਨ।

(੫) ਗੁਣ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਸੰਸਾਰ ਨਿਖਰਾ ਨਈ ਤਿਨ ਰੰਗ
ਜਿਸਦੇ ਪਾਏ ਤੇ ਖਾਸੀ ਤਨ ਉੱਗਲ ਮਾਧਾ ਕਰ ਕਾਏ। ਜੋ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ
ਸਾਖਰਾਂ ਕਰਤਾ ਨਈ ਇਕ ਮਲਿਖਾਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਏਸੀ ਖਹੀ

੧	੨	੩	੪	੫	੬	੭	੮	੯	੦
੨	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ	ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ					
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ਸ਼	ਖ਼	ਸ਼	ਹ	ਯ=ਰ	

ਇਸ ਮੁਨੇਬ ਰੁਕਮ ਜੋ ਖੀ ਜਾਏ ਤਰ ਪਤਿਜੇ। ਮਾਖਰ ਤੋਂ ਵਰਾਈ,
 ਤੇਜੇ ਤੋਂ ਰਾਈ, ਤੇਜੇ ਤੋਂ ਜੋੜਾ ਮਾਖਰ ਤੋਂ ਸੀ। ਮਮਤਾ ਰਵਰ
 ਨੂੰ ਇਥੇ ਜੋਖਿਆ ਜਾਏਗਾ ਬਪਰ। ਪਰ ਮਰਦਾਨਾ ਨਕੁਰ ਬਨਾਨ
 ਲਈ ਨਿਖਰੇਨਗੇ ਬਪਰ। ਮਰਗਮ ਮਾਖਰੇ ਵਰ ਇਕ ਵੇਸ਼ੁ ਮੰਦਰ ਤਿਰ
 ਟੱਲ ਤੇਜੇ ਮਮਤਾ ਵੇਜੇ ਜੋਖਿਆ ਹੈ 'ਗੁਰਤਿ'। ਉਪਲੀ ਅੰਕ ਖਾਸੀ ਦੇ
 ਵੇਖਣ ਤੋਂ 'ਤ' ਦੇ ੪, 'ਦ' ਦੇ ੪, ਅਤੇ 'ਤ' ਦੇ ੬ ਬਤਰ ਦੇ ਹਨ, ਮਾਤੇ
 ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਰਸੇਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਸਤਰ ਮੁਨੇਬ ਪਾਤ ਦਿਓ ਰਖਿਆ
 ੪, ੪, ੬ ਬਤਰ ੧ ਮਰਥਾਤ ਰਾਤ, ਰਸਾਤ, ਤੇ ਛੇ ਮੈ। ਜੋ ਜੋ ਮਮਤਾ ਨਿਰਜੇਆ

* ਗਜਰਾਜ ਤੀ ਭੇਰ ਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੂੰ ਸਿਖਣੁ ਹਾਸਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੀਆਂ ਅੰਧਾਸੀਆਂ
ਸੱਚੀਆਂ ਭੈਣੀਆਂ ਗੁਲਾਮਖਾਨਾਂ ਰੀਆਂ ਤੂੰ, ਤੇ ਭੈਣੀਆਂ ਰੀਆਂ ਅਖਰ ਅਖੇ ਜਾਂਦੇ ੭੩। ਇਹ ਤਾਂ
ਤੂੰ ਮੰਗੇਲੀ ਕਿਹੇ ਧੁਮਕ-ਧਮਕੇ ੭੪।

ਠੇ ਸੋ ਚੁਣਾਈ। ਦੇਸੇ ਤਹੂੰ ਦੇਰ ਤੋ ਮੇਰਾ ਦਿਹ ਸੰਮਤ 'ਹੁਕਾ ਲੋਕੇ'
 ਜਿਥਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਧਾ ਕੀਤਿਆਂ (ਅਦਵਿਤੀਯ) ੧੩੧੨ ਬਨਾਇ।
 ਆਰਥਤੁਟ ਨੇ ਸਪੇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਆਰਥ-ਸੇਧਾਂਤ' ਦਿਹ ਠੰਗ ਤਾਂ ਇੰਨੇ
 ਰਹਿਤਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਕਾਈ ਦੁਗਈ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਨ੍ਹੇ ਰਿਹਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਲੇਖਕਾਂ ਹੁਣ ਅੰਕ ਨਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ
 ੧੫੬੬੬੬ ਤੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: 'ਕੁਪਜ-ਕੁਪੁਲਾ'। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਪੁਲਾ ਦੇ
 ਆਰਥ ਤਾਂ ਕੁਪੁ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਰਕਮ ਯਾਰ ਰਖਣ ਨਾਲ, ਇਸੇ ਰਮਾਸ਼ੀ
 ਨੂੰ ਕੁਪੁ ਦਾ ਯਾਰ ਰਖਣਾ ਸੁਖਾਨਾ ਹੈ।

ਸੁਰਲੇਖ ਤੇ ^{ਸੰਖੇਪ} ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ ਅਖਰ ਧਾਰਮਿਕ
 ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਆਰਥ ਤੁਟ ਨੇ ਅੰਕਪਾਤੀ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ
 ਸੰਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਥੇ ਇਕਾਈ ਨਾਲ ਇਸ ਅਖਰ ਨਿਰਮਾਣ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ॥

ਗਧਾਰਾ ਜਾਂ ਖੌਰਸ਼ੀ ਲਿਖੀ ਦਿਹ ਰਕਮਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਮਾਸ਼ੀ-ਕੀਰੇ
 ਮੁਜਰ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਹਾਰ, ਰਸ, ਬੀਸ, ਤੇ ਸੋ ਦਸਤੇ
 ਰੇਨੁ ਮੁਕਾਰ ਸਨ। ਜੋ ੬੬੬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ ਸਨ ਇਹ ਸਿਖੇ
 ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਹੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕੁਪੁ ਲਿਖਾਇਆ ਗਿਆ
 ਦਿਹ ਵਰਤਦੇ ਸਾਢੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾਸ ਖਾਸ
 ਸਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਨ, ਜਾਂ ਇਸੇ ਸੰਮਤ ਸਨ ਤੇ ਅੰਕਪਾਤੀ ਮੁਜਰ
 ਲਿਖਣਾ। ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਭਰ ਅੰਕਪਾਤੀ ਨੂੰ ਕੁਪੁ ਸਾਧੀਆਂ ਦਿਹ
 ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੁਪੁ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ।

ਇਹ ਅੱਖੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਕਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ
 ਤੇ ਕਸੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਹੀ ਦੇਖੋ ਤੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ: -

ਵਿਕਸੰਬਾਦੇ	੨	੩	੪	੫	੬	ਨਾਮ
੧	੨	੩	੪	੫	੬ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਪੁਰਾਣੀ ਅਖਰ	
੧	੨	੩	੪	੫	੬	ਅੰਕ
੧	੨	੩	੪	੫	੬	ਨਾਗਰੀ ਅਖਰ

ਸਤ	ਅਠ	ਨੌ	ਸੁਨਾਮ	ਨਾਮ
੭	੮ (t)	੯ (੮)	(੮੮)	(ਗੁਰਮੁਖੀ) ਪੁਰਾਣੀ ਅਖਰ
੭	੮	੯	੦	ਅੰਕ
੭	੮	੯	-	ਨਾਗਰੀ ਅਖਰ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਛੇ' ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਲਫਜ਼ 'ਥਟ' ਜਾਂ 'ਥਡ' ਹੈ, ਪਰ ਹਿੰਦੀ
 ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਥ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ 'ਛਾ' ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।
 ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਠ' ਦਾ ਹਿੰਦੀ 'ਅਸਟ' ਦੇ 'ਅ' ਜਾਂ 'ਅਠ' ਦੇ 'ਅ' ਤੋਂ
 ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਛੇਕੜੇ ਅਖਰ '੮' ਤੋਂ, ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣੇ
 ਤੋਂ ਖਾਤੀ ਸੀ।

ਨੌ ਲਈ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੀ '੯' ਅਤੇ 'ਨ'। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੁਰਾਣੀ
 ਜਾਂ ਹੋਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ '੯' ਅਤੇ 'ਨ' ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ। '੯' ਦੀ ਆਵਾਜ਼
 ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹਰਤੀ ਜਾਰੀ ਹੈ।
 ਜੇਕਰ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਨ' (ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਅਤੁਲਾਸਿਕ) ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ, ਯੇ ਤੀ
 ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ '੯' (ਤਾਨ ਦਾ ਅਤੁਲਾਸਿਕ) ਦਰਜਿਆ ਜਾਏਗਾ।

ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ 'ਨੌ' ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ '੧'
 ਨੂੰ ਧਾਨ ਪਾਉਂਦੇ '੧' ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਾਸ ਪੁਰਾਣੀ
 ਹੋਈ ਹੈ।

ਅੱਖੀ ਦੇਖੋ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਤੇ 'ਨੀਸਾਹੀ' ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ
 ਅਖਰ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੬, ੭, ੮, ੯, ੦ (= ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੬, ੭, ੮, ੯, ੦, ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੬, ੭, ੮, ੯, ੦)

ਸਤੰ	ਅੱਠ	ਨੌ	ਸ਼ੁਨ੍ਯ	ਨਾਮ
੭	੮ (t)	੯ (੮)	(ਚਿਨ੍ਹ)	(ਗੁਰਮਤੀ) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰ
੭	੮	੯੦੦	੦	ਅੰਕ
ਸ	ਟ	ਥ	—	ਨਾਗਰੀ ਅਖਰ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਛੇ' ਸਿਵਤ੍ਵ ਜਲੀ ਨਫ਼ਜ਼ 'ਥਟ' ਜਾਂ 'ਥਟ' ਹੈ, ਪਰ ਇਸਾ ਜਾਂ ਅੰਕ 'ਥ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਫ਼ਜ਼ 'ਛੇ' ਤੋਂ ਬਨਾਇਆ ਹੈ।
 ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅੱਠ' ਦਾ ਇਰਸਾ 'ਅਸ਼ਟ' ਦੇ 'ਅ' ਜਾਂ 'ਅਠ' ਦੇ 'ਅ' ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਨਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਛੇਕੜੇ ਅਖਰ '੮' ਤੋਂ ਜੋ ਸੁਖਜਾ ਸੀ ਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਖਾਨੀ ਸੀ।

'ਨੌ' ਜਲੀ ਇਰਸਾ ਦੇ ਸੁਕਤ ਦਾ '੯' ਅਤੇ 'ਨ'। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਕਤਾਂ ਜਾਂ ਕੇਤੂ ਨਾਗਵੀ ਦੇ '੯' ਅਤੇ 'ਨ' ਤੋਂ ਜਾਏ ਹਨ। '੯' ਦੀ ਅਨੁਵਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਬਲੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਜਗਤ ਰਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਰਤੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹੀ ਅਨੁਵਾਜ 'ਨ' (ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਲਿਖਾਵੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ '੯' (ਤਾਜ਼ ਦਾ ਅਨੁਨਾਸਿਕ) ਵਰਤਿਆ ਜਾਏਗਾ।

ਨਾਗਰੀ ਵਿਚ 'ਨੌ' ਦਾ ਇਰਸਾ ਤੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਮਰਥਾਤ '੧' ਨੂੰ ਪਾਸ ਪਾਤਰੇ '੧' ਬਜਾਏ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਾਸ ਮੁਕਾਬੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਅਪ ਦੇਖੋ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਹੁਕਮਨਾਸਿਕ' ਤੇ 'ਨੀਸਾਵਾਂ' ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਅਖਰ ੮, ੯, ੩, ੪, ੬, ੭, ੮, ੯੦੦ (= ੮, ੯, ੩, ੪, ੬੦੦, ੮, ੯, ੮, ੯) ਪੁਰਾਤਨ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਾਸੁਕਸ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬ ਹਨ॥

* ਮਰਥੀ ਵਿਚ ਸਿਫ਼ਰ ੦ ਦੇ ਰੂਢੀ ਅਰਥ ਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਦਾ, ਪਰ 'ਸ਼ੁਨ੍ਯ' ਨਾਮ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਵਿਰਥਾਸ ਅਤ ਜਬ ਜਲੀ ਮਰਥਾਤ ਖਾਨੀ ਥਾਂ ਦਸਦਾ ਜਲੀ, ਸਿੰਕੀਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਨਾਇਆ ਤੇ ਦਿਖਾਏ, ਮਰਥੀਨਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪਿ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪਿ ਦਾ ਕੇਰਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪੰਡਿਤ ਗੋਰੀ ਸੰਕਰ* ਦੀ ਇਹ
ਆਪਣੇ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪਿ ਮਾਨਾ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:—

“ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਅਖਰ ਦੇਵਨਗਰੀ ਜੇ ਮਿਲਤੇ
ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਬਹੁਤਾ ਮਹਾਜਨੀ
ਲਿਪਿ. ਜੀ ਦੁਜਾਹਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਥੀ, ਅਰੁ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਪੁਸਤਕ ਲਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੁਈ ਏਕ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਮੇਂ
ਲਿਖੇ ਜਾਤੇ ਥੇ। ਮਹਾਜਨੀ ਲਿਪਿ ਅਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਸੇ ਤਿਸਮੇਂ
ਲਿਖਾਹੁਆ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰ ਜਾਸਕਤਾ, ਏਸ ਲੀਏ ਗੁਰੂ
ਅੰਗਦ ਨੇ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਕੇ ਲੀਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ
ਕੀ ਲਿਪਿ ਸੇ ਦੁਹਾਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਬਣਾਈ। ਏਸ
ਲੀਏ ਏਸਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।”

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਹੁੰਘੇ ਇਤਹਾਸਕਾਰ* ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ
ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਸਿਆਣੇ ਸਜੱਨ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ

* ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਮਾਹਾਂਬਾਈ ਦੇ ਸਾਈ ਹਾਜ਼ਤ ਛੁੰਡੇ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੋਕੀ ਕੁਲ
ਉਸਦੀ ਮਾਂ 'ਮੋਹਤਨੀ ਜੀ' ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਮੋਹਤਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ
ਕਰਕੇ, ਮਾਹਾਂਬਾਈ ਬਾਬਤ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੁਜਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ
ਭੀ ਕਈ ਤਾਮੋਖੀ ਹਾਜ਼ਤ ਉਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਿਚ ਜਤੇ ਹਨ॥

"ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਧਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੇ ਅਖਰ ਦੇ ਵਲਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੇ
 ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬ ਸੇਂ ਬਹੁਤਾ ਮਾਨਸੀ
 ਜਿਧਿ ਜੀ ਵਲਗਰ ਸੇਂ ਪਰਜਿਤ ਥੀ, ਅਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਪੁਸਤਕ ਕਗਰੀ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੁਈ ਦੇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਧੀ ਸੇਂ
ਜਿਧੇ ਜਾਤੇ ਥੇ। ਮਾਨਸੀ ਜਿਧਿ ਮਪੁਰਾਣ ਤੇਨੇ ਸੇ ਉਸੇ
ਉਪਾਧਾਨਾ ਸੁਪ ਨਹੀਂ ਪਨੇ ਜਾਸਕਤਾ, ਦੇਸ ਜੀਏ ਗੁਰੂ
ਅੰਗਦ ਨੇ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਕੇ ਜੀਏ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ
ਕੀ ਜਿਧਿ ਸੇ ਹਰਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਧਿ ਬਹੁਈ। ਇਸੀ
ਜੀਏ ਦੇਸਕੇ ਗਾਮਖੀ ਕਹਿਤੇ ਤੇਂ॥"

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਉਘੇ ਇਤਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਖਿਤਾਂ ਦੇ
 ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਈਸਾਂ ਦੇ ਪਹੁਨ ਵਰ ਮਾਊਰ ਸਿਆਹੀ ਸਜੌਨ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ

* ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਮਾਗਾਂਬਾਈ ਦੇ ਸਾਈ ਰਾਜਾਤ ਛੁੰਡੇ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੋਕੀ ਕੁਲ
 ਉਸਦੀ ਮਾਂ 'ਮੇਰਤਨੀ ਜੀ' ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਮੇਰਤ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ
 ਕਰਕੇ, ਮਾਗਾਂਬਾਈ ਬਾਬਤ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਰਜਿਤ ਗੁਜਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ
 ਈ ਕਈ ਤਾਮੀਖੀ ਰਾਜਾਤ ਉਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਤਾਮੀਖ ਵਰ ਜਾਤੇ ਹਨ॥

ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਏ ਸਤਰਾਹ ਜੋਗ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਅਖਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਲਿਖੀ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਦਿਖ, (ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਤ ਨੂੰ
 ਬੀਰਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਾਮਕਰਾ ਰਿ, ਗੁਰ ਮੰਗਦ ਜੀ ਨੇ (ਜਾਂ ਗੁਰ, ਮਾਤਰਦੇ
 ਨੇ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਾਂ ਦੇ ਬਾਤ ਦੇ ਕੁਝ ਤਰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ
 ਨੇ ਅਖਾਂ ਦਿਖ ਅਉਰਤੀ ਹਜ ਪਈ ਇਕ ਬਾਬਤਕਾਰ ਸਮ ਨੂੰ, ਅਖਾਂ
 ਧੋਨ ਪਹੁਤਾਜ ਕੀਤੇ ਦੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਭੀ ਮਨਦੇ
 ਹਨ ਕਿ "ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕੋ ਨਾ ਸਮੀ ਸੇ ਮਿਜਤੀ ਹਈ ਦੇਕ ਪਗਾਈ
 ਲਿਖੀ ਮੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਤੇ ਥੇ" ਅਰ ਕਿ ਇਹੀ "ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕੋਂ ਕੀ
 ਲਿਖੀ ਸੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪਿ ਬਨਾਈ ਗਈ।" ਇਹ ਲਿਪਿ
 ਸਾਰਾ ਅਤੇ ਟਕਸੀ ਲਾਜੇਂ ਵਖਰੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਪੰਡਿਤ
 ਜੀ ਨੇ ਅੱਠ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਲ-ਬੀਰਨੀ ਦਾ ਜੋਖ ਭੀ, ਜੋ ਅਖਾਂ ਉਪਰ
 ਉਸਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚਕੇ ਭਾਟੀਯ ਅਰਥਾਤ ਭੁੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ
 ਦੇ ਦੇਸ ਦਿਖ ਜਾਂ ਕੌ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਉਂਦੇ ਅਧ ਦੇ ਮੰਦਾਨਾਂ ਤੇ
 ਸਿਧ ਦੇ ਉੜੀ ਹਿਸੇ ਦਿਖ ਇਕ ਲਿਪਿ 'ਅਰਥ ਨਾਗਰੀ' ਨਾਮਕ ਲਿਪਿ
 ਦੇ ਹੋਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੀ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ (ਕੋ 'ਮਾਜਦ'
 ਜਾਂ ਉਜੈਨ ਦੇਸ ਦਿਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲਿਪਿ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਨਾਗਰ' ਕਿਹਾ
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਨਾਮ ਬੀਰਨੀ ਨੇ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਪੀ,
 ਮਜਕਰਾ ਦੀ 'ਨਾਗਰੀ' ਜਾਂ 'ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਿਪਿ
 ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਭਿੰਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਖਰ, ਮਜਕਰਾ ਦੀ
 ਦੇਵ ਨਾਗਰੀ ਨਾਨੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਇਕ
 ਅੰਕੜੇ ਦਿਖਾਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਅਖਾਂ ਨਾਲ
 ਜੋ ਹੁਣ ਕੁਝ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਪਥਰਾਂ ਪੁਰ ਉਕਰੇ

ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਮੰਜੂਰ ਹਨ, ਸਿਰਫੇ ਦੇਖਕੇ ਇਸ ਬਾਤ ਪੁਰ ਸੁਰ
 ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਹੀਂ ਬਨਾਈ ਲਿਖੀ ਏ। ਮੇਂ ਸਾਨੂੰ
 ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਮੱਠ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ
 ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਤਾਬੀ ਲਿਖਿ
 ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜੈਸਾਕਿ ਉੱਲੀ ਰਾਮਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸੰਸਾਰ
 ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਸਿੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਹ
 ਦੇ ਪੁਰਾਣੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬਿਥੇ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਿਆਂ ਸਿੱਖ ਮਾਨ੍ਹਕਾ
 (ਹੁਣ ਸਾਨ੍ਹਾਂ) ਤੇ ਦਾਕੀ, ਅਤੇ ਦੁਖਾਵੇਂ ਵਿਚ ਮਾਨ੍ਹਕੇ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਿ 'ਨਾਗਰ' ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਗਾਏ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ
 ਪੁਰਾਣ-ਦਖਾਈ ਨਕਲ ਵਿਚ, ਉਹੀ ਸਿੱਖ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਿ ਰਿਸੇ ਉੱਲੀ
 ਲਿਖੀ ਲਾਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੋਈ ਸੀ॥

ਹਿੰਦੂ ਨਾਮ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਪੰਜਾਬ ਨਾਮ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਮਕਬੂਰ
 ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਅਤੇ ਉਹੀ ਕੋਈ ਸਨ ੧੫੪੦ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਤ ਦਾ,
 ਜਾਂ ਸੰਮਤ ੧੬੪੦ ਦੇ ਦੁਆਰੇ। ਜੋ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ
 ਦੀ ਲਿਖਿ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪੰਜਾਬੀ' ਤਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ ਨਾ ਸਾਰੇ
 ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾਮ ਇਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ
 ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ, ਇਹ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਦੁਸ਼ਮਣਿ ਰਾਸਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਪੁਰਾਣਾ ਦਸਤੂਰ
 ਦੇਰਾਂ ਦੇ ਦੇਸੇ ਤੋਂ ਰਾਜ ਮਾਂਦਰਾ ਸੀਸਿਸਤਕਾਂ ਅਨੁਕਰਨ ਦੀ ਕੁਝ ਨਾਮ
 ਬਜਾਤ, ਖਖਰਾਤ, ਦਿਗਾਇਤ, ਮਾਰੇ ਕੁਝ ਅੰਦਰੇ ਹਨ। ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰੀਜ' ਸੀ। ਮਾਨ-ਬਾਹੁਨ ਦੇ ਦੇਸੇ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ, ਦਾ ਨਾਮ
 ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਝੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਰਕੇ 'ਗੁਰਮਤੀ' ਸੀ। ਹੋਂ ਨਾਮ ਹਰੇ ਬਿਨਸੀ ਥਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲੀਏ, ਇਹ ਨਾਮ ੧੭੭੩ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੀ, ਇਹਨਾਂ ਗੁਰਮਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੀ ਮਨੀ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕਿ 'ਗੁਰਮਤੀ' ਨਾਮ. ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ. ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਂ, ਪਰਾਪਤ ਦੇ ਮਤਲਬ ਤਾਜੀਮ ਦੇ ਚਰਚੇ ਤਾਜੀਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਬਾਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ 'History of Indigenous Education in the Punjab' ਦੇ ਸਫ਼ੇ ੩੧-੩੨ ਪਾਠ ਵਿੱਚ।

ਨਿਖਰੇ ਹੁਣ:-

Gurmukhi, however, is not a name for a mere character, as is supposed both by the natives, including now even the Sikhs themselves, and by Europeans. Etymologically and historically it is the name of the language, which flowed from the mouth of the Guru Nanak, and although his sayings were committed subsequently to writing by Arjan, the character, though not the name, existed before Nanak. An example at Athur, in the Ludhiana district, there is a mausoleum, so Siridar

Star Singh, the Chief of Pindhaura
tells me, on which there is an inscription
dated 50 years before the advent of Guru
Nanak, written in characters which are
evidently the same as the present Gur-
mukhi, though the difference between
these and the earlier Sikh writings, and
between these writings and the present
Gurmukhi is somewhat greater."

ਜਿਸ ਜਿਖਿਤਾ ਜਿਕਰ ਖਿਓ ਕੀਤਾ 'ੳ, ਓ ਸੰਮਤ ਦਿਕੂ ਮੀ
੧੪੭੬ (ਸਨ ਈਸਵੀ ੧੪੧੬) ਦੇ ਕੀਬ ਸੀ ਤੇ, ਜਦ ਕੇ ਸਭਾ
ਦੇ ਰਜ ਰ ਮੁਕੁ ਤੇਇਆ ਸੀ।

ਮੁਕੁਰ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਭਿਤ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਪਿਛਾ ਫਾਇਰ ਤਿਹ ਰਾਹ।
ਮੁਕੁਰ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਸਪਤਰਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਭਿਤ ਮੀਸਾਂ ਵਿਚ ਛੇ ਸਾਲਾ ਤੇਇਆ
ਸੀ ਅਤੇ ਉਦੋਂ 'ਦਸਰੀ' ਦਿਕੁ ਬਾਹਰੀ ਬਜਤੀ (suburbs) ਸੀ।
ਸਭਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਨ ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਗੁਰਿਲ ਦੇਸੀਆਂ ਦਿਕੁ ਸੇ ਮਾਧਦੀ
ਬੰਸਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸੁਭਿਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭਾਤ ਪੁਰ ਦਿਕੁ ਸੇਖ ਪਹਿਲਾ
ਸੀ। ਉਸਦਿਕੁ ਸੰਮਤ ੧੫੩੨ ਦੀ ਦਿਕੁ ਤੇਰ ਜਿਖਿਤਾ ਜਿਕਰ
ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਥੇ ਸਾਰ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੇ ਰੋਜੇ ਤੇ ਸਿਖੀ ਹਿਤਾ ਨੂੰ
ਸਿਖੀ, ਜੋ ਜਿਖਿਤਾ ਸੁਰ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ^{ਨਾਮ} ~~ਪੁਰਾਣੇ~~ ਤੇ ਛੇ ਸਤ ਵੇਲੇ
ਪਿਛੇ ~~ਖਿਸੇ~~ ਦੀ 'ੳ'। ਸੇਧਾਦਿਕੀ ਦੀ ਸਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿਕੁ
ਉਸ ਸੇਖ ਦਾ ਖਜਾਨਾ, ਜੁਪਿਆਵੇ ਜਿਸੇ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਬੇਰੋਬਸਤ ਦਿਕੁ

"In old times, Athur was inhabited by Rajputs of the Pramura clan. Many of the inhabitants were killed when the Mohammedans invaded the district, and many emigrated. Among the fugitives were also several families of Brahmins, and hence it is that certain clans, as for example the Kalizotra Brahmins of the hills of Chintpurni look upon Athur as their original domicile."

The Lidar then mentions several legends of Rai Firoz, under whom Ather flourished. His tomb still exists, and in one of its

* M. = Muzza

inscriptions the year 1532 Samvat is
legible. The old tank called Ranigina
near Atter is frequented by numer-
ous pilgrims. People say that the
ancient name of the place is Shi-
Chhatta, and that its ruler, Raja
Brahmati, composed a work in
Sanskrit entitled 'Dharma Katha'
which is still used by the Raja
tribe (an isolated sect of the Jains)
in the District. In the 15th Chapter
of this book, it is mentioned that
former prince of the city, named Kanak
Ketu reigned at the time of Mahavira
Swami, the 24th incarnation of Buddha.
Under him, Bhadaur and the adjoining
village were the suburbs of Atter.

ਸਿਧੇ ਬਿਸਾਨ ਤੇ ਸਮਝਤ ਜਦੀ ਇਹ ਰਾਜ ਕਰੁੰਦੀ ਕੇ ਬਿੱਚੇ ਦੇ ਸਮਝਤ
ਹੁਣ ਹੀ ਪੁੰਡਰਿਕ ਰੂਪ ਦੇ ਹੁੰਦੀ ਰਾਜਪੁਤਰੀ ਹਨ, ਮਤੇ ਇਹ ਸਮਝ
ਇਸਤਰਾ ਹੁੰਦੀ ਰਾਜਪੁਤਰੀ ਦੇ 'ਮਜੀਠਰ' ਨਾਮ ਰਾਜਪੁਤਰੀ

* Atter ਗਲਤੀ ਰਾਜ ਮਠੂਰ ਤੇ ਮਠੂਰ ਪੁੰਡਰਿਕ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੁਤਰੀ।

ਇਹ ਸੁਰਤ ਪੁਰਾਣੇ 'ਲਾਲ' ਜਾਂ 'ਤਕਾ' ਜਾਂ 'ਦਕਾ' ਜਾਂ 'ਲੱਕਾ' ਦੀ ਸੀ।
 ਭੈਥੀਥਾਂ ਤੀਰਥੰਗ ਮਗਾਈਰ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਕਲਾਸ ਮਗਾਂ।
 ਇਹ ਤੇਰੇਆ ਤੇ; ਬੁਧ ਤੇਰੇਆ ਤੇ ਤੇਰੀ ਪੰਤੀ ਦੇਵੇ ਦੇਵੇ ਸੀ।
 ਸਿਮਰਤ ਤੇ 'ਦਕਾ' ਤੇ ਕਿ ਪੰਤੀ ਦੇਵੇ ਬੁਧ ਪਰਮਾ ਪਰਮਾ
 ਸੀ, ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਜੋਤੀ 'ਪੁਜਾਂ' ਵਾ ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਪੀਕ ਤੇਰੇਆ।
 ਸਨਾ ਬੁਧਮਤੀ ਦੀ ਜਿਥੀ ਕਿਤਾਬ 'ਪਰਮ ਕਥਾ' ਅਤੇ ਤੇਰੇ
 ਪੁਸਤਕ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਅਜਿਹਾਨ ਤੇਰੇ ਅਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ
 ਕੇ, ਉਹ ਕਿਹੁੰ ਅਖਰਾਂ ਇਹ ਜਿਥੇ ਤੇਰੇਆ। ਕੇ 'ਪਰਮ ਕਥਾ'
 ਸਨੀ-ਦੀ 'ਪੁਜਾਂ' ਪਾਸ ਮੋਜ਼ਰ ਤੇ, ਤੇਰੇ ਤੇਰੇਆ ਤੇ ਕਿ ਤੇਰੇ
 ਪੁਸਤਕ ਤੀ ਤੇਰੇ। ਖੰਗ।

ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ
 ਪੁਰਾਣਾ, ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕੌਂ ਜਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੁਰੇ ਅਖਰਾਂ
 ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਖਿਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਖੀਂ ਦੇਖਦਾ।
 ਸਰਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸਤੰਗ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇਰੇ ਸਨ, ਅਸੀ
 ਤੇ ਪਟ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਆਤ ਅਜਿਹੀ ਸਦੀ ਅਗੁਰ
 ਪੁਰਾਣੇ, ਦੇਵੇ ਜਾਣੀ ਦਸ ਮਗਰ ੧੬੬੬ ਵਿਚ, ਤੇ ਫੇਰ ਤੇਰੇ ਤੇਰੇ
 ਫੇਰ ਸੀ ੧੬੭੭ ਵਿਚ। ਕ੍ਰਿਸਤਾ ਬਿਆ, ਟੇਰੇ ਬਿਆ: ਪੇਪਰ ਬਿਆ,
 ਅਤੇ ਸੁਪਰਨੈਂਡੈਂਟ ਅਰਕੇਜਨੀਕਲ ਕੰਪਾਸਮੈਂਟ ਤੇ
 ਕ੍ਰਿਸਤਾਨੀ ਕਲਾਸ ਤੇ ਤਿਹੀ ਤੇਰੇ ਸਿਆਤੀ ਸਦੀ, ਅਤੇ ਖੁਹ ਇਹ
 ਉਤਰਨ ਜਦੀ ਇਹ ਤੇਰੇ ਕਲਾਸ ਸਾਥੀ ਬਿਆ, ਕਿਹੀਰੀ ਮੈਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸਤਾ

* ਸਾਇਰ ਕੁਰਦਰ ਜਤਰਸੀ ਦਸ ਇਹ ਤਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪਤਾ ਕਰੋ
 ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਜਿਸ ਸੀ ਕਿ ਖੁਹ ਦਿਓ ਜਗਾ ਜਿਹਾ ਸੇਖ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ
 ਦਿਓ, ਜੋ ਪੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਕੋਸ਼ਿਕਾ ਦਾ ਫੋਕਸ ਕਰਤ ਤੋਂ ਥਾਂ
 ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਅਪਮਾਨ ਜਿਹਾ ਤਾਂ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੋਟੋ ਜਿਸ ਨਾਮਕਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਦੇਸ਼ੀ ਸਮਕਰਾ ਸੀ।
 ਜਿਹੜੇ ਪੁਰ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰ ਪੰ ਪੰ ਕੇ ਰਬੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਜੋਦੇ ਕਿਸੇ
 ਨੇ ਪੌਰਾ ਪੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਪਰ ਫੋਰ ਹੀ ਮੰਤ੍ਰ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰ
 ਉਥੇ ਜਿਸ ਅਤੇ ਬੇਸਰਕਰ ਤੇ ਮੁਸ਼ਿਕ। ਹੋਰੇ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦਿਖ
 ਜਿਹੜੇ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹੇ ਨਕਰ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਇਹ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਕੇ ਜਿਹੜੇ ਦਾ ਜੋਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸਾਂਝ ਨੇ ਕਾਰਤ
 ਜਾਈਟਰ ਅਤੇ ਗਦਿਸ ਸੰਸਾਈਟੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਦ
 ੧੪੭੬ ਅਤੇ ਸੰਸਤ ੧੫੩੨ ਦੇ ਤਾਂ ਨਾ ਜਿਨੇ ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੱਤ ਕ
 ਸੰਸਤ ੧੫੨੭ ਤੋਂ ਸੰਸਤ ੧੬੪੪ ਤਕ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਨਕਰ ਕਾ ਲਏ; ਇਹ
 ਸਮੇਤ ਜਗੀ ਪਜੇਟ ਦਿਓ ਹੋਤੋਂ ਹਨ॥

ਸੰਸਤ ੧੫੨੭ ਹੁਣ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਹੀ
 ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਸਤ ੧੫੪੭ (ਸਨ ੧੪੬੦); ਸੰਸਤ ੧੫੫੪ (ਸਨ ੧੪੬੭);
 ਸੰਸਤ ੧੫੫੬ (ਸਨ ੧੫੦੧), ਤੇ ਸੰਸਤ ੧੫੭੩ (ਸਨ ੧੫੧੬) ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤੇ ਸੰਸਤ ੧੫੭੬ ਦਿਓ ਸੁਲਤਾਨ
 ਖੁਰ ਜੋਦੀ ਕੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੋਏ ਕੋਈ ਦੇ ਮੋਰੀਯਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸ
 ਸਾਹਨ ਕਰ ਜਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਨਹਿਗਤਾ ਸੰਸਤ ੧੬੪੪ ਮਾਂਸੀ ਦਿਓ ਹੈ,
 ਇਹ ਭੀ ਹੁਣ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਤ ਕੁਝ ਨਾਏਂ ਪਾਠੇ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਦੇ ਜੀਨ
 ਬੜੀ ਸੰਸਤ ੧੬੪੬ ਦਿਓ ਮਨੋਂ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਉਸਦੇ (ਸਨ ੧੫੬੭) ਨਾਮ
 ਤੇ ਹੋਰ ਸੀ। ਇਹ ਗਲ ਜਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦਿਓ ਨਹਿਗਤਿਆਂ

ਦਿਨ

੪੪੪

੨੪੩੪੩

ਸਿਰੀਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਿਰੀਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ੩੧

ਸੰਨ ੧੪੭੬

ਸ੍ਰੀ ਰੰਗੇ ਨਰਾਇਣ

Plate XVIII

ਚਾ ਅਰਈ

ਸੀ ਦੇ ਬੰਤ

ਭਰਫ਼ਰੀ ਲਿਪਿ ਦਿਨ ੨੪੩੪੩

ਸ੍ਰੀ ਚਾਂ ਨਗਰੀ
ਥਾਨਿਕਾਂ
ਦੇ ਸਿਰੀਸ਼ਾ

੧੩੪ ਲਈ

ਕੁਪੁਰਾਂ ਦੇ
ਸ੍ਰੀਸ਼ਾ ਦੇ ਦਿਨ

ਸ੍ਰੀ ਅਸਰੁਲਾ
ਦੇ ਸਿਰੀਸ਼ਾ

ਸ੍ਰੀ ਅਸਰੁਲਾ
ਦਿਨਾਂ ਦੇ

੧ ਅਨੁਰ
੩) ਸ੍ਰੀਸ਼ਾ

ਗਦੇ

* 'ਰੁਲੁ ਗਦੇ' ਸਿਰੀਸ਼ਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦੀ।

ਜਿਸ ਸੀ ਕਿ ਖੁਸ਼ੀ
 ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੜ੍ਹੇ ਨ
 ਕੀ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ
 ਚਿਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਿਸ
 ਲਿਖਤਾਂ ਪੁਸਤਕ ਤੇ ਮੀਂ
 ਨੇ ਪੌਰਾ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਉਸ
 ਉਥੇ ਜਿਸ ਅਤੇ ਬੋਲ
 ਲਿਖਤਾਂ ਮੇਂ ਪੜ੍ਹਾਏ
 ਕਿ ਤੇ ਕਦੇ ਸੁਣੇ ਜੋ

1111X ਕੋਲੋਂ

ਦਸਵਾਂ ਕੁਝੀ ਮੀਲੀ ਨਿਰਤ 50

ਨਾਈਟਨਰ ਅਤੇ ਰਾ
 ੧੪੭੬ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫
 ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਤੋਂ ਸੰਮਤ :
 ਸੰਮਤ ਨਗੀ ਪੋਲੇਟ

ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭

ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਮਤ

ਸੰਮਤ ੧੫੫੪ (ਸੰਮਤ ੧੫੦)

ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹਨ

ਸੰਮਤ ਕਰ ਜਿਸ ਹੈ

ਇਹ ਕੁਝ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ

ਬੜੀ ਸੰਮਤ ੧੬੪੮

ਜੇ ਕੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਹਨ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦਿਲੋਂ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆ

ਦਿਹ

(ਇਕ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ) ਜੋ ਦਿਹਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ ਰਖਤਖਤ
 ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਾਧੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਦਾ ਹੈ ॥

ਨਹਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਤੋਰ ਤੀ ਸਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤਿਆ ਮੱਸਤ ੧੪੭੯
 ਤੇ ੧੫੩੨ ਦੇ, ਤੇ ਸਾਦਿਕ ਉਸਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਤੀ ਕੋਈ ਨਤ ਪਹਿਲੇ,
 ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਦਿਹ ਸਤ ਵਰਤੋਂ ਸਨ। ਇਕ ਥਾਂ ਅਰਬੀ
 ਲਿਖਾਨਾ ਦਿਹ ਇਕ ਰਬਾਈ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਤੋਰ ਥਾਂ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਬੰਤ
 ਆਦਿ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਮੁਢ ਸੀ।

و من جملة ما كان عليه

ਇਕ ਰਖਤਖਤ ਸਨ ੧੩੧੨ ਹਿਜਰੀ ਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਤੋਰ ਥਾਂ ਫਾਰਸੀ
 ਅਖਰਾਂ ਦਿਹ ਖਾਨੇ ਬਨਾਕੇ ਜੰਤ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਿਹ
 ਦੀ ਥਾਂ ਅਖਰ ਭਰੇ ਸਨ।

ਦਿਹਾਂ ਸੱਸਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਠੀਕ ਸੈਰਿੰਗ ਦਿਹ ਸਮਝਨ ਲਈ
 ਇਹ ਦਸਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਠੂਹ (ਜਾਂ ਹਠੂਹ ਸ਼ੀਰ) ਮੰਤ੍ਰ ਗਲਪਤਾਂ ਦਾ
 ਪਿਛਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਲਦੇ ਹਨ। ਮੰਤ੍ਰ ਗਲਪਤ ਭਰੀਆਂ ਦੇ ਇਕ
 ਵਸ ਜਾਂ ਕੁਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜੇਹੇ ਮੈਂ ਇਥੇ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਤੇਰੇ ਗਦਿ ਅਖਰਾਂ
 ਥਾਂ ਮਲਕ ਵੇ ਜਿਅਦਿਹ ਸੀ। ਅਠੂਹ ਦੇ ਦਿਹਾਂ ਗਲਪਤਾਂ ਦੇ ਮਿਹਾਸੀ
 ਮੀਆਂ ਹੁਸੈਨ ਬਖਸ਼ ਤੋਂ, ਜੋ ਰੰਗ ਕੁੰਦਾ ਸੁਖਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਗਦਿ ਅਖਰਾਂ
 ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬੇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਜਿ ਦਿਹਾਂ ਦਾ
 ਮੋਰਿਸੇ-ਆਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ ਦੇ ਸੁਰੂ ਅਹਿਰ ਦਿਹ ਅਠੂਹ
 ਮਹਿਸਾਨ। ਉਸਦੀ ਮੋਰਿਸੇ ਦਿਹ ਗਦੇ ਰਲਾਂ (ਗਦੇ ਰਖਤਖਤ) ਮਹਿਸਾਨ।
 ਇਸ ਮਹਿਸਾਨ ਦਿਹ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸਨ। ਗਦੇ ਰਲਾਂ ਦਾ ਬੇਰਾ ਗਦੇ

* 'ਦੁਲ੍ਹਾ ਗਦੇ' ਮਾਮ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਕਮਾਜ਼ਰੀਨ*, ਅਤੇ ਹਾਇ ਕਮਾਜ਼ਰੀਨ ਦਾ ਬੋਲਾ ਹਾਏ ਪੌਕ (ਹਾਏ ਫੀਰੋਜ਼)
ਸੀ। ਹਾਏ ਫੀਰੋਜ਼, ਹਾਏ ਕਲੂ, ਹਾਏ ਸਾਰੰਗ ਇਕ ਵਕਤ ਮੇਏ ੭੫
ਅਰਬਾਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ। ਹਾਇ ਫੀਰੋਜ਼ ਬੜਾ ਜਮਰਦਸਤ ਜਿਹਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਅਠ੍ਹਾਰ ਦਿਨ ਇਹਨਾਂ ਜੋਕਾਂ ਲਈ ਇਕ
ਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਜੋਕ ਤੇ ਗੁਰਦਾਸਤਾ ਤੇ ਜੋਕ ਮੁਹੀ ਇ ਜੱਤ
ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਜ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਮਕਬਰਾ ਦੇ ਮਨਜ਼ਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ
ਉਤੇ ਦੁੱਕਾ ਗੁੰਬਦ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਖ ਮੇਸਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਤੇਰਾਂ ਮਾਰਕੇ
ਗਿਰਾ ਦਿਤਾ (ਸਾਏਰ ਕਾਕਾ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਦੀ ਨੇ)

ਹਾਏ ਦੱਜਾ ਦੀ ਭੈਣ 'ਬੀਬੀ ਦੱਜੀ' ਸੀ, ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ
ਬੜਾ ਚੌੜਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ 'ਬੀਬੀ ਦੱਜੀ' ਨੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਥੇ
ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਪਥਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਕੁਝ ਕਤਬੇ ਉਕਰੇ ਸਨ, ਜੋ
ਪੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਪਥਰ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਕੁੜਨ ਨਾਜ ਤੇਰਾਂ ਡਿਗੇ
ਦਬੇਰਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਜੋ ਉਪਰ ਦਰ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਰਬੀ ਹਰਫਾਂ ਵਿਚ
ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁਰਮਤ ਦਾ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੧੦੪੦ ਜਿਸਿਆ
ਹੈ। ਸਨ ੧੦੪੦ ਹਿਜਰੀ, ਮੁਤਾਬਕ ਸਨ ਈਸਵੀ ੧੬੨੦-੨੧ ਦੇ ਬਨਦਾ
ਹੈ, ਜਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣੇ ਤਿਨ ਕੁ ਵੇਰੇ ਮੇਏ ਸਨ॥

ਮਕਬਰੇ ਦਾ ਪਲਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਾਂ ਹੈ। ਕੰਧਾਂ ਖੜੀਆਂ ਹਨ। ਉਪਰ
ਭੂਮਿ ਭਾਗ ਗੁੰਬਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਦੀਵਾਰਾਂ ਛੇ ਫੁਟ ਦੇ ਕੂਚਿ ਰੋੜੀਆਂ ਹਨ।
ਰਖਵਾਏ ਇਕ ਖੁਸ਼ਾ ਮਹਿਰਬਾਨ ਦਰ ਹੈ। ਉੜ ਦੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਪੌੜੀਆਂ

* ਹੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਜੋ ਇਕ ਪੁਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: ਹਾਏ ਕਮਾਜ਼ਰੀ ਮੌਜ਼ਦੀ
(ਮੌਜ਼ਦੀਨ) ਦੀ ਪੁਰੀ ਨਾਮ, ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਕਮਾਜ਼ਰੀਨ ਸੀ।

ਹਾਏ ਸਾਰੰਗ ਖਾਂ ਨੇ ਸਕਰ ਪਿਰਾ ਖਾਂ ਤੋਂ ਦੀਪਲਮਾਟ ਦਾ ਦਿਲਾਸਾ ਪੈਰੋ ਨਿੱਯਾ ਸੀ

XIX
ਭਗਤਾਂ ਦੀ

PLAN OF the tomb
of Raa Jeroze

ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਤੇ

ਦੀ ਕੋਧ ਦਿਖ

ਚ ਦਿਖਾਓ

ਨਾਂ ਕਰਕੇ ਰੋ ਰਸਤਾ ਹੈ

ਰਬਰਾਂ ਹਨ।

ਤੇ ਕੋਧੇ ਰੋ ਰਸ

ਤ, ਪੰਛੀਆਂ

ਚ ਦੀ ਸਨ।

12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਹਨ

12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰੇ ਪਿਠੇ

12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰੇ ਪਿਠੇ

ਭਗਤੀ-ਖਤੀਆਂ

ਸਿਰਧ ਕਰਾਹ

ਸਿਰਧ ਕਰਾਹੇ ਦੀਆਂ

‘ਭਰਛਰੀ’ ਜਾਂ

ਰੋ ਰੋ ਦੇ

12 ਭਗਤੀ ਦੇ ਕਰਾਹਾਂ ਦਿਖ

12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹਾਂ ਦਿਖ

ਭਗਤਾਂ ਦੇ, 12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹਾਂ ਦਿਖ

ਭਗਤਾਂ ਦੇ, 12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹਾਂ ਦਿਖ

ਭਗਤਾਂ ਦੇ, 12 ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹਾਂ ਦਿਖ

XIX

ਕਮਾਨੁਰੀਨ*, ਅਤੇ ਗਾਇ
ਸੀ। ਗਾਏ ਫੇਰੋਜ਼, ਗਾਏ
ਅਰਥਾਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ।
ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਰਥਾ
ਰੋਗਾਂ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ
ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਜ ਦੇਖਦੇ
ਓਤੇ ਦੱਸੇ ਗੁੰਬਰ ਸੀ, ਜੋ
ਗਿਰਾਨਿਤਾ (ਗਾਇਕਾ) ਦਾ
ਗਾਏ ਦੱਸੇ ਦੀ ਕੁੰ

ਸ਼ਾਹੀ ਕਾ ੩੦ ਮਾਯ

ਸ਼ਾਹੀ ਕਾ ੩੦ ਮਾਯ

ਬਨਾ ਰੋਜ਼ ਖੁਦ, ਜੋ ਇਹ
ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਥਰ ਲਏ: ਸਨ ਜਿਹੇ

ਪੜ੍ਹੇ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇ

ਦਿਖਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਦੁ

ਅਤੇ ਮਾਰੀ ਇਬਰਤ ਦਿ

ਦਿ। ਸਨ ੧੦ ੪੦ ਹਿਜਰੀ, ਮਾਰਗ ਦੇ

ਦਿ, ਜਦ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੇ

ਮਰਥਰੇ ਦਾ ਪੈਲ

ਭੰਡਿ ਕਾਗ ਗੰਬਰ ਹੋਰ

ਦਖਾਵੱਲ ਇਕ ਖਾਨਾ

* ਗੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਇਕ ਪੁਰੀ ਦਿੱਤੀ: ਗਾਏ ਕਮਾਨੁਰੀ ਮੱਜਰੀ

(ਮੱਜਰੀ) ਦੀ ਪੁਰੀ ਗਾਏ, ੬੦ ਇੱਕ ਕਮਾਨੁਰੀਨ ਸੀ।

ਗਾਏ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸਕਰ ਪਿਛਰਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਦਾ ਇਹ ਕਾ ਪੋਰ ਨਿਗਾ ਸੀ

XVII

ਉਪਰ ਜਾਨੁਨੁ ਸਨ, ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਉਪਰਾ ਹਿਸਾ ਸਿਰਿਸਿਸਾ ਤੇ
 ਕਈ ਦਸਤਖਤ ^{ਮੇਰੇ ਲਿਖੇ} ਜੋ ਕੀਯਾ ਤੇ ਸਨ, ਲਖ ਗਏ ਸਨ। ਪਛਮ ਦੀ ਕੋਧ ਵਿਚ
 ਸਿਬਨਾਰ ਮੰਗਾ ਬੈਠਾ। ਰਹੁੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਰ
 ਖੁਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾਜਾਨ ਨਾਂ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਹੈ,
 ਇਸ ਦਾਜਾਨ ਵਿਚ ਪਾਰ ਕੀਆਂ ਮੋਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ।
 ਮਕਬਰੇ ਦਾ ਸਿਹਨ ਚੌਰਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਸਦੇ ਫੀਰੋਜ਼ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ
 ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਲਿਖਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾ ਖੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪੰਨਿਆਂ
 ਦੀ ਕੋਧਾਂ ਪੂਰ, ਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮੰਗਾ ਬੈਠੇ ਦਾਜਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਨ।
 ਲਿਖਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ? ਜੋ ਲੋਕੀ ਮਕਬਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਅੰਤਿਰੇ ਹੋ ਸਨ
 ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਤੇ ਸੰਖਤ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਸਨ ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪਿਠੇ
 ਨਾਮ ^{ਲਿਖਤ} ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਠੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੀ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਕਰ ਆਮ ਜੋਕਾਂ ਵਿਚ
 ਭੁਗਤਾਨ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਸਹਿਰਾ ਜੋਨ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਪਾਰਸੀ ਖੜੀਆਂ
 (ਮਰਗੀਆਂ ਤੇ) ਦਗੀਰ ਦੀ ਵੀਂ ਤੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਇਕ ਸਿਰਫ ਬੁਧਾ
 ਲਛਮਨ ਦਾ ਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬਰੇ ਦੀਆਂ
 ਕੋਧਾਂ ਪੂਰ ਲਿਖਿਤਾਂ ਨਾਂ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਭੁਟਛਰੀ' ਨਾਂ
 'ਬਟਛਰੀ' ਸਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਤੀ ਕਿ ਇਹੋ ਅਖਰ ਨੇੜੇ ਦੇ
 ਸਾਥੇ ਤਕ ਉਸਦੇ ਵਿਚ ਬੁਧੀਆਂ ਤੇ ਪਟਵਾਰੀ ਦੇ ਕਾਗਜਾਂ ਵਿਚ

* ਅਤੇ ਬਨਬਾਸ ਵਿਚ ਹੋਏ ਜਾਤ ਪਿਛੇ ਹਰ ਸਨ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਵਿਚ
 ਮਕਬਰੇ ਦੇ, ਤੇ ਤੁਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲਕਿਠੇ ਬੁਧਾਨ ਨਈਂ ਦੂਤ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ, ^{ਪੰਨਿਆਂ} ਪੰਨਿਆਂ ਦਾਜਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਰਖੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਤਨਾਨ ਪਾਰ ਕਰਕੇ
 ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ। ਇਹ ਕੋਧਾਂ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ

ਵਰਤੀਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ
 ਦੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਇਕੋ ਸੁਖਾ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਜਾਣਾ
 ਪੰਡਿਤ ਬੰਦਰ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਕਤਮਤ ਦੇਹ ਜੋ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੰਡਿਤ
 ਪ੍ਰਿਥਾ ਨਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦਾ ਤੀ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕੁਝ
 ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਭਿਆ। ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਰਦੁਕਾ ਤੇਵੇਗਾ॥ 'ਤੁਹਾਨੂੰ' ਕਿਸੇ
 ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਕਸਰੀ ਨਾਮ ਹੈ।
 ਇਕੋ ਹੀ ਅਖਰ ਹੀ ਅਖਰ ਜੋ ਅੱਤੁੰ ਦੇਖੇ ਮਿਲੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ
 ਇਕ ਖੂਹ ਪਾਟ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤਦ ਤੇਜ਼ ਦੀ ਪੰਜੀ ਤਬ ਜਦੋਂ ਪਥਰ ਦੇ
 ਦੋ ਨਿਯਮ ਅੰਤ ਜੋ ੨-੨-੨ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜੋ *etym. phillic* ਸਨ
 ਨਿਯਮ ਛੇਤਰੂ ਤਬ ਜੋਥੇ ਸਨ। (ਇਹੋ ਲਿਖਾ ਸਫੇ ੧੫ ਪਰ ਫੁਟੋਟ)

ਇਸ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਾਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰੀ ਇਕਾਏ ਇਹ ਕਿਸੇ
 ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਲੀ, ਕਿ ਰਾਗਰੀ, ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਹ ਹੋਈ ਜੇਖ ਕਾਂ
 ਕਤਮਾ ਤੇਵੇ ਤਾਂ ਅੱਤੁੰ ਉਸਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ। ਆਰਕੇ ਕੋਈ ਕਤਮਾ
 ਸਰਦੇ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੀ ਜੈਨ ਰਾਜ ਕੰਡਿਪਮ ਦੇਵੇਨੇ ਤੋਂ ਜੋ ਕੇ
 ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਂ ਕੰਡਿ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਜਿਲਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰ
 ਕੀਤੀਆਂ ਤੀ ਦੇਖੋ ਹਨ। ਕਟਾਸਰਾਜ, ਤੇ ਜੋਗੀ ਇਕੋ ਦੇ ਅੰਦਰ
 ਇਹ 'ਸਾਰਾ' ਅਖਰਾਂ 'ਦਰ ਕੁਝ' ਹੋਗੇ ਜੇਖ ਹਨ, ਕੋਈਕੇ ਮਾਸਕਾਨਾਂ
 ਦੇ ਆਰਿਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨਟ ਹੋਂਦ *salt range* ਪਰ

ਮਰਗਾਂ ਦੀ ਗਲਪਾਨੀ ਬਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ 'ਮਰਾ ਦੇਸ' ਹੀ ਸੀ, ਜੋ
 ਹੁਣ ਮੋਢਿਰ ਸਿੰਘ ਨੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ: 'ਮਰਾ ਦੇਸ' ਤਖ਼ਤ ਜੇ ਆਏ। ਅਖ਼ਤਸਰ
 ਕੁਦੀ ਆਂਦੇ ਦੇ ਟੋਭੇ ਪਾਸ ਇਕੋ ਕੁਝ ਮਰਗਾਂ ਤੀ ਹੈ॥

XXV

ਨੇ ਦੇਖੇ ਨਾਲ

ਤੋਂ ਤੋਂ ਰੁਖ

ਰੀਸਾਂ ਨਾਲ

ਜੇ ---

(1) ਸੇਰੇ ਦੇ ਖੰਡਕਤ ਤੋਂ

ਨਿਕਲੀਆ ਮਖਰਾਂ ਦਾ ਲੀਆਂ
ਇਹ

best

in

that

the

(2) ਹਾਨਾ ਦਬਜਾਸੀ ਦਾ ਸਿੱਕਾ
ਮਲਤਕ ਤੋਂ।

was

not be

construed

the

Sanhit

13 ਸਿੱਖਿਆਂ

ਨਾਨੇ, ਮੰਨੂੰ

ਤਾ 4, ਅਤੇ

ਦੇ ਤੇ ਸਿਰ

ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ

3 ਕੀਤੀ ਨਿਖਾਈਆਂ

1, 60 ਬੀ 2

ਤਾਨ ਦੇ

ਸਪਿੱਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾ 2 ਮ 100

ਟੋਕੇ ਰੱਖਤ ਦੇ ਲਿਨ ਕਟ

ਵਰਤੀਂਦੇ ਰੁਤੇ ਮ
 ਦੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ
 ਪੰਨੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਰ
 ਸੁੰਦਰ ਨਾਮ ਰਾ ੨
 ਪਤਾ ਨਾ ਰਹਿੰ
 ਅਖਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਮਕ
 ਇਕ ਤੇ ਰ
 ਇਕ ਖੂਹ ਪਾਹੇ
 ਦੇ ਨਿੱਕ ਅਤੇ ਨੇ
 ਨਿੱਕ ਫੇਰ ਕੁ ਗ

XX

ਏ ਵਰਤੀਂਦੇ ਰੁਤੇ ਮ
 ਪੰਨੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਰ
 ਸੁੰਦਰ ਨਾਮ ਰਾ ੨

ਪੰਨੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਰ
 ਸੁੰਦਰ ਨਾਮ ਰਾ ੨

ਇਸ ਇਕ
 ਤੇਰੇ ਜਗਤ ਉਰ
 ਰਤਬਾ ਤੇਰੇ ਤਾਂ
 ਸਰਦੇ ਰੀਆਂ
 ਦੁਹ ਤੇਰੇ ਮੈਂ ਕੇ
 ਕਰੀਆਂ ਤੁਹੀ
 ਨਿਰ ਸਾਰਾ
 ਦੇ ਮਾਇਨ ਤੇ

ਮਰਗਾਂ ਦੀ ਗਲ
 ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
 ਗੁਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟੋਭੇ ਪਾਸ ਇਕ ਭੂਗ ਮਰਗਾਂ ਤੁਹੀ ਤੇ॥

1-16

ਗੁਰੂ ਦੇਵੇ ਨਾਨ
ਭਗਤ ਤੇ ਕੁਰ
ਰਾ ਰਾਗੰਗਾ।
ਭੇ ਗਏ ---।

eddest
Original
without

... in the quest of ... there the
... It was

XXI
... the character
of ...

... the ...

a monastery
upst, be
idy Sanskrit

ਗੁਰੂ ਦੇਵੇ ਨਾਨ
ਭੇ ਕੀਤਾ ਤੇ, ਮੰਤ੍ਰ
ਰਾ ਪਤਾ ਤੇ, ਅਤੇ
1 ਫੇਰ ਰਿ ਤੇ ਰਿ
ਨਤੀਂ ਸੀ। ਮਸਤਮਨ
ਰਿਤੁ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਿਖਰੀਆਂ
ਤੁਰੀ ਸੀ, ਓਹ ਬੇੜ
ਰਿਤੁ ਪਤਾਨ ਦੇ

ਸਪਰਾ ਹਿਰ ਨਾ ਰੁਪ ਮਨ। ਰਪਾਰਾ ਰਾ ਮੁਦ ਕੇ ਰਖਤ ਦੇ ਰਿਨ ਕਟ

ਰਹੀਂਦੇ ਹਨੇ

ਦੇ ਜਾਹਨ ਵਾਲੇ ਹਨੇ

ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਹਨੇ

ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਹਨੇ

ਪਤਾ ਨਾ ਲਏ

ਪੰਡਿਤ ਹਨੇ

ਦਿਖ ਖੁਸ਼ ਪਰੇ

ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਅੰਨੇ

ਨਿੱਕੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹਨੇ

ਦਿਖ ਦਿਖ

ਹੋਰ ਜਗਤ ਹਨੇ

ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਾਂ ਹਨੇ

ਸਰਦੇ ਰੀਆਂ ਹਨੇ

ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਹਨੇ

ਗਜ਼ਰੀਆਂ ਹਨੇ

ਦਿਖ ਸਾਰਾ ਹਨੇ

ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹਨੇ

ਸਰਗਾਂ ਦੀ ਗਲਪਾਂ ਹਨੇ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਨੇ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਹਨੇ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੀ. ਪਿਲ ੧ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੧) ਸੋਰ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਸੇ ਕਿ ਮਾਸ ਦੇ ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਇਹਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ। ੨) ੨੨ ਦੇ ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਖਾਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰਿਸੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੱਥ, ਇਹਨਾਂ ਪੁਰ ਬੰਨਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਧਰ 'ਗੁਪਤ ਲਿਪੀ' ਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਪਹਿਲੇ ਦੇ। ਪਲੇਟ ਨੰ. ੨੨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪੁਰ ਦੇ ਮਾਧਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਲ ੨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਮਾਧਰਾਂ ਬਾਬਤ ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਧਰ-ਕੋਲੋਲੀਏ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਾਹ ਨਰੋ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਨਮਾਨ ਤੇ ਭੈ ਪਾਏ ਪ੍ਰਿਥਿ ਹਨ, ਪਰ ਭੈ ਤੇ ਹਰੀ ਧਰੀ ਦੀ ਧਰੀ
ਤੇ ਮੁਕਤਮਾਨ ਪੰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਤ ਸਕਾਨ ਬਨੇ ਹਨ। ਭੈਰਵਾਂ ਦੀਆਂ
ਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਰਕਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿਥਿ ਨੇ ਨਿਰਮਲੀ ਮਾਧਨਾਂ ਦੇ ਧੇਖ
ਦਿਖਿ ਤੇ ਨੇ। ਭੈਰਵਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਮਾਧਰ ਮਾਧੀ ਭੈਰਵ ਪਾਏ ਤੇ ਮਾਨ
ਭੈਰਵ ਦੇ ਮਾਧੇ ਹੇ। ਇਹ ਮਾਧਰ ਮਾਧੁਖੀ ਨਾਨ ਕਰਤ ਮਿਤਰੇ
ਹਨ, ਕੋਈ ਮਾਧਿਗ ਫਰਕ ਨਹੀਂ।

ਫ਼ਾ-ਸ਼ੀਨ (Fa Hsien) ਠੀਕੀ ਬੋਧ ਨਾਮੀ ਰਖਤ ਕਾਲਕ ਸਨ
੪੦੯ ਈਸਵੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਕਾਲਕ ਰੱਖ ਦਿਤ ਮਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਬੁੱਧ ਪਰਮ
ਦੀਨਾਂ ਨਿਰਾਕਾਂ ਪ੍ਰਪਤ ਕਰਕੇ ਠੀਕ ਜੋਗੇ। ਉਸਨੇ ਅਪਣ-ਇਸੀਆ
ਦਿਤ ਤੋਂ ਅਪਣਕ ਦੇਵੇ ਜੋ ਸੰਸਾਰੋਤ ਦੇਵ ਸਨ ਤੇ ਉਥੇ ਨੇ ੨ ਸੰਸਾਰੋਤ
ਦਿਤ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੁਰਦਿਸ਼ਾਂਤ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਸੁਝਾ ਸਖਤ
ਨਹੀਂ ਸਾਦੀ। ਸਨੁ ਤਰ ਮੇਰੇ ਸੇਵਾ ਅਪਣਕੇ ਦਿਤ ਨਹੀਂ ਜੋਗ
ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਰਾਕਾਂ ਕੁੰਡਲ ਪਰ ਤੀ ਤੀ ਜਿਨੀਆਂ, ਜਾਨੰਦਿ
ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਮਲਾਪ ਤੋਂ ਜਾਗਰ ਬੁੱਧ ਪਰਮ ਰਾ ਦੁਰਾਮਾਪਣ ਪਰ
ਸੀ, ਮਨੁ ਥਾਂ ਥਾਂ ਦੁਰੀਆਂ ਦਿਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਤ
ਮਨੁ ਕੋ ਵਿਖ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

"Fe-Hsien notes that in Hen-Hen, a

Central Asia kingdom, with her Buddhist King, Buddhism was studied in the Original Sanskrit. He traversed North India without succeeding in his quest of books, for there the teaching was transmitted orally. It was not until he reached Central India, that he found what he wanted. There is a monastery of the Mahayan school of thought, he settled down for three years to study Sanskrit and copy out the books.

ਦੋਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਹੀ ਪਿਛੇ
 ਉਹ ਲੋਕ ਆਏ ਅਤੇ ਜੋਹੜੇ ਆਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਰਾਜ, ਉਸ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦਿਨ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ। ਪਿਛੇ ਸਾਰੇ
 ਪੰਜਾਬ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼
 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼
 ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼
 ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼

~~3. ਮਾਮਲਾ ਪੀਸਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਮਲਾਨ ਕਰੇ ਗਏ, ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਮਲ ਜਿਹੜਾ
ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਿਹ ਚਿਰੀ ਨਾਂ ਨਾਗੀ ਮਖਰਾਂ ਦਿਹ-ਜੇ ਪਾਸੇ ਚਿਰੀ
ਜਿਥੇ 'ਚਿਰੀ' ਦੇ ਪਾਸੇ ਮਖਰ ਮਾਮੀ-ਚਿਰੀ ਪਾਸੇ-ਚਿਰੀ ਪਾਸੇ
ਦੇ ਪਾਸੇ-ਚਿਰੀ। ਇਹ ਮਖਰ ਮਾਮੀ ਪੀ ਨਾਂ ਕਰਤ ਜਿਹੜੇ ਗਏ, ਕੋਈ
ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ।~~

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ
ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਪੰਡਿਤ ਗੋਰੀ ਜੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅੰਤ੍ਰਿ
ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਵੇਰੇ ਦੀ ਜਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਅਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ
ਨਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠੀ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਤੇ ਸਿਰ
ਰੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਬਹਿਨ ਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
ਦੇ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਲਿਖਾਈਆਂ
ਸਨ। ਜੋਗੀ ਨਾਥਾਂ ਦੀ ਘਰਾਣੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਓਹ ਵੀ ਦ
ਉਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ ਸੂਫ਼ੀ ਦੁਹ ਹਿੰਦੂ ਸਤਾਨ ਦੇ
ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰੁਪਾਈ ਦਾ ਘੁਟਕੇ ਰਖਤ ਦੇ ਲਿਖ ਕਰ

ਹੋ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਦੇ ਤਾਜਾ ਮਾਹਰਾਂ ਜਦੀ ਪੰਡਾ ਬ ਰਹਾ ਦੇ ਤੇ ਸੀ,
ਜੁਟ ਮਾਰ ਸਾਡੂ ਭਰ ਪਰਾ ਜਗੀ ਤੀ ਰੁਤੀ ਜੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ, ਦੋਰਾਂ
ਸਰੂ ਤੋ ਪੁਰਾਣੀ ਇਕ ਪੱਥੀ ਗੁਰੂ ਮਾਮਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ
5; ਜੇ ਇਹ ਸਾਰ ਤੀ ਤੋਂ, ਤਾਂ ਤੀ ਇਹ ਮੰਨਿਓ ਦੇ ਮਾਮਰ ਦੇ ਪੰਡਾ
ਮਾਪ ਹੀ ਗੱਤ ਤੋਂ, ਅਤੇ ਕੋਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਰੂ ਰਸਕੂ ਹੋ ਪਾਏ
ਦੀ। ਉਸਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨ ਕਰਨੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦਿਹ ਕੋ ਸਿਦਕਾ ਦੇ ਨਾ ਹੋਨ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਿਹ
ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਖਮ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਮੌਰ ਪੁਰ ਦੇਹਾਰ ਕਰੇ ਇਕ ਦਿਹਾਰ
ਜਿਖਰੇ ਹਨ:-

The cultivation of learning and of thought
and fine arts, requires an atmosphere of
peace and leisure. Lowly manners and
refined arts and crafts grow up only in
the cool shadows of luxury and patronage,
provided by the royalty and nobility. All
these opportunities were denied to the Punjab.
Being at the gateway of India, it has always
been the arena of fights & factions -
a turbulent province, an aggregate of
tribal territories and small factions
principalities, annexed now to Kabul
and Ghazni, now to Delhi and Agra,

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੇ ਹੀ ਕੋਰੇ ਸੁਖਮ
ਵਿਤਰਾ ਦਿਹ ਜੋ ਤੇਯਾ ਮਾਮਰੀ ਸਿਤੋ ਤੇਯਾ ਮਾਮਰੀ
ਤੋਰ ਨ ਜੀ ਮਾਮਰੀ

left without kings, and with only agents
 or provincial satraps, whose one business
 was to rob the people and extort the
 last seed of grain from them. Foreign
 blows, and they were not few and far-
 between, always fell on the heads of the
 poor Punjabis, whose whole time and
 attention was occupied either in defend-
 ing their bones and hearts against the
 external foes, or internal neighbours,
 or in tilling the land and fighting the soil
 to eke out a miserable livelihood from
 it. Architecture in the post-Buddhist
 age has been of the simplest type. Sculptures
 and statutory work have been non-existing.
 Whatever temples and idols in them, were,
 there, have since appeared. Taken all in
 all the Punjabi has been left an unaesthetic
 being with a sort of impassive religion
 and saint worship, social tolerance, an
 aptitude for adaptation to each new
 influence, simple rustic life, and an

agglomerate and composite language ever
adding to itself from foreign stocks. And
these are the traits of character which
find expression in the literature of the
country such as has ~~been~~ come down to us.

New Chapter
from here

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਹਮਾਨਾ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ।

ਮਰਥਾ ਦੇ ਨਾਨ ਮਾਨੁਰਨ ਨਾ ਜਾਨ ਮਾਨਿਸਾ, ਅਤੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਜਿਦ੍ਹਰ ਤੇ ਧੁਰੁ ਐਥੀ। ਬਾਗ਼ ਦਰੀਨ
ਤੋਂ ਜੇਹੇ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤਰੁ ਜੋ ਚੋਹੀ ਬਣਤੀ ਰਹਨਾ ਪੰਜਾਬ
ਦਿਨੁ ਸੋਨ ਦਿਨਾਮ ਦੇ ਛੰਗਨੁ ਚਲੀ, ਮਾਂ ਤੇ ਨੇਰੇ ਗਏ ਮਾਸ-
ਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਪਿਥਿਆ ਜਾਈ ਮੁਖਮਾਨ ਦਰੀਨਾਂ ਨੇ ਬਨਾਈ,
ਓ ਪੰਛੇ ਪਿਥਾਂ ਸੋਮਾਂ ਬਨਾਈਨਾਂ ਜਨਮ ਜਾਖੀਨਾਂ ਮਾਦੇ ਦਿਨ ਮਪਰ
ਗੁਮ ਰੋਜਾਨ ਤੋਂ ਬਰ ਰਹੀ। ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਦੇ ਅਰਿਸਾਂ ਰੋਇਆ ਤੀ
ਇਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਰਾ ਰਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਾਹਿਰ ਤੇ ਪਹਿਲੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ, ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਾਨੋ ਮੰਦੀ ਜਿਦ੍ਹਰੁ ਤੇ "ਜੀ, ਨਹੀਂ
ਜੀ। ਤਿਦੇਂ ਜੀ ਇਹ ਤੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਪਰਾ ਰੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰਾਂ
ਦ ਜਿਕਰੁ ਗੁਰ ਮਾਂਗਰ ਦੇਵ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਜੁਗਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ
ਇਹ ਮਾਖਰ ਤੋਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਜਨ। ਇਸ ਕਾਜ ਦਾ ਖੰਡਨ ਤਾਂ
ਖੋਲ੍ਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਰੋਈ ਪੰਤੀ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਦਰਹ-
ਮਾਨਾ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਾਹਿਰ ਦੇ ਬਰਪਨ ਦੇਨੇ ਮੰਜੂਰ ਜੀ,
ਮਤੇ ਉਸ ਦਰਹਮਾਨਾ ਦੇਰ ਤੋਂ ਤਪ ਮਾਖਰ, ਉਸੇ ਅਤੀਬਹਿਰ ਜਨ,
ਜੇਕਿ ਮਰ ਜਿਸਤਰਤੀਬ ਦਿਨ ਓਹ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਰਹਮਾਨਾ ਦਿਨ ਹਨ।
ਪੰਤੀਓਜ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦਰਹਮਾਨਾ ਪਾਂਧੇ ਤੋਂ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਵ

ਸਿਖੀ, ਮਾਤੇ ਏਸੇ ਨੂੰ ਅਖ ਰਖਕੇ 'ਪਰੀ ਲਿਖੀ' ਵਜੀ ਰਹਿਨਾ
 ਖਿੱਛੋ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਬਹੁਮਾਨ ਹਿੰਦੂ ਮਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੁਆਰੀ
 ਦਾ ਮਨੁ ਜੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਮਾਨ, ਪਿਛੋਂ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਮਾਖਾਨੁ ਵਜੀ
 ਜੀ ਤੋਪਕਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਪੰਥੇ ਮੇਥੇ ਦੇ ਜਨਮਸਾਖੀ ਲਿਖਣ
 ਵਜੀ ਰਹਿਨੀ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬਾਨੇਵਾਨੀ ਜਨਮਸਾਖੀ
 ਦਿਖ ਰਿਤੀ ਹੈ, ਸਰ ਮਨ ਲਈਏ, ਤਦ ਪੁੱਛ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥੇ ਮੇਥੇ
 ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣੀ, ਗੁਰ ਮੰਗਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਓ
 ਜੀ ਕੰਗੀਤਰਾਂ ਮਾਠੇਰੀ ਜੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੁਰ ਮੰਗਰ ਜੀ ਮੇਥੇ ਮਾਠੇ
 ਕੰਗੀਤਰੇ ਪੁਪੁਰਕ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰ ਮੰਗਰ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰ
 ਕੰਗੀਤਰੇ ਪੁਪੁਰਕ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨਿਓ ਜੀ। ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਬਨਾਈ ਤੇ ਕਰ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਕੰਗੀਤਰੇ ਕੁਰ ਜੀ ਬਾਅਦ ਕਿ ਤੇ
 ਜੀ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ (੬੮੮੮੮੮੮, ੮੮੮੮੮੮੮), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
 ਬੜਾ ਪਾਪਾ ਮਾਧਿ ਕੁਮਰ ਦੀ ਸਨ, ਮਾ ਮੰਗਰ ਤੇਏ॥ ਜਦਕਿ ਤੇ
 ਸਤੁ ਇਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਪੇ ਮਾਪੇ ਮਾਖਰ ਮਾਖਰ ਤੇ ਕਰਤੀ
 ਤੇ ਮਾ ਪੰਰਾ ਤੇਰੇ ਸਨ, ਮਾ ਜਦ ਮਾਪੇ ਮਾਖਰ 'ਪਰਾਤਨ
 ਪੰਜਾਬੀ' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਨ, ਜੇਸਕੇ ਪੰਡਿਤ ਕੋਰੀ ਸੇਕਰ ਜੀ ਅਤੇ
 ਮਾ-ਬੀਰਨੀ ਕੰਗੀਤਰੇ ਰਾਪਰੇ ਸਨ, ਤਦ ਕੋਈ ਕੰਗੀਤਰੀ
 ਦਿਖਰੀ ਕਿ ਕਿਉਂ ਗੁਰ ਮੰਗਰ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਿਖੀ ਬੋਲੋਰੀ
 ਬਨਾਏ॥ ਜਦ ਇਕ ਲਿਖੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮੇਥੇ ਤੇ, ਕੁਏਂ ਇਸਰਾ ਰਹਿਨਾ ਪਟ
 ਸਿਆ ਤੇ, ਕੋਈ ਕਾਮੁ ਨਹੀਂ ਦਿਖਰਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕੁਏਂ ਇਕ ਨਵੀਂ
 ਲਿਖੀ ਬਨਾ ਰੀ ਜਾਏ ਫੇਰ ਜੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਿਖੀ ਬਨਾ ਰੀ ਸਨਾਏ-ਦੀ
 ਤਦ ਦੀ ਇਹ ਸੁਭਾ ਮਨੁ ਤੇਏਗਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਨਾਨੋਂ ਇਸਰਾ ਫੇਰ ਕੀਤਾ

ਤਰਿਤਲ ਕੁੰ ? ਅਰ ਇਹ ਫਰਕ ਸਹਾ ਸਹਾ ਸਹਾ ਸਹਾ
ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾ ਸਹਾ ਸਹਾ ਸਹਾ, ਅਰ ਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ
ਗੁਰ ਅਰੁਨਦੇਵ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਥੁਰਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਾਣ
ਖੁਰੇ ਪਾਇਆ ਸੀ ? ਅਤੇ ਜੇ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਤਦ ਕਿਸ ਪੰਥੁਰਾ ਨਾਲ ?
ਅਰ ਕਿਤਨਾ ? ਸਹਾ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਤ ਪਿਆ ?
ਜਾਂ ਹਰੇ ਮਾਯਾ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੀ ਰੂਪ ਪਰ ਹੋਈ ? ਜਾਂ
ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਅੰਦਰ ਤੁਹੀ ਵਰਤ ਗਈ ? ਕੀ ?
ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਬੋਲੇ ਗਏ ਅਖਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਹਾ ਹੋਏ ਪੰਥੁਰਾ
ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਅਖਰ ਦੇ ਸਹਾ ਅੰਦਰ *vestigial* ਅੰਗਾਂ ਵਰਤਾਂ
ਅੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ? ਫੇਰ ਜੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਦੇ ਬਾਤੀ, ਤਦ
ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਸਹਾਪਣੀ ਹਰੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ?
ਜੇਕਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਤਮਾਨ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ
ਜਾਣੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਹੋ, ਤਦ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ ਜਾਣੀ
ਦੇ ਸਹਾਪਣੀਆਂ ਸਹਾ ਅਖਰਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਚਿਨ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਸਹਾ
ਹਨ। ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਦਾਕ ਹੈ :—

ਯਕ ਅਰੁ ਗੁਣਤਮ ਪੇਸ਼ ਤੇ, ਦਰ ਸਹਾ ਕੁਝ ਕੁਝ
ਹੋਰ ਕਰੀਮ ਕਰੀਮ ਤੇ, ਬੇਅੰਤ ਪਰਮ ਸਹਾ
ਦੇਖੇ ਇਹ ਸਿਖਰ ਦੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਜੇ ਵੇਰ ਕਾਫ਼ (੧) ਤੇ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਪਾਣੇ
ਦੁਸਰੇ ਚਿਨ੍ਹ ਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਹੀ ਜੁਆਰਾਂ, ਫੇਰ, ਅਰ ਸੀਨਾਂ
ਅਤੇ ~~ਅਖਰ~~ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੇਹਾ ਦਸਤੇ ਤਾਂ ਚਿਨ੍ਹ ਹੋਵੇ ਹੋਰੀ ਮਨ।
ਇਹਨਾਂ ਹਰੇ ਦੀ ਆਦਾਸ ਅੰਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਪੰਥੁਰੀ ਬਹੀ ਆਸਾ ਜੀ
ਨਾਲ ਇਹ ਆਦਾਸਾਂ ਬੁਝਾਸਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਜਾਇਸ਼ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਦ ਸੀਨ

ਜੇ ਅਨੇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾ ਰਸੀ ਬੋਲੀ | ਦੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਲ ੦ ਨ
ਭੇ ਸਨ, ਏਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤੇ ਦਿਲ ਆ ਗਏ ਹਨ ਜਾਂਦੇ
ਸਨ, ਪਰ ਤੂੰ ਪਰ ਦਿਲ ਆ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਦੁਖ ਤਿਨੁ ਰਾਜੀਰਾ ਮੀ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰੁਮਾਨਾ ਇਹ ਕਰ ਅਖਰ ਬੋਲੇ ਹੋਈ ਹਨ
 'ਕ' ਅਤੇ 'ਦੁ' ਬਹੁਤ ਧੇਰੇ ਨਦਰਾਂ 'ਮਠੀ', 'ਮੰਤ੍ਰ' ਵਰਗੇ, ਕੁਝ ਜੋਕੇ ਨੱਕ
 ਇਹੋ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮਾਣਕਾਂ ਬੁਲਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁੰਝ ਸਾਹਿਬ
 ਇਹੋ ਇਹ ਅਖਰ ਦੇਹਾਂ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਚੁੰਨੇ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ
 ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ 'ਪੰਤੀਸ ਅਖਰੀ' ਜਾਂ 'ਬਾਹਨ ਅਖਰੀ' ਆਦਿ ਗਾਈਆਂ
 ਇਹ; ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਜਰਾ ਸੋਧਕਰਾ ਸੀ। ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਦੇ ੨, ਦਰੁ-
 ਮਾਨਾ ਬਨਾਂਦੇ ਸਾਰੇ ਇਹੋ ਹੀ ਛੱਡੇ ਹੋਏ। 'ਦੁ' ਤਾਕੇ ਬਹੁਤ ਦਰੁਮਾਨ
 ਹੈ, ਪਰ 'ਦੁ' ਅਤੇ 'ਨ' ਦੇ ਦਰੁਮਾਨ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਖੇ
 ਲਾਇਕੇ ਪਰ ਹੀ ਦਰੁਮਾਨਾਂ ਇਸਦੇ ਰਖਨ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜੋੜ ਨਹੀਂ
 ਸੀ। ਚੰਡੀਆ ਇਹ ਇਹ ਤਿੰਨ ਅਨਨਾਸਿਰ ਮਾਖਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਹਨ
 ਅਤੇ ਕੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਕ' ^{ਪੰਜਾਬੀ ਸਦੀ} ਜੋਸ਼ਾਂ ਬਹੁ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਾਖਰ ਹੈ, ਅਤੇ
 ਨਾਗਰੀ, ਮਾਰਵਾ, ਟਾਕਰੀ ਇਹ ਸੰਜੁਕ ਹਨ। ਪਰ ਖੁਦ ਸੰਪਰਕਿਤ
 ਇਹ ਇਸਦੇ ਨਾਮ ਮਿਲਦੀ ਮਾਣਕ 'ਨ' ਤੇ 'ਰ' ਦੇ ਦਿਸਾ ਜੇ, ਤੇ
 ਕੇ 'ਚ' ਤੇ 'ਰ' ਦੇ ਦਿਸਾ ਜੇ, ਸੰਜੁਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹਾਂਗ ਮੁਟਰੀ ਆਦਿ
 ਪੰਜਾਬੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ, ਅਰ ਇਸਦੇ ਦਾਸਤੇ ਇਕ ਖਾਸ ਲਿਖੁ ਵੀ
 'ਕ' ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ 'ਛ' ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ 'ਕ' ਭੀ ਪੁਰਾਣੇ 'ਕੁ'
 ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੀਕ ਠੀਕ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਜ਼ ਵਧਾਈ ਦਰੁਮਾਨਾ ਓਹ ਤੇ, ਕਿ
ਜਿਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਈ ਓਹ ਵਧਾਈ ਗਈ ਜੋਦੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਦਰ ਤੇਜ਼ੀ

ਜਾਨਵਾਲੀਆਂ ਸਾਹੀਆਂ ਸਾਹੀਆਂ ਨਈਂ ਅੰਤ ਅੰਤ (ਰਹੁ ਤੈਨ,
 ਕਿਸੇ ਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਿਖਰ ਨਈਂ ਦੇ ਰਿਹੁ ਤੈਨ, ਸਾਹੀਆਂ ਸੂਰ
 ਸਾਹੀਆਂ ਨਈਂ ਲੀ ਰਿਹੁ ਤੈਨ, ਕੋਈ ਰਹੁ ਫਾਸਤ ਤੇਥੇ ਰਹੇ। ਤੈ
 ਤੈਨ, ਅਤੇ ਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹੀ ਰਿਹੁ ਰਹੇ। ਜੀ ਸਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਰ ਵਿਚ
 ਸੁਖੀਨ ਤੈਨ। ਅੰਗੇਜੀ ਬੋਲੀ ਅੰਤ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਲਾਂਦੀ ਤੈ
 ਇਹ ਅਖਰ ਇਹ ਅਤਨਬ ਨਈਂ ਨਾਕਸ ਰਹੁ ਜੇ ਹੁਣ ਵਿਚਦਾਨਾਂ
 ਨੇ ੪੨ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਤਰੀਂ ਵਰਤਾਨਾ ਬਨਾਈ ਤੈ, ਜੇ ਓਹ
 ਸਾਹੀਆਂ ਅੰਤਿ ਰੀਆਂ ਰਿਤਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਨਗ ਪਦੇ ਤਨ॥

‘ਗੁਰਮੁਖੀ’ ਵਰਤਾਨਾ ਇਸ ਪਾਸਟੀ ਪੁਰ ਪੁਰੀ ਰਹੀ ਹੁਰੀ। ਇਸ
 ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਫ ਪਾਟਾ ਰਿਤਾਤੀਬ ਦਾ ਸਾਹੀਆਂ ਬਰਤ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੀਨਾ ਹੋਆ
 ਸਾਹੀਆਂ ਰਹੀ ਤੈਨ। ਇਹ ਸੂਰ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪਛੇ ‘ਸ’ ਤੇ ‘ਤ’ ਨਾਂ ਥਾਂ ਮਿਲੀ
 ਤੈ, ਅਤੇ ਸਤੁ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਅਖਰ ਨਾਗਰੀ ਵਾਂਗ ‘ਅ’ ਨਈਂ ਜੋਗ ‘ਓ’ ਤੈ।
 ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਵਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ‘ਸਾਹੀਆਂ’ ਅੰਤਿ ਵਿਚ ਵੀ ਤੈ।
 ਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਦਾ ਤੈ ਰਿ ਸਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ‘ਸਿ’ ਸਿਖਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਖਰ ਨਾਂ
 ਪੰਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਰਖਦਿਤਾ ਤੈ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਰਤਾਨਾਵੀਆਂ ਦੇ
 ਵਿਚ ਤੈ ਤਰਤੀਬ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਘ ਦਾ ਸੂਰ ਸਿਖਰ ਨਈਂ, ਏਥੇ ਤੈ ਰਿਤੀ
 ਤੈ। ਪੁਰਾਣੀ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਪੀ’ ਦੇ ਕੋਈ ਕੋਥ ਨਾ ਵੀ ਮੰਜੂਰ ਤੈਨ, ਤੈ
 ਵੀ ਅਸੀ, ਪਾਸ ਪਹਿਲੇ ਰੀਆਂ ਜਿਪੀਆਂ ਨਾਗਰੀ, ਨਾਗਰੀ, ਸਾਹੀਆਂ
 ਸਾਹੀਆਂ ਅੰਤਿ ਨਾਗਰੀ ਨਾਗਰੀ ਕਰਕੇ, ਨਾਗਰੀ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਰਿ
 ਓਹ ਪੁਰਾਣੀ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਪੀ’ ਕੋਈ ਨਿੱਠੇ ਜਿਪੀ ਜੀ, ਅਤੇ ਇਹ
 ਰਿਤਾਨਾ ਅਸੀ ਉਪਰ ਕਰ ਅੰਤੇ ਤਾਂ। ਹਾਏ ਫੀਗੋਰ ਦੇ ਅਕਬਰੇ ਤੈ
 ਅੰਤਰਾਂ ਨੇਰਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਭੀ ਦੇਖਕੇ ਤਾਂ।

ਸਰਦਾਰ ਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸੀ. ਅੰਮ. ਆਰੀ ਨੇ ੨੬
 ਜੂਨ ੧੯੧੬ ਨੂੰ Indian Section of the Royal
 Society of Arts ਦੇ ਸਮੇਲੇ 'ਸਿਖ ਮਨੁੱਖ' ਪੁਰ ਇਕ ਲੇਖ
 ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ:-

"The religion owes to Gurmugad the
 invention of the Gurmukhi Character."

ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ ਆਜ ਸਾਹਿਬ ਸੇਠ ਅੰਮ. ਏ, ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਆਫ਼
 ਸਕੂਲਸ ਨੇ ੩੧ ਜੁਲਾਈ ੧੯੧੬ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਦਿਖਾਉਣ ਨਾਲੋਂ
 ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਦੀ ਤਰੀਕ ਵਰਤਿਆਂ ਉਦਿਆਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਬਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ
 'ਲੀਲਾ' ਇਕ ਦਰਜੀਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰਦਾਸ, ਗਜ, ਕਾਂਗੜ, ਅਰਨਥ
 ਅਤੇ ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਵੀਆਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾੜੀਆਂ ਦੇ
 ਰਸਤਖਤ ਲਿਖਿਆਂ ਤੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੇਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
 ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਗਏ॥

ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ^{ਪੰਜਾਬੀ} ਲਿਪੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੁਰਤਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ
 ਸੇਸ਼ਾਨੁਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਹਰੀ ਪਰੀ
 ਦੀਨ ਦੀ ਦਿੱਤਾ ^{ਬੀਰਨ} ਇਸਨੂੰ, ਐ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਸਮੇਤ, ਜੋ ਤਾਈਯ
 ਦੇਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਉੜੀ ਸਿੱਖੇ ਦਿੱਤਾ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, 'ਅਰਥ ਨਾਗਰੀ'
 ਦੇ ਸਾਫ਼ ਨਾਮ ਤੇਹਾਂ ਸਾਮਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ
 ਦੀ 'ਲਿਪ ਮਾਫ਼ਿਕ', ਅਤੇ ਮਾਲਵਾ ਨੂੰ ਉੜੀ ਦੀ ਉਸਦੇ ਨੇ ਦੀ 'ਨਾਗਰ'
 ਲਿਖਿਆਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਦੇਸਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਲਿਪੀ ਹਾਂਦੇ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੇ ਮਕਬਰੇ
 ਦੀਆਂ ਲਿਖਿਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਦਰਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜ ਅਖੀ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਖਰੇ ਤਾਂ। ਇਸ ਨਿਪਿਰਾ ਨਾਮ ਧਾਡੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਤੁਰੀ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਦਿਲਾਵੇ ਦਿਲ 'ਭੁਰਛਰੀ' ਜਾਂ 'ਬਰਖਰੀ' ਰੁਠਾ ਮਾਇਆ
 ਤੇ, ਮਾਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਭਿਠਾ ਤੀ ਪਰਾਤਾ ਤੇ ਕਿ ਜਿਠਾ ਓੜੀਥਿ ਪ ਦਿਲ
 ਪ੍ਰਸਤਿਤ ਮਾਖਰਾਂ ਤਾ ਨਾਮ "ਓੜੀ ਮਾਖਰ"। ਇਹ ਨਾਮ
 'ਓੜੀ ਓੜੀ' ਜਾਂ 'ਓੜੀ ਮਾਖਰ', ਤੇ ਹਰਦੀ ਧਰੀ ਏਧਰੀ ਦਿਲ
 ਜਦ ਧਰਦ ਜਨਾਨ ਬੁਖਾਰੀ ਦੇ ਬੇ ਮਾਇਆ, ~~ਏ~~ ਸੀ।

ਸੇ ਅਖੀ ਕਾ ਧਰਦੇ ਤਾਂ ਰਿ, ਜਿਸ ਧੰਧਾਤਿਤ ਰਿਤਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਪੀ
~~ਪ੍ਰਸਤਿਤ ਮਾਖਰ~~ ਨੂੰ ਪੰਛਿਤ ਗੋਰੀ ਧੰਧਰ ਜੀ ਨੇ, ਤੇ ਕੋਈ ਨਾਮ
 ਮਾਖਰ ਨ ਤੇਨ ਕਰਦੇ 'ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਪੀ ਨਾਮ ਰਿਤਾ ॥
 ਯਾਹਰਦੀ ਧਰੀ ਦਿਲ ਓੜੀ ਨਾਮ 'ਮਾਧਨਾਗਰੀ' ਸੀ, ਤੇ ਹਰਦੀ
 ਧਰੀ ਦਿਲ ਇਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੀਧ ਦੇਖ ਦੇ ਲੋਕ 'ਭੁਰਛਰੀ' ਧਰਦੇ ਸਨ।
 ਇਹ ਨਾਮ ਭੀਬ ਭੀਬ ਧਾਡੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਧੰਧਾ ਬਹਤਾ ਧੀਨਾ ਬਸੀਨਾ
 ਰੁਠਾ ਮਾਇਆ। ਜਿਥਾਂ ਨੇ ਏਸੇ ਨਿਪੀ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ'
 ਮਾਖਰ ਰਖ ਰਿਤਾ; ਇਹ ਅਖੀ ਅਯੋ ਰੁਠਰੇ ਰਸਾਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ
 ਰਿਸ ਤਨਾਂ ਓੜਨਾਂ ਦਾ ਪੰਗਿਆ॥

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਮ ਧੰਧਰ ਤੇ ਰਿ ਜਦ ਧੰਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਤਿਤ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ
 ਨਿਪੀ ਦਿਲ ਨਿਖ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤਦ ਨਾਮਗੀ ਦੇ 'ਗ', 'ਬ', ਅਤੇ 'ਸੁ' ਦੇ
 ਧਰਦੇ ਪੁਰ ਭੀ ਕੋਈ ਚਿਨ੍ਹ ਜਰੂਰ ਹੁੰਦੇ ਤੇਨਗੇ; ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਕੀ ਸਨ?
 ਅਰ ਓਹ ਚਿਨ੍ਹ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਿਲੋਂ ਕਿਥੇ ਕਏ? ਜਾਨਨ ਇਹ ਓੜ
 ਧਰਦਾ ਤੇ ਰਿ ਤਾ 'ਮਾਖਰ' ਜਾਂ 'ਟਾਕਰੀ' ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਤੇਨਗੇ, ਜੇਕਰ
 ਦਿਲ ਓਹ ਮਾਖਰ ਹੁੰਦਾ ਤੀ ਹਨ। ਪਰ 'ਮਾਖਰ' ਨਾਮ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਿਆਂ

ਇਹ ਭੇਦ ਤੀ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਸਾਰ' ਵਿਚ 'ਸ਼' ਦੇ ਬਗ਼ਾਵਤ
 ਤੇ 'ਸ', ਅਰ 'ਸ਼' ਦੇ ਜਦੀ 'ਸ' ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਤੀ ਅਖਰ
 ਨ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖ' ਦੇ ਜਦੀ ਸਾਰ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ 'ਖ' ਤੇ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਵਿਚ 'ਨਗਰੀ' ਦੇ 'ਕ' ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਕੁਝ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰ ਵਿਚ
 'ਖ' ਦਾ ਉਚਾਰ ਬਣਾ 'ਕ' ਦਾ ਤੇਜ਼ਾ ਦਾ ਹੈ, ਜੇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੁਥਿ' ਤੋਂ
 'ਭਿਖੀ' ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼' ਅਰ 'ਖ' ਦਾ ਕੋਮ
 ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਿ ਵਿਚ ਯਾਦਿਰ 'ਸ' ਅਰ 'ਖ' ਤੇਠਾਂ ਬਿਰੀਆਂ
 ਦੇਵੇ 'ਸ' ਅਰ 'ਖ' ਬਨਾਵੇ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਭੇਦ diacritical mark
 ਪਾਉਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਵੇ, ਜੋ ਜੇਠਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਭਾਗ। ਅਰ ਇਹੋ
 ਹਰ 'ਜੁ' ਦਾ ਤੇਜ਼ਾ ਦਾ ਹੈ; 'ਅ' ਤੋਂ ਤੇਠਾਂ 'ਰ' ਦੀ ਰੰਗ ਜਗਾਵੇ
 ਇਸ ਸੂਰ ਦਾ ਕੋਮ ਜੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਨਗੇ। ਜੋ ਇਹ ਕੋਈ ਦਖਰੇ ਭਿਨ
 ਨਹੀਂ ਸਨ; ਏਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਾਂ
 ਦੇ ਤੇ ਤੇਠਾਂ ਤੀ ਭਿਨ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਬਾਕੀ ਸਰ ਜਗਾਂ ਜਗਾਵੇ
 ਬਨਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪੁਰੀ ਤਜ਼ੀ ਦੇਨ ਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੀ
 ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੀਤਾ ਜੇਕ ਨਾਂ ਪੁਸਤਕ ਤੀ ਦੇ ਧਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਜਤਕ
 ਮੈਂ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਤੇਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਸੀ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਤਾਨ

ਦੀ

ਹਰਾਜਿਤ ਕਿਏਂ ਦੁਗੀ।

ਬਹਿਸਤ ਨੂੰ ਸਾਖਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਮਿਥਾਂਦੇ ਦੇਵੇ, ਜਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਯਾਂਦੇ ਸੇ

ਪਾਪੇ ਤੇ 'ਤਾਈ' ਇਕ ਇਕ ਮਾਧਰ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਲਿਖੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੀ ਜਿਸ ਅਤੇ ਹੋਰ
 ਹਾਲਾਤ ਕਰ ਕੇ ਹੋਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਪਨ੍ਰ, ਮਾਧਰ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਹੋਰ
 ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਤੇ ਹੋਰ ਜਿਹੇ ਮੰਗਰ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ 'ਪੰਤੀ' ਨੂੰ
 ਲਈ ਇਕ 'ਗੁਰਮਤਿ' ਲਿਖਿਆ। ਭਾਰਤਰ ਕਾਇਦਨਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ
 (ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੨੪ History of Indigenous Education
 in the Punjab):-

"Guru Angad, like Professor Huxley,
 did not consider it beneath his
 dignity to write primers for children
 and he accordingly wrote a number
 of mottoes and moral maxims which
 accompany the letters of the alphabet,
 e.g.

ਦਰ - ਦੇਸ ਨੂੰ ਰੀਜੇ ਕਾਹੁ, ਦੇਸ ਕਰਮਾਂ ਮਾਪਾਨਿਸਾਨੀ

ਜਗ - ਜੋ ਜੋ ਜਪੇ ਸੇ ਇਸਕੀ ਰਾਤ ਤੈਦੀ

ੴ - ਭੂਤ ਅਤੇ ਬੈਲਨਾ।

ਸਸਾ - ਸਾਪ ਸੰਗ ਪਾਏ ਜਨ ਕੋਈ।

ਦੇਸੇ ਤਕਾਂ ਦੇਖ ਸਾਖਰੀ ਨੇ ਹੀ ਬਹਿਸਾਂ ਦਾਸਤੇ 'ਕਰੀਮ' ਲਿਖਿਆ
 ਜਿਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਿਸਰਾ ਹੈ:-

ਕਰੀਮ! ਬ-ਬਖਸ਼ਾਇ ਬਹ ਗਜੇ ਮਾਂ।

* ਕੋਠੇ ਵਿਕਾਸਕਰੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ:- ਕਰੀਮ! ਬਬਖਸ਼ਾ! ਬਹ ਗਜੇ ਮੈਂ।

ਅਖੀਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨੇ ਭੀ ਵੇਲੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਪਣੀ ਵੇਚੀ
ਗਾਏਂ ਫਾਗੀ ਸਿਖਾਨ ਚਈ 'ਫਾਗ ਬਾਗੀ' ਲਿਖੀ ਸੀ, ਪਰ
ਸਿਖਾ ਹੈ: ਦੁਹਿਰ ਬਾਗੀ, ਇਕੋ ਸਾਈਂ।

ਪਾਂਧੇ ਮਸਜਦਾਂ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਰੁਖ਼ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮਸਜਦਾਂ ਰੁਖ਼
ਨਹੇ ਹਾਏ, ਤੇ ਰੁਖ਼ ਮਾਪੇ ਮਸਜਦਾਂ ਹੋਏ। ਬਾਗੀ ਦੇ ਗਾਇਕਾਂ
ਇਹੋ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪੰਥਾਇਤੀ ਪੇਸ਼ਾ ਸੀ, ਟਾਕਾਂ ਨੇ ਭੀ ਫਾਗੀ
ਦੀ ਦਰੁਮਾਨਾ ਨਾਮ ਇਹੋ ਕੇਤੇ ਫਿਰਕੇ ਜੋੜ ਕੇ:-

ਮਸਜਦ - ਮਸਜਦ ਤੋਂ ਜਾਣ ਰੁਖ਼, ਮਸਜਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਬੀ ਹੁਜ਼ੂਰ 'ਸੀ।

ਬੇ - ਬੈਠ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ, ਕਾ ਜਾਣ ਇਹ ਰੁਖ਼ ਤਾਂਈਂ।*

ਅਤੇ ਇਹ ਵੀਕਾ ਰੁਖ਼ ਤਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਨੇ ਮਿਠੇ ਬੋਧ ਰਿਖੂ ਮਾਪੇ ਦੇ ਸਮੇ
ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕੁੰ ਨੇ ਦਰੁਮਾਨਾ ਸਿਖਾਨ ਚਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰੁਖ਼
ਬਨਾਏ 'ਤੇ ਸਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀਕਾ ਤੇ B-Box, C cat
ਹੋ ਭੀ ਮਸਜਦ, ਦਰ ਇਹੋ 'ਸੀ।

ਜੇਕਰ ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ ਦੀ ਨੇ ਪਰਾ ਮਸਜਦ ਵੀ 'ਬਾਗ ਬੋਧ ਲਿਖਿਆ
ਤੇ ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ ਤੋਂ ਇਹੋ ਕਿਹਾ, ਇਹੋ ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ ਕਿਹਾ, ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ
ਤੇ ਇਹੋ ਮਸਜਦ ਤੋਂ ਇਹੋ ਕਿਹਾ, ਇਹੋ ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ ਦੀ ਨੇ ਮਸਜਦ
ਬਨਾਈ, ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ ਸੀ। ਜਿਸ ਮਸਜਦ ਪਿਛੋਂ ਇਹੋ ਮਸਜਦ ਮਸਜਦ
ਇਹੋ ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਾ ਤਾਮ 'ਮਸਜਦ' ਤੋਂ ਲਿਆ।

ਦਰੁਮਾਨਾ ਦਾ ਤਾਮ. ਮਸਜਦ
ਕਿਹਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਿਆ।

* ਇਹੋ ਤੇ ਮਸਜਦ ਦੁਪਰੇ ਦੁਪਰੇ ਜਾਈ 'ਸੀਕਰੀਆਂ', ਪੰਤੀ-
ਮਸਜਦਾਂ, 'ਬਾਗ ਮਸਜਦਾਂ' / ਲਿਖਣ ਦਾ ਤਾਮ ਦੁਪਰੇ।

ਇਸਤੀ ਦੇ ਦਰੇ ਜਿਹ ਨਾਨ ਕਰਾਤੁਰਾ ਖਿਆਨ ਮੋਹਿਤ ਹਨ। ਇਤਨੇ
ਮਹਾਤਮ ਦੇ ਪੇਂਡੇ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂਗਾ, ਜਿਹਰਾ ਤੇ, ਤੇ 'ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ'
(= ਬ੍ਰਹਮ-ਮਾਂਡ) ਹੈ। ~~ਭਾਵੇਂ ਹਰੇਕ ਭਾਵੇਂ~~ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਜੋੜ
ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਹਰੇਕ ੨, ੩, ੪, ੫ ਭਾਵੇਂ ਅਤੇ ਧਰਤੀ
5: "ਇਹ ਅਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਨ।"

ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਤੇ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਨਾਮ' 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਕੁਝ
ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਰਤ ਤੇ ਸੀ ਕਿ
'ਅਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਦੇ ਇਹ ਦੂਰ ਅਖਰ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹਨ
ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਜਪਣ ਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦਰਦ ਮਾਨਾ ਨਾਂ ਇਹਨਾਂ
ਹਰ ਹਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਨਿਖਾਉਣ ਦੇ
ਮਨ ਵਿਚ ਮੁੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ
ਜੇਕਰ ਦੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੇ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਇਕ ਦਰਦ ਮਾਨਾ
ਨੂੰ ਦੇਖਿਤਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ 'ਬਾਨਬੋਧ'
ਨਿਖਾਣ ਦੀ ਰਚਾਇਤ ਹੋਈ ਮਾਂਤਰੀ ਸੀ, 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਉਸ
ਬਾਨਬੋਧ ਵਾਲੇ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਪੰਤੀ
ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੰਤੀ' ਬਣਾਇਆ, ਅਤੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ'
ਬਣਾਨਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਬਣਾਏ।

'ਅਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਤੇਰੇ ਵਾਰ ਵਸਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾਨਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਹੀਂ
ਦਰਦਿਆ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਰਦਿਆ, ਅਤੇ ਨਾ ਗੁਰੂ
ਮਾਮਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਸੀ ਦਰਦਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਕ
ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਇਹ ਨਾਮ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ

ਸਾਹਿਬ ਦਿਤ 'ਹਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਫਰਨ ਦਾ ਵਰਤਾਓ ਬਹੁਤ ਘਟ, ਸਾਹਿਬ
 ਜੀ ਕਿਤੇ ਠੇਕੇ ਠੇਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿਖਾਏ। ਸੰਘ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੰਥ
 ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹਿ ਬਖ਼ਸ਼ ਪਿਛੋਂ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਖੇ ਨਫਰਨ
 ਦਾ 'ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ' ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਿਤ ਦਿਖਾਏ ੧੦੩੦੬
 ਅਮਰ ਤੇ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖਾਨਕਾ ਦੇ
 ਬੇਨਾਂ ਦਿਤ ਸਮਾਜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨਫਰਨ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਤਾਮਾਂ
 ਦਿੱਤੇ ਸੋਮਨੀ ਬਤਾਇਤਾ ਹੈ।

'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਨਾਮ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਪਿਆਰ! 'ਜੁਗਾਦੀ' ਨਾਮ ਦੀ
 ਇਕ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ 'ਜਨਮਸਾਖੀ' ਦਿਤ ਦੀ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ
 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਦਿਤ 'ਜੁਗਾਦੀ'
 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚੀ ਅਤੇ ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਸਿਖ
 'ਕੰਡੇਬਾਦੀ' ਦੀ ਲਿਖੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਧਗਿਰ ਦਾ ਸਾਹੁਦਾਸਾ
 ਸੀ। ਇਸ ਦਿਤ 'ਬਾਹੀ ਬੇਗੰਗ' ਦਿਤਨਾ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਅਜਪੁਰ ਦੁਹਾਇਆ
 ਹੈ। ਪਰ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣਵਾਲੇ ਨੇ ਉਚ ਉਚੇਖੇ ਇਸਦੇ ਅੰਦਰ
 ਜੀ ਇਸਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ 'ਕਲਕੁਮ-ਸੰਸਤ' ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ
 ਦਿੱਤੇ ੩੦੪੪ ਵੇਰੇ ਕਲਿਆਨ ਸੁਖੰਨ ਜੀ 'ਦਿਕ੍ਰਮ-ਸੰਸਤ' ਬਨ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਕ੍ਰਮ ਸੰਸਤ ਗੁਰੂ ਜਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
 ਦੇਸ ਛੱਡ ਕੇ ਰੀਸਤਪੁਰ ਜਾ ਵਸਨ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਂਤੇ ਅਸੀਂ ਕਹਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ 'ਗੁਰਮੁਖੀ'
 ਅਖਰ ਬਨਾਨ ਦੀ ਰਾਖਤ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਹਿਲੇ ਆਖੇ
 ਗੁਰੂ ਮਾਰਕਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ॥

ਗੁਰ-ਉਪਕਾਸ਼

ਸੋ ਗਾਏ ਗੁਰ ਅੰਗਰ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਦਮਾਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਨਾਈ
 ਅਤੇ ਨਾ ਹੁਕਮਿਤ ਕੋਈ ਦੁਖਾ ਪਪਟੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਖਰ ਦੀ ਸ਼ਰਫ਼ ਜਾਂ
 ਦਰਦਮਾਨਾ ਦਿਖਾ ਭਰਤਿਬ ਤੋਂ ਬਰਜ, ਅਤੇ ਨਾ ਇਸ ਦਰਦਮਾਨਾ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ
 ਅਮਰੀ ਦਿੱਤੀ, ੫੭ ਦਿਨ ਬਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਇਸ ਜਿਥੇ ਦਸਤੇ ਜਗੁਰ
 ਸੀਤੀ। ਇਹ ਦਿਨ ਮੀਰੇ ਅਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ, ਅਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ, ਅਪਣੇ ਪਰਮ
 ਦੀ ਦਿਨ ਮਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਕੇਂਦੇ ਜਿਥੇ ਜਾਨ ਪਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਦੁਖਾ
 ਜਾਮ ਦੇਵੇ ਮਰਜਾਨੇ ਬਰਯਾਸਿਆ। ਇਸ ਲਿਖੀ ਦਿਨ ਸਮਝਤ ਪੁਸਤਕ
 ਜਿਥੇ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਠਹੁਕੇ ਧਰਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਰਜ਼
 ਪਿਛੋਂ ਸਾਇਰ ਜੀ ਕੋਈ ਸਮਝਤ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਲਿਖੀ ਦਿਨ ਜਿਥੇ
 ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨੇਹਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੀ, ਸੋਹਣੇ ਤੋਹ ਸਾਧਾਂ
 ਸੀਤਾਂ, ਬਰਜਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਹੋਤੀਂ ਵਾਹੀ ਦੀ ਇਸ ਲਿਖੀ
 ਦਰਦਮਾਨੇ ਦੇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕੀ ਮਦਦਤਾ ਨੂੰ ਤੇਏ ਜਿਥੇ ਰਾਖਿ ਕਰ
 ਦਿੱਤੀ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਤਿਲਕਤਾਨ ਦਿਨ ਅਤੇ ਜੀ ਕੁਫਰ ਨੂੰ ਫਿਰਾਨ ਅਤੇ
 ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਫਿਰਾਨ ਸਨ। ਇਹ ਪਰਮ, ਇਹ ਰਸਮ ਰਵਜ, ਇਹ ਸਭਕਤਾ,
 ਇਹ ਕਲਾਹਰ ਦਾ ਦਰ ਕਰਨਾ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸੀ। ਹਰ ਫਿਰੇ ਦੇ
 ਫਕੀਰ ਇਸਤੀ, ਸੁਭਾਵਰੀ, ਕਾਦਰੀ, ਕਲੀਰੀ, ਸਭੁ ਅਪਣਾ ਪੁਰਾ ਪੁਰਾ
 ਜੋਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਾਨ ਜਈ ਲਗਾਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਤੀਕੇ ਤੇ ਫੇਰ ਅਪਣੇ ਮਤਜਬ ਦੇ ਹਸਿਨ ਕਰਨ ਜਈ ਵਰਤ ਰੇ ਸਨ।
 ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇਏਨਾਂ ਜਈ ਇਸਲਾਮ ਅਰਬ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਫਾਰਸੀ
 ਕਰਤੀ ਜੀ ਸੀ; ਮਾਮੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਓਹ ਫੁਰਾ ਜਾਂ ਵਰਜ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ,
 ਪਰੇ ਇਸਲਾਮੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਨ ਜਈ ^{ਓਹਨਾਂ ਦੇਖੋ} ਰਹੀਨਾਂ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਫਾਰਸੀ ਹਠਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ। ਜੇਕਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਰਬੀਆਂ ਨੇ
ਫਾਰਸ ਫਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਾਰਸੀ ਆਦਮੀ ਜਦੀ ਹਾਰ ਨੇ
ਹਠ ਆਪਣੀ ਮਾਰਬੀ ਵਰਤਿਆ। ਇਹ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਸੇ ਵਰਤ-
ਮਾਜ਼ੀ ਨੇ 'ਹਠ ਤੁੱਕੀ' ਵਿਚ ਤਾਲੂ ਰੀਆਂ/ਆਦਮੀਆਂ ੧.੧-੧ ੧

ਜਦੀ ਅਤੇ ਇਕ 'ਵੇਰਸ਼ੀ' ਭੇਦ, ਇਹ ਹਾਰ ਹਠ ਨੇ ਤਿੰਨੀ ਜਾਤਾਂ

ਨਈਂ ਦੁਪਾਏ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਜੋਗੀ, ਸਾਧੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸੀ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਮ ਦੇ ਪੀਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਰਬੀ

ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਾਅ

ਤ ਮੁਕੱਲ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੀ ਫਾਰਸੀ ਹਠਾਂ

ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ। 'ਤਿੰਨੀ' ਮਾਧਾਂ ਦਾ ਪਹੁੰਚਾ, ਜਿਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕ ਕਿ ਪੂਰ ਤਿੰਨ ਮਿਸ਼ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਕ

ਹਠਾਂ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਹਠਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਤੇਰਕੀ' (ਮੁਸਲਮਾਨ 'ਤੇਰਕੀ', ਜਾਂ

ਮੁਸਲਮਾਨੀ, 'ਤਿੰਨੀ' ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ) ਆਖਦੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ

ਸਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹਠਾਂ 'ਹਤਨਾਮਾ' ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ

ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਿਖੀ ਤੇਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ

ਫਾਰਸੀ ਹਠਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ 'ਹਤਨਾਮਾ' ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਫ਼ਕ

ਲਿਖੀ ਦਿਤੀ ਤੇਰੀ ੧:-

“ਸੁਪ ਉਤਾਰ ਕੀਤਾ ਕੋਈ ਹਤਨਾਮਾ ਕਾ;

ਅਖਰੀ ਤੇਰੀ ਸੀ, ਤੀ ਅਖਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ।”

* ਫ਼, ਟ, ਤ, ਗ ਫਾਰਸੀ ਹਠ ਦੁਪਾਏ।

† ਫ਼, ਟ, ਤ, ਗ ਤਿੰਨ ਹਠ ਦੁਪਾਏ।

ਪੌਰੇ ੬੬੩ ਦੇ ਪਾਠੇ
ਸਫੇ ੫੭

ਰਹਾ ਮਪਰ (ਜਾਜ਼ਪਰ) ਹਾਲੀ ਪਾ ਜੀਨ ਕੀਤ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ
ਹਤਮਾਜਾ 'ਤੇਰੀ' ਮਾਖਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਦੇ ਜੀ ਰਾਹੀ ਜੀ, ਪਰ
ਮਰ ਕਰੇ ^{ਮਤੇ ੬੭ ਸਫੇਰੇ ਵਿਖੇ: ਪਾਣ ਸੰਗਤੀ ਮਗਾ ੧।} ਫੇਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਮਤੇ ਫੇਰਾ ਕੇਗਾ ਜੀ ^{ਪੌਰੇ ੬੬੩ ਦੇ ਪਾਠੇ} ਮੰਦਰੇਗਾ
ਤੇ॥ 'ਪਾਣ ਸੰਗਤੀ' ਦੇ ਕੇ ਹੋਣੇ ਗੇ ਬਾ ਕਾ ਕਾ ਵਿਖਾਨਾ ਤੇ ਰਿ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਤੇਰੀ' ਮਾਖਰਾਂ ਦੇ ਤੇਰੀ ਵਿਖੇ ਮਾਜਾ
ਸਿਦਕਾਤੁ ਪਾਸ ਸਿੱਖਤਾ ਦੀ ਪਾਇਆ ਫੇਰ ਫੇਰੀ॥ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ
'ਤੇਰੇਗਾ, ਰਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਮਾਪਣੀ ਹਰਨਾ ਹੀ 'ਤੇਰੀ'
ਵਿਚ ਵਿਖਾਨਾ ਕਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਤੋਸਕਰਾ ਤੇ ਰਿ ਮਾਪਣੀ
ਫਾਰਸੀ ਹਰਨ ਦੇ ਪੌਰੇ

‘ਕਰ ਅਰਜ਼ ਗੁਰੂਤਮ ਯੋਗ ਤੇ’---

ਓਨਾਂ ਨੇ ਪਾਠੇ 'ਤੇਰੀ' ਮਾਖਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਵਿਖੇ ਤੋਨ, ਪਰ ਕਾਦੀ
ਬਾਦੀ ਜਦੀ ਮਾਜੀ ਇਹ ਗਤ ਨਹੀਂ ਮਨ ਸਕਦੇ। ਓਨਾਂ ਦੇ ਮਾਪਣੇ
ਫੇਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗਤ ਦੀ ਪੁਰ ਜੋਰ ਤਰਦੀਰ ਕੀਤੀ ਤੇ। ਕਹਿੰਦੇ
ਹਨ:- ਖ਼ੀਸ਼ਾਂ ਤਾਂ ਪਰਮ ਭੋਗਿਆ, ਮਲੇਛ ਤਾਖਾ ਗਤੀ।

ਸਿਸਟ ਸਤੁਇਰ ਫੇਰਾ ਤੋਈ, ਪਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਕੀ॥
ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਚ ਪਾਠਾ ਵਿਖਾਨਾ ਤੇਰਾ ਇਹ ਤਾਂ ਖ਼ੀਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀ ਜੀ, ਜੀ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਮਾਪਣਾ ਵਿਚ ਫੇਰੇ ਫਾਰਸੀ ਪਾਠੇ
ਜਿਖਣੀ ਸੁਰ ਕਰਦੀ ਜੀ, ਜਿਕੁਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰੀ 'ਪੰਡਿਤਾਂ'
ਨੇ, ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕਾ ਕਾ ਜਾਂ ਨੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ
ਇਸ ਮਾਫੀ ਲਾਜ ਕਾਜ ਲਈ ਮਾਪਣੇ ਕਰਦੇ ਪੁਰ ਪ੍ਰਿਕਾਰ ਪਾਠੇ
ਜਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਸ-ਉਤ ਅਤੇ ਪਰਮ ਭਤ, ਜੋ ਓਨਾਂ ਦੇ ਸਫੇਰੇ
ਫੇਰੇ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ, ਇਸ ਗਤ ਦੀ ਕਰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਸਕਦੇ

ਸੋ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਾਇਲ ਬਾਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਕੀਤੀ
 'ਤੇਈ, 'ਤੇਰੀ' ਜਾਂ ਮਜੇਛ ਮਾਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ
 ਪਾਇਲ ਮਾਖਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਹੋਏ ਆਓਂ ਦੇ ਸੁਨ ਮਰਨ ਦੇਂਦੇ,
 ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਤੁਜਤਾ, ^{ਜੇਸ ਵਿਚ ਜਮ ਪਲਕੇ ਵੇਰੂ, ਤੇਸੇ ਸਨ,} ਆਪਣੀ ਕਚਰਰ ਦੇ ਨਸਰ ਕਰਨ
 ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਨਦੇ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਉਪਕਾਰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਏ
 ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਤੁਜਤਾ, ਆਪਣੀ ਉਤੁਤਾ ਤੋਂ, ਜੋ ਛਾਹ ਰਾਹ ਪਾਏ
 ਜੋ ਜਾਂ ਵਖੀਰ ਚਲੇਆਂ ਤੋਂ ਜਾਗੀ ਤੇਈ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਹਾ ਫਰੀਰ ਤੋਂ ਮੁਰ
 ਤੇਰੇ, ਪੀਰ ਗੁਰਨਦੀਨ, ਮੀਆਂ ਮਿਠਾ ਆਦਿ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ (ਪਛੇ
 ਬਾਹੂ, ਬਜੀਰ, ਸਾਹ ਜੁਧੇਨ, ਬੁਲਾ ਵਗੈਰਾ ਨੇ ਜਾਗੀ ਰਖੀ, ਸੀ,
 ਉਸਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਠਰਾ ਪਾਇਤਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ^{ਖੜੀ} ਬਾਹਾ ਮਨ
 ਖੜੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਛੁਡ ਜੀ ਰੁਕੇ ਸਨ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਦੇ ਜੋ
 ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਮਾਖਰਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਜਨ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਦ ਮਾਜਤਕ ਓ
 ਦੁਰ ਹੋਗਏ ਹੋਰੇ, ਜਿਕਰ ਜੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ਜਿਸੇ ਵਗੈਰਾ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ
 'ਤੇਰਛਰੀ' ਮਰਚੁਰੀ ਏ॥ ਅਫਸੋਸ ਏ ਕਿ ਸ਼ੀਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ
 ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ।

Read here XXX

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਰਦਮਾਲਾ ਦਾ ਉੱਧਾਰ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਲਿਖਿ ਨੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ
 ਬਚਾਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਮਾਖਰ ਓਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸੇ ਦੀ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਦੇ
 ਲਿਖਤੁ ਚਈ ਜੀ ਕੰਮ ਦੇਸਕਰੇ ਸਨ। ਦੇਸੀ ਬੋਲੀ ਜਿਹੜੀ ਏ, ਦੇਸ
 ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਉਸਦਿਨ ਨਹੀਂਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ
 ਹਨ, ਉਸਦਿਨ ਕਾਨਹਿਰਾ ਹੋਰ ਏ। ਇਸਲਈ ਓਹ ਦੁਖ ਰਹੀ ਏ, ਉਸਦਾ

ਪ੍ਰੀਤ
 ੨੦੦੬
 ੧੬੪੨
 ੨੦੦੬
 XXX

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤ

ਸਤਨਾਮੁ ਹੀ ਜੀਉ ਭਉਹੁ ਭਉਹੁ

ਅਨੇਕਾਂ ਤੇਰੇ
ਮਾਰੇ ਉਪਰਾ

ਕੀਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀਰ ਬੜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਸੇ
 ਵਡਾ ਤੇਰਾ ਹੈ। ਮਾਇ-ਬੀਰ ਤੁਥੀ ਗੁਰਦਾਸਖਾਨੇ
 ਤਥਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਨਾਂ ਸੋਨਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਹਿਰ
 ਪਿਛੋਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਬੀਰਾਂ ਬਹੁਤੋਂ ਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ
 ਹਨ। ਕਰਤਾਰ (ਜਾਨੀ ਪਰ) ਹਾਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀਰ,
 ਜੋ ਸਾਤ ੧੬੬੭ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਦੀ ਲਿਖੀ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਇਸ
 ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ
 XXX ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨੇਕਿਰ ਸਿੰਘ
 ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਕਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਰਾਂ ਦੇ
 ਰੇਖਾਵੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
 ਕੁਝ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਤਿਰਥਾਂ
 ਦੇ ਰੂਪ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਸਨ।
 ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਠਾਰਵੀਂ
 ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਬੀਰਾਂ
 ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੋਰੀ ਤੇਰ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ
 ਪਿੱਛੋਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ
 ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ
 ਹੈ। ਜੇ ਲਿਖਤ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ, ਇਹੋ ਫਿਰ ਸੋਚ
 ਸਦੀ ਦੇ ਫੇਰਦੇ ਪਾਠ ਤੇਰੇ ਹੀ ਆਈ, ਜਦ ਕਿ
 ਪਾਠ ਦੇ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਸੁਰੂ ਹੋਏ।

ਜਾਬੀ ਬੋਲੀ
 ੭ ਸਿਤ ੨੪੧੮
 ੩੨੦ ਤੁਥਾ
 ਤਾਂ ਇਹ ਜੇਹ
 ਜਾਂ ੨੨ ਵਿਸਾਖੇ
 ਜੇਹੀ ਜਦੀ ਬਤਾਈ
 ਬਿਨਾਂ ਦੁਪਾਏ

ਜੇਹੇ ਸਾਧੇ ਦੀ
 ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਲੀ
 ਗੁਰੀ ਮਾਖਤਾਂ
 ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ
 ੨ ੧੪ ਮਾਖਤ

੨ ਵਿਚ ਕਲਮ
 ਜੇਹੇ ਲਿਖਤ
 ਜੇ ਪਹਾੜੀ ਸੁਰਤ
 ਜਾਂ 'ਤੇ 'ਨੋਸਾਈ'
 ਜੇਹੇ ਹੋਰ ਦੀ
 ਮਾਇ ਲਿਖਤ ਨਹੀ
 ਵੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ

ਅਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਵਿਸਾਖੇ ਦੇ ੧੬ ੪੦
 ਅਗੇ ਨੂੰ ੨੨ ਵਿਸਾਖੇ
 ਅਗੇ ੨੨ ਵਿਸਾਖੇ
 ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨੇਕਿਰ ਸਿੰਘ
 ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਤੇਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖੀ ਸੀ।

ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਛਾਪੇ ਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲ
 ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਤੇਰੇ ਲਿਖਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤਾਂ

ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਖਦੀ

ਉਈ, 'ਉਰੀ' ਜਾਂ
ਪਦਿਤ ਮਾਖਰਾਂ ਤੂੰ
ਮਤੇ ਮਾਪਦੇ ਦੇ
ਦੇ ਭਾਈ ਬਨਦੇ॥
ਕਿ ਮਾਪਦੇ ਸਭ
ਜੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਤਾਂ
ਉਰੇ, ਪੀਰ ਹੁਕ
ਬਾਹੁ, ਬਜੀਰ,
ਹਿਸਰਾ, ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ
ਖੜੀ ਤਾਂ ਹਿਸਰੇ
ਮਾਪਦੇ ਦੇਸੀ ਮਾ
ਦੁਰ ਉਗਦੇ ਉਰੇ,
'ਉਰਛੀ' ਮਾਰੁ
ਮੰਜਰ ਨਹੀਂ।

ਹੁ

ਗੁਰ ਸਾਹਿਬ
ਬਠਾਨਿਆ, ਪਰ
ਜਿਖਰੁ ਚਈ ਜੀ
ਕਿਉ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦ
ਹਨ, ਉਦਿਤ ਕਾ

ਇਹ ਛਪੀਆਂ ਪਾਈਬਲਾਂ ਹ ਰਾਖੀਪ ਜਿ ਖਤ ਨ
ਰੋਪਾ ਰਖਲਾ ਰਿਖਲਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਖੀਪ
ਇਹ ਹੀ ਫਰਕ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਮਾਖਰ ਨਹੀਂ ਬਰਕ
ਇਹ ਰਾਛੇ ਜੁੜਨ ਤੇ ਜੁੜਨ ਬਨਾਏ। ਪਰ ਇ
ਫਰਕ ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਰਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਮਾਖਰ
ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਤਰਕ ਇਹ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਮਾਇਆ, ਪਾਠ
ਬਾਨਾਨਾ ਉਥੇ ਬਰਕ ਪਿਆ ਹੈ॥

ਸੋ,
ਹੈ
ਜੋ
ਜੋ
ਪਾਠੇ
ਪੰਨਾ
ਜੋ
ਜੋ
ਮਾਖਰਾਂ
ਕਾਮ
ਇਹ
ਜੋ
ਜੋ
ਜੋ
ਜੋ
ਜੋ

ਕੇਸ, ਖੱਪ ਨਹਿਰ ^{ਪ੍ਰੀਤ} ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸਦਿਰ ਮੇਲਕਾਂ ਤੁਹੇ
 ਨੇਂ ਸਬਕ ਕਈ ਬੋਲੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਆਕੇ ਉਸਦਾ
 ਭੰਗਰ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਹੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ
 ਨਈਂ ਸਮਝੀ ਦਰੁਮਾਨ ਦਿਰ ਕੁਝ ਅਖਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਸਿਨੁ ੨੧੦
 ਦੀ ਜੋੜ ^{ਜੋੜ} ਜਿਹਾ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦਿਰ ਤਿਹੀ ਕੁਝ
 ਅਤੇ ਜੋੜਿਤ ਦੇ ਨਿਖਣ ਨਈਂ ਦਰੁਤੀ ਤੁਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜੋੜ
 ਤੋਰ ਭੀ ੨੧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜੀ ਉਪਰ ਦਿਨਾਂ ਸਾਨਾਂ ੨੨ ਦਿਸਾਏ
 ਕਰਦੇ ਸਾਏ ਜਾਂ। ਕਈ ਭੀ ਦਰੁਮਾਨ, ਕੁਝੇਂ ਰਿਸੇ ਬੋਲੀ ਨਈਂ ਬਣਦੀ
 ਗਈ ਤੁਹੇ, ਜੋੜ ਬੋਲੀ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਰ ਬਹੁਤ ਸਿਰ ਤਕ ਬਿਨਾਂ ਦੁਪਾਏ
 ਪਾਏ ਦੇ ਪੁਰੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ॥

ਸਮਝੀ ਅਖਰ ਜਿਹੇ ਦੇ ਕੁਝੇਂ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ
 ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਖਣ ਨਈਂ ਬਹੁਤ ਧੁਨਾ ਸਿਰ ਸਨ, ਰਿਥੇਰਿ ਇਸ ਬੋਲੀ
 ਨਈਂ adapt ਕੀਤੇ ਕਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਖਣ ਦਰੁ ਤਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ
 ਨਾਂਕੀਂ ਜਨਰੀ ਜਿਥੇ ਜਾਤ ਕਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਜੇ ਹਨ ਤਿ ਜਿਥੇ ਤੁਹੇ
 ਅਖਰਾਂ ਦਿਰ ਕੁਝੇਂ ਪਾਏ ਪਾਏ ਹੈ। ਸਮਝੀ ਦੇ ੧੪ ਅਖਰ
 ਕਰਮ ਤੁਹੇ ਕੁਝੇਂ ਬੋਲੀ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ੧੨ ਦੇ ਨਿਖਣ ਦਿਰ ਕਰਮ
 ਇਹ ਦਾਗੀ ਹੁਕਮੀ ਪਾਏ ਹੈ। ਇਹ 'ਨ' ਅਖਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਿਖਣ
 ਦਿਰ ਕਰਮ ਕਈ ਦਾਗੀ ਹੁਕਮੀ ਪਾਏ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਤ
 ਦਈਂ ਜਨਰੀ ਜਿਥੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। 'ਹੁਕਮਨ' ਸਿਨਾਂ ਤੇ 'ਨਿਸਾਨਾਂ'
 ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇਤੀ ਨਾਨ ਨਿਖਣ ਦਾਗੇ ਇਹਨਾਂ ^{ਅਖਰ} ਤੋਰ ਦੀ
 ਸਮਝ ਕਰਮਿਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ 'ਸ', 'ਸ' ਤੇ 'ਤ' ਅਤੇ ਨਿਖਣ ਨਈਂ
 ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇਆਂ ੨੨ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ

ਇਹ ਦਰੁ ਮੰਤਰਿਰ ਜਿਥੇ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ
 ਪੰਜਾਬੀ ਨਈਂ ਬਣਦੀ
 ਅਤੇ 'ਨ' ਅਖਰ
 ਤੋਰ ਦੀ
 ਸਮਝ ਕਰਮਿਨ
 ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਮੰਗੇਰੀ ਦੇ ਨਹੁੰ ਚਈ ਵੇਰੇ, ਮਖਰ ਤੇ ਬਚ ੭੫, ਪਰ ਇਹ
 ਸੂਰ ਨੇਹ ਗਾਂਗੇਰੇ: - ^{all} met, mare, mere, mire, more, boy, not
 ਦਿਸਮ ਮਾਇਲਿ, punctuation ਸੋਰੇ ਨਹੁ ਮੰਗੇਰੀ ਕੇਤਾਨਾਂ ਤੇ ਜੋ ਜੰਗ ਤੇਰੇਗਾ।
 ਸਾਧਨ ਕੁਝ ਤੇਰੇਗੇ ~~ਕਈ~~ ਭੀ ਸੁਖਾਏ ਕਾਮਕਨ॥ ਪਰ ਇਹ
 ਤੇ ਉਸ ਵੇਰੇ ਤੇਰੇਗਾ, ਜਦ ਕੋਈ ਦਿਰਦਾਨਾਂ ਦੀ ਯਤਨ ਸਾਧਕੀ ਵਰਣ
 ਮਾਜਾ ਦੇ ਉਪਾਰ ਨਾ ਕੰਮ ਮਾਪਾਏ ੭੫ ਦਿਨ ਲਵੇਗੀ॥

Glossary

ਅਖਰ। Letter, Simple indivisible sound.

ਸ਼ਬਦ-ਮੂਲਕ ਲਿਪਿ। Phonetic Script.

ਸ੍ਵਰ। Vowel.

ਸ੍ਵਰਚਿੰਨ੍ਹ। Vowel sign.

ਸੰਯੁਕਤ ਵਜੰਤਰ। Conjunct Consonant

ਪੁਸਤਕ। ਗ੍ਰੰਥ। m. Book

ਪੰਥੀ। Booklet, Prayerbook.

ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਲਿਪਿ। Pictorial Script; Pictograph

ਮਾਤਾ। Top line of a letter.

ਮਾਤ੍ਰਾ। ~~Four~~ Syllables.

ਲਿਖਾਰੀ। Copyist, Scribe.

ਲੇਖਕ। Writer, Author.

ਵਜੰਤਰ। Consonant.

ਵਿਆਕਰਣ। Grammar.

ਵਿਆਕਰਣੀ। Grammarian.

ਵਿਗਿਆਨਕ। Scientific.

ਲਿਪਿ। ਲਿਖਤ। Script. ਲਿਖਤ। ਰਸਮ-ਲਿਖਤ।

ਲਿਖਤ। ਲੇਖ। Writing, inscription.

ਵਰਣ। Character.

ਵਰਣਮਾਲਾ। Alphabet.

ਬੋਧ ਨਾਂ ਭਿੰਨ। Mound of old ruins of cities & villages.

ਪਿਲ ੧
ਸੇਰੋਟ ਦੇ ਬੇਰ ਦਿੱਤੇ ਨਿਕਲੀਆਂ
ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦਿੱਤਾਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦਿਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਬੇਰ ਸੇਰੋਟ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਧਾਏ ਦੇ ਬੇਰਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਸੋਫ਼ਟ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਬੇਰ ਦੀ ਹੇਠੀ ਉਹਦੀ ਵਧਦੀ ਹੈ
ਕਿ ਇਹ ਸਭਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਲਿਖੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਹੋ
ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭਿਰ ਹਨ, ਜਨੇਰ ਤੇ ਸੇਰੋਟ, ਅਤੇ ਸੇਰੋਟ ਜਨੇਰ ਨਾਲੋਂ
ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਸੇਰੋਟ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉੱਜੜਿਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਦਸਿਆ। ਸਿਰ ਪੁਰ ਛੋਟੇ
ਕੋਟ ਦੇ ਖੰਡਕਤ ਹਨ। ਜਨਰਲ ਕਲਿਯਾਨ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਨ ੧੮੫੩ ਈਸਵੀ
ਦਿਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਤਕ ਇਸ ਬੇਰ ਦਿਹ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਫੁਟ ਦੀ ਤੁੰਘਾਈ ਤਕ
ਹੋਆ ਪਹਿਲਾ ਸਿਆ ਹੈ। ਸਿਰੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ
ਥਾਪ ਸਕਰਨ ਵੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਆਈ ਹੋਣਾਂ - ਜਿਕਰ ਕਰਦੇ
ਹਾਂ ਆ ਉਪਰਲੇ ਬੇਰ ਜਾਂ ਸਤਹ ਦਿੱਤੇ ਹੀ ਅਖਰ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਪਲੇਟ ਨੰ. XX ਦਿਹ ਦੇ ਦਿੱਤਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਤੋਰ, ਦਿੱਤੇ ਪੁਰ ਦੇ ਅਖਰ
ਨਕਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦਿੱਤਾਂ ਦਿਹ ਤਾਹੀਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਖਾਲੀ ਦਸਿਆ
ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਲਗਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਤੋਰਾ ਦਿੱਤਾਂ ਦਿੱਤਾਂ ਦੀ ਅਖਰ-
ਸ਼ਾਤ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧਾਵੇ ਦਾ ਹੈ। ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਲਗਾਵਟ ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦੀ
ਦੇ ਸਮੇਂ (ਸਨ ੧੯ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸਨ ੩੧੯ ਈਸਵੀ ਤਕ) ਦੀ ਹੈ॥

ਪੰਜਾਂ ਦਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ:-

A- ਇਹ ਦਿਹ ਵੱਡੀ ਦਿੱਤ, ਜਿਸਦਾ ਦਿਕ ਕੋਲਾ ਕਰਿਆ ਹੈ, ੧੩.੫ ਦਿਹ ਲੰਬੀ,
ਪੌਣੇ ਯਾਗਾਂ ਦਿਹ ਤੋਂ ਹੀ ਅਤੇ ਛਾਈ ਦਿਹ ਮੋਟੀ ਹੈ। ਸਿਖਤ ਤਿਨ ਪਾਸੇ
ਦਿਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪਲੇਟ ਨੰ. ੨੩
ਰਵਸਮਿਕ
੧੪

੧੧੮

ਮਾਧਾਤ, ਮਾਠੇ ਪਸ ਜਾਂ *panel* ਦੀ ਠੋਪੜੀ ਦਿੱਤ ਜਾਂ ਰਹਾ ਪਿਲ'
 ਟ ਮਾਧਾਤ 'ਪਸ' ਜਾਂ ਰਹਾ ਭੀ ਠੋਪਕਰਾਏ।

B. ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

ਦਕਸ਼ਿਨ ਪਸਰਿਮ ਕੁੰਡਲ

ਧੜਕਾ ਰਤੁਰਬਿਰਮ

ਦਿੱਤਾ ਟ ਮਾਧਾਤ 'ਦਿ' ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਕਲ 'ਬਿ' ਮਾਧਾਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੱਖਣ
 ਪਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਕਸ਼ ਦੇ ਬੁਰਜ ਦੀ ਇਕ ਇਟ ਸੀ।

C. ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਲਛੇ ਰਸ ਇਹ ਬੰਬੀ ਤੇ ਉਤਰੀ ਜੀ ਰੋੜੀ ਅਤੇ ~~ਏ~~ ਧਾਛੇ
 ਤਿਨ ਇਹ ਮੋਰੀ ਹੈ। ਤਿਨ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਈਸਾਹੀ ਮਲੰਘਾ

ਫਤਹਿ

ਰਹਾ

ਮਾਧਾਤ, ਈਸਾਹੀ ਮਲੰਘਾ ਦੇ ਮੱਧ ਬੁਰਜ ਦੀ (ਦੱਖਣ ਵੱਲੀ ਇਟ)

D. ਇਹ ਭੀ ਉਪਰੀ ਦਿੱਤਾ ਜੋੜੀ ਜੀ ਬੰਬੀ ਰੋੜੀ ਤੇ ਮੋਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸ਼ਾ ਦੇ
 ਮਾਧਾਤ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਭੁਲੇਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਵੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹਨ ਮੁਕਾਮਲਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ

ਮਾ: ਪਸ ਦੁ-

-ਸਪਤਤਿਕਾ

E. ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਦੁੱਥੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੋ ਪਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਏ ਪਸ ਦੁ-

-ਸਪਤਤਿਕਾ

ਮਾਧਾਤ, ਬਹੁਤੀ ਪਸ ਮਾ: ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਪਸ ਏ। 'ਪਸ' ਕੁਝ ਠੀਕ
 ਮਾਧਾਤੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਸਕਦੇ। ਧਾਛੇ ਕਾ ਮੀਸਰ ਹਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ।

ਹਠਾਂ ਤੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਦੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਹੋਣ ਹਨ, ਜੋ ਖੜੇ ਤੇ ਸਕਾਂ (*Auto-*
segregation) ਹੋ, ਅਤੇ ਮੁਢਲੇ ਗੁਪਤ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ-ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ

੭੪। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨ ਸੰਕੇਤ ਦੇ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮਰਥਾਤ ੫੦੩
੧੫੦ ਦੀਸਵੀ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਕਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਦੇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸੱਰ ਕਸਾਰ ਤੋਂ ਤਿਨ ਮੀਨ ਨਹਿਦੇ ਵਨ ਪਤ ਮੈਂਨ ਦਿਨ
ਇਕ ਗੁਰਗੀ ਬਾਉਲੀ ਹੈ, ਕਸਦੀਆਂ ਉਤ੍ਰ, ਚੜ੍ਹਦੇ, ਤੇ ਨਹਿਦੇ ਦੀ ਮਨਾਂ
ਪੁਰ ਸਮਤ ੫੮ ਦਾ ਸੇਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਹ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਸਕਦੇ ਹਨ:

ਸੁਪਰ, ਪੈਨਦਰਾਸ, ਅਪਰਜੋਰ, ਤੇ ਨਨਮਪਾਤ।

ਇਹਨਾਂ ਸੇਖਾਂ ਤੰਗਮੁਖੀ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਬਤ ਜਾਤੁ ਕੋਈ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ
ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਛੇ 'ਗੁਪਤ' ਦਿੱਤਾ ਤਕ ਅਪਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਸਮ ਸਿਖ ਤੇ ਰਸਮ ਜੋਤਸਮ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਹੋ। ਉਹੀ ਪਰਤੀ ਜਾਂ ਦੇਬ-
ਸਿੰਠੇ 'ਚ ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਬ, ਮਨੋਟ, ਕਰਾਸ, ਜੰਗੀ ਦਿਨ, ਬਾਗੰਦਾਨਾ ਪਿਠਾਂ ਦਿਨ
ਪੁਰਾਣੇ ਉਤ੍ਰ ਮੰਦਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਤ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਨਸਰ ਕਸਮੀਰੀ ਦਿਉਤ
ਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਜੋ ਇਹ ਦੇਸ, ਜਿਸਨੂੰ ਟਕਾ ਦੇਸ ਯਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ
ਨਾਹੀਂ ਦੇ ਮੰਤ ਅ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਮਾਤਾਤ ਸੀ। ਨਾਮ ਕੋਸ ਦੇ ਕਰੰਦੇਦਕ ਨਾਮ
ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇਸੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰੋਗ। 'ਟਕਾ' ਦੇ ਮਰਥਾਤ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਹਨ,
'ਤਕਸ' ਤੋਂ 'ਤਕ' ਤੇ 'ਤਕ' ਦਾ 'ਟਕ' ਸੁਨਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮੰਦਰ ਦਿਨ ਜੋ ਦਿ ਹਨ,
ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰ 'ਸਾਰਨ' ਜਾਂ 'ਸਿਖਮਾਦਿਕਾ' ਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਜਨਮ ਪੁਰ ਕੋਈ ਤੇਜ਼ਾਬ ਹਾਸਤ ਨਹੀਂ ਪਾਸਕਦੇ।

ਪਰ ਪਸੇਟ ੩: XX ਵੇਰ ਖਰੇ ਤੇ ਅਖਾਂ ਇਕ ਖਰੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਅਤੇ
ਦੇਸੇ ਉਪਰ ਉਕਰੀ *legumal* ਜਾਂ ਸਿਖੇਤ ਕਰਕੇ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਣੀ
ਕਰਕੇ ਤੇ ਕਰਕੇ ਤੇਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਤੋਂ
ਮੇਰਾ ਕਰਕੇ ਸਾਜੀ ਤੇਜੀ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਿਕਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਮੁਲਤਾਨ ਕਰਕੇ
ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ:—

ਸ੍ਰੀ ਫਾਹਿ ਤਿਧਿਨ ਏਬਜਾਗੀਤ:

The fortunate king of Hind and Iran, Sri
Shahi tigin Deljaritah"

ਜਦ ਸਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਚ ਮਾਧਿਅਮ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਉਪਦ੍ਰਵਤਾ
ਫੌਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤਦ ਸਿੰਧੂ ਸਤਾਨ ਦੇ ਪਛਮ ਵਿਚ ਤਿਨ ਸਿੰਧੂ ਹਨ, ਜਨ,
ਕਾਬਲਪਤਾਨ, ਜਾਬਲਪਤਾਨ, ਅਤੇ ਸਿੰਧ (ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ)। ਕਾਬਲਪਤਾਨ
ਤੇ ਜਾਬਲਪਤਾਨ ਦੇ ਹੇਠੇ ਇਕੋ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਲਿਧਰ ਦੇ ਅੰਗਰ
ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਦਾ ਲਾਅਦਾ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ਼ਾਹੀ'
ਸੀ। ਸਫ਼ਰ 'ਸ਼ਾਹੀ' ਦੇ ਤੇਜ਼ੇ ~~ਸ਼ਾਹੀ~~ 'ਛਾਹੀ' ਜਾਂ 'ਛਾਹਿ' ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਕ
ਸਾਖ ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਦੁਹਾਵਾ ਅਰਕ ਦੇ ਰਿਹਾਜੇ ਉਸ ਥਾਂ ਰਹਿੰਦੀ
ਸੀ ਜਿਥੇ ਰਾਜਾ ਰਖਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ 'ਛਾਹ' ਮਨਖਦੇ
ਸਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਿ ਸਫ਼ਰ 'ਸ਼ਾਹੀ' ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਛਾਹੀ' ਤੇ, ਮਾਧਿਅਮ 'ਛਾਹੀ'
'ਛਾਹਿ' ਦੀ ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰ ਖਾਨਦਾਨ ਤੇਜ਼ ਕਰਕੇ 'ਛਾਹ' ਗਣਿਤਾਂ ਨਾਲ
ਸਾਕ ਨਾਲੇ ਤੇਜ਼ੇ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਨੇੜੇ ਤੇਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਬਜ਼ਰ, ਸ਼ਾਹ, ਬੁਨੇਰ,
ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕੋਈ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਗਰਾ ਮਰਜ਼ਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਦ ਦੇਸ਼ ਖਾਨਦਾਨ
ਦੇ ਹੇਠੇ ਕੋਈ ਵਾਅਦੇਰਾ ਨਿਕਲ ਆਂਦਿਰਾ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ੁਨ੍ਹ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਹਈਅਤ
ਬੁਨਾਸ਼ੀ ਸੀ। 'ਤਿਗਿਨ' ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ, ਜੋ 'ਅਲਪ-ਤਿਗਿਨ', 'ਸ਼ੁਕਤ-ਤਿਗਿਨ'
ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਆਂਦਿਰਾ ਹੈ, ਜੋਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਹਜ਼ਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਬੇਗ, ਖਾਨ ਆਦਿ
ਮਾਧਿਕ ਜਾਂ ਵੱਧ ਦੇ। ਕਾਬਲਪਤਾਨ ਤਾਂ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ

* ਖੜੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਦੀ 'ਸ਼ਾਹੀ' ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਿਹਾਤੀਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ
ਰੋਗ ਮਹਾਂਮੀ। 'ਰੰਝੂ ਸ਼ਾਹੀ' ਤੇ ਸਾਇਰ ਦੇਖੋ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ।

DE 10 1921

ਜਸਮੰਦ,

ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰਖਤ ਪਛਾਣ ਦੀ ਨਕਹ, ਮੰਗਨੀ ਦਿ ਨਾਕਾ, ਕੰਧਾਰ, ਅਤੇ
 ਸਿਬੀ, ਬੁਧਾਨ, ਅਤੇ ਬੰਨੇ ਰਸਤਾਨ ਦਾ ਉਤੀ ਹਿੱਸਾ ਇਹ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਜਾਬ ਕਸਤਾਨ ਦਿਖ
 ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿਰ ਦਿਖ ਮਨੇ ਦਸਤਾਂ ਤੋਂ ਤਿਨੇ ਬੰ
 ਵਲ, ਸਤਦੀਂ ਸਰੀ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਜੰਗੇ ਦਸਦੀਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤਕ, ਠੋਕੀ ਮਧਿਅਮ। ਪਰ
 ਸਿੱਧ ਹਜ਼ ਦਿਖ ਇਹ ਨਾ ਤੋੜੇ ਕਾਮ। ਕੁਝੇਂ ਓਥੋਂ ਦੇ ਹਾਥੇ ਕੁੀ ਦੇਸੇ 'ਸ਼ਾਹੀ' ਖਾਨਦਾਨ
 ਦੇ ਜਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹਜ਼ ਬੜਾ ਤਕਤਾਵਰ ਹਜ਼ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਖ ਲਈਆਂ ਤਕ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ
 ਵਲ ਹਾਈ ਤੇ ਸੁਭਲਜ ਦਿਹਾਨੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਸ, ਕਾਂਗਨ, ਕੀਨੂਗਾਮ, ਪਾਠੇ ਪਾਠ
 ਉਹ ਹਜ਼ ਤਕ, ਸਾਹ ਸਿੱਧ ਤੇ ਪੱਛੇ ਦਿਖ ਦਖਲੀ ਬਿਨੇ ਰਿਸਤਾਨ ਤੋੜੇ ਕਾਮ ਦਾ
 ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੰਢਾ ਇਸ ਹਜ਼ ਦਿਖ ਸਨ। ਹਾਥੇ ਸਾਹਮਣ ਦੇਸ ਦੇ 'ਦੇਸੇ' ਪਾਸ
 ਦੇਸਾ ਖੁਸ਼ੀ ਪਛੇਦੇ ਨੇ, ਈਸਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਦਖਲ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀ ਨਕਹ
 ਦਿਖ ਸੀ, ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਤ ਹੋਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹਜ਼ ਦਿਖ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ
 ਕਬਕੇ ਦਿਖ ਰੁਕਾ ਮੰਦਰਾ ਸੀ, ਜਿੱਤੋਂ ਜੇਸਾ, ਪਰ ਹਾਥੇ ਸਾਹਮਣੀ ਨੇ ਬੰਦ
 ਹੋਰ ਪੱਛੇ ਜੀ ਜੋਰ ਪਾਥੇ ਹੋਰ ਮਾਪਦੇ 'ਗੱਲ' ਦਿਖ ਮੇਸਾ ਲਿਖਾ। ਦੇਸੇ ਹਾਥੇ
 ਸਾਹਮਣ ਦੇਸੇ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪੁਰ ਹਾਥੇ ਸਾਹਮਣੀ ਦੇਸ ਦੇ 'ਦੇਸੇ' ਮਾਨਕਾਂ ਨੇ
 ਸਿੱਧ ਪੁਰ ਅਨਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਹਾਥੇ ਸਾਹਮਣੀ ਦੇਸ
 ਇਸ ਪਾਨਦਾਨ ਦਾ ਛੇਕਨਾ ਸਿੱਧ ਦਾ ਹਜ਼ ਸੀ। ਜਦ ਓਹ ਦਿਖ ਨੜਕੀ ਤੋੜੇ
 ਹਾਥੇ ਛੇਕਨੇ ਮਹਿਮਾਨ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਤੇ ਮੇਨਾਪਤੀ 'ਚਰ' ਦੇਸੇ ਜਾਂ 'ਚਰ'
 ਨੇ, ਜੋ ਜਾਤ ਦੀ ਬੁਧਾਨ ਸੀ, ਹਜ਼ ਪਰ ਕਬਕਾ ਕਰਨਿਯਾ ਅਤੇ ਬੰਦ ਗਾਨੀ
 ਮੇਰੀ ਦੇਸੀ ਨੂੰ ਪਾਹ ਪਾਨਿਯਾ। ਹਾਥੇ ਸਾਹਮਣੀ ਦੇ ਕੁਈ ਨੇ ਜੋ ਕਰਮਾਨ ਦਾ
 ਹਾਥਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਾਬ ਕਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਥਾ ਨੇ, ਜੋ ਉਸਦਾ ਕੁਤੀਜਾ ਸੀ, 'ਚਰ' ਦਾ
 ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗਾਈ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 'ਚਰ' ਕਾਮਯਾਬ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ
 ਸਾਥੇ ਦਾਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।

ਸਿੱਧ ਦੇ ਇਸ ਹਜ਼ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਚਰ' ਨੇ ਕੀਤਾ, ਬਾਨੀ ਹਜ਼ਾ
 ਦੇਵਕਾਰੀ ਜਾਂ ਦੇਵਗਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪੰਜ ਹਾਥਿਆਂ ਨੇ ਸਾਹ
 ੧੩੭ ਹੋਰ ਹਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸ ਦੀਸਦੀ ਦੇ ਕੁਝੇਂ ਹਾਥੇ ਕੀਤਿਆਂ

ਸਿਰੋਂ ਪੁਰ ਦੇ ਮਖਰ ਡੇਰੀਂ ਪਰੀ ਦੇ ਮਰ ਦੇ ਜਾ ਡਿਗੇ ਹਨ, ਮਰਖਾਤ
 ਨਾ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨਾਨਕ ਜਗਤ ਦਾ ਪਾਤਿਸੇ ਦੇ, ਪਰ ਦੇਖੋ ਕਿਤੇ ਨਾਨਕੀ
 ਮਖਰਾਂ ਦੇ ਨੇਹੇ ਮਖਰੁਰੇ ਹਨ। 'ਸ', 'ਹ', 'ਦ' ਤਿਨ ਮਖਰ ਤਾਂ ਨਾਨਕੀ
 ਮਖਰਾਂ ਨਾਨਕੀ ਮਖਰੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਨਾਨਕੀ ਨਾਲ॥

ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਹਜ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਜਪਾਲੀ ਮਲੋਰ
 ਜਾ ਮਲੋਰ ਦਿਓ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਰਾਜਦਿ ਸਿੰਘ ਛੱਡ ਗਿਆ।
 ਏਸੇ ਖੰਡਗਤ ਡੇਰੀ ਦੇ ਗਾਸਰ ਤੇ ਕੁਝ ਮੀਨ ਦੇ ਕਾਸੇ ਪੁਰ ਹਨ।
 'ਉਹ' ਤੇ ਇਸੇ ਹਜ ਦਿਓ ਸੀ, ਏਥੇ ਹਾਏ ਜਾਹੀ ਨੇ ਦਿਓ ਕਿ ਸਾਹ ਬਨਾਇਆ
 ਸੀ। ਕਿਸੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਪਿੱਛੇ ਮਾਰੇ (ਤਿਹਰੀ ਪਰੀ ਦੀਸਦੀ ਦਿਓ) ਇਕ
 ਦੇਹਾਕ ਜਾਂ ਦੇਹਿਲਿਯਾ ਰਾਜੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਏਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਦੇਹਗਛ
 ਮਾਰੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਦਿਓ ਮਲੀ ਰਸ ਮਾਰੇ ਹੋ॥

ਜਿਲ-2

ਕਾਗਜ਼, ਸਿਆਹੀ ਤੇ ਛਾਪਾ।

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਰਾਛ ਗੀਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੇਰੋਂ ਤੇਰੇ ਹਨ ਕਿ ਗੀਤ ਦੀ
 ਵੱਡੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਇਕ ਬੁਲਾਰੇ ਤਿੰਨੋਂ ਕੁਝ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ
 ਵੱਡੀਆਂ ਪੁਰ ਮਿਲੀਆਂ, ਸਨ; ਇਕ ਰੇਖਾ ਦੀ ਰਾਛੀ ਉਤੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੱਠ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ
 'ਕਾਗਜ਼' ਪਰ ਸਨ। ਇਹ ਸਨ ੧੫੦ ਵੀਸਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇਰੀਆਂ
 ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਾਗਜ਼ ਇਹੋ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਨ। 'ਕਾਗਜ਼' ~~ਕਾਗਜ਼~~
 ਬਨਾਨ ਦਾ ਤੱਲ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਸਨ ੧੦੫ ਵੀਸਰੀ ਵਿਚ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ
 ਰਾਛੀਆਂ ਰਾਛੀਆਂ ਅਤੇ ਮਛੀਆਂ ਵਰਗੇ ਦੇ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿਖਾਈ ਵਿਚ ਕਰਕੇ
 ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਿਛੇ ~~ਅ~~ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਏ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ
 ਪੇਂਟ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਿਛੇ ਦਾ ਨੇਪਰੇ ਦੇਰੇ ਤੇ ਪੇਂਟ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਵੰਗੀਤਕਾਂ
 ਨਿਖਾਨ ਜੇਕਾ ਬਣਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ^{ਸਭਿਨੇ ਸਭਿਨੇ} ਕਈ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਨੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ
 ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਜਦ ਤੁਰਕਸਤਾਨ ਵੇਰੇ ਵੀਤਾ, ਤਦ ਗੀਤੀ ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ
 ਵਿਚ ਇਹ ਹੁਨਰ ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ। ਅਰਬੀਆਂ ਨੇ ~~ਗੀਤਾਂ ਦੇ~~ ਇਸ
 ਹੁਨਰ ਵਿਚ ਅੱਠਾਂ ਕਈ ਖਾਸ ਉੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਤੇਹਰੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ
 ਇਹ ਹੁਨਰ ਮਰਸੀਆਂ ਤੋਂ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਜੇਕਾਂ ਨੇ ਸਿਖਿਆ। ਤਿਰਸਤਨ
 ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਹੁਨਰ ਮਸਜਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ੇ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ
 ਕਾਗਜ਼, ^{ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਜਾਂ ਸੋਧਾਪਤ} ਤੇ ਸਿਆਹੀ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਨ ਲਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਤੇਸਪਤ
 ਘੋੜੇ ਸਨ॥

ਸੀਨ ਦਿਲ ਸਿਖਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਤੁਸੀਂ ਬਣਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ 'ਤਕ' ਉਸੇ
 ਰੰਗ ਪੂਰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਵਲੋਂ ਦੇ ਬਰਸ ਨਾ ਨ
 ਬਲਕੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਵਲੋਂ ਦੇ ਬਰਸ ਤੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਕਪੜੇ
 ਉਤੇ ਸਿੱਧਾ ਖੜਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ਾਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਸਿਖਣ ਦੀ ਸਿੱਖਾਤੀ ਬਣਾਨ ਨਹੀ
 ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਸਿੱਖਾਵੇ ਸੁਕਾਨੇ ਅਤੇ ਜਾਨੀਆਂ ਜਾਨੀਆਂ
 ਸਲਾਖਾਂ ਬਣਾਨ ਦਾ ਸਿੱਖਾਤੀ ਤੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੁਕਾਨਿਆ। ਇਸ ਸਲਾਖ ਦੇ ਸਿਰੇ
 ਤੋਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਪਿੱਥ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਿੱਧੀ ਦਿਲ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਤੀ
 ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਪਿੱਥਾਨੀ ਹੋਰੀ ਹੈ॥ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ
 ਕਿਰਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖੜੀਆਂ ਪਾਏ
 ਦਿਲ ਕਿਰਤ ਦੀ ਤੰਗ ਪੱਥਰ ਪੂਰ ਬਣਾਂਦੇ ਸਨ॥

ਛਾਪਨ ਦਾ ਹੁਨਰ ਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰੰਗ ਦਿਲ ਤੀਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।
 ਮਗਰੋਂ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤਾਂ ਅਤੇ ਜਪ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਪਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦਿਲੋਂ ਖੜਕੇ
 ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਤੇਜ਼ੀ ਤੇਜ਼ੀ ਇਹ ਠਪੇ ਵੇਰੇ ਤੁਰੇ ਗਏ, ਜੋ ਮਾਗਸ ਜਦੀ
 ਕਾਗਜ਼ ਹੇਠਾਂ ਰਖਕੇ ਉਪਰੋਂ ਠੱਪਾ ਜਗਾਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਠਪੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਖਕੇ ਉਪਰੇ
 ਉਪਰ ਕਾਗਜ਼ ਵਲੋਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਤੀ ਸੁਕਾਨਾ। ਕਾਗਜ਼ ਤੋਂ ਸੁਕੇ ਬਰਸ ਤੇ ਹਰ ਨਾਜ ਠਪੇ
 ਉਪਰ ਦਿਲੋਂ ਜਿਹਾ ਬਿਠਾਵੇਂਦੇ ਸਨ। ਠਪੇ ਜਗੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਸੁਕੇ ਜੱਥੀ ਕਾਤਰ ਤੋਂ
 ਕੋਲ ਜੋ ਜਪੇਟੇ ਕੋਲ ਬਣਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ *concertina* ਵਜ਼ੇ ਦੇ ਖਰੜੇ
 ਵਾਂਗ ਤਾਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ^{ਤੁਸੀਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਸੁਕੀ ਦਿਲ} ਦਿਲੋਂ ਸੁਕੀਆਂ ਦੇ ਛਾਪਨ ਨਹੀਂ ਬਣਕੇ ਬਣਨੇ ਸੁਰ ਹੋਏ
 ਜਦ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਦਿਲੋਂ ਤੁਰੇ ਖਰੜੇ ਅਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਕਰਾ
 ਸੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਚੀਨੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਰੀ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਡੀਆ
 ਤੁਸੀਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਹਰਫ਼ ਦੇ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਟਾਈਪ ਬਣਾ ਜਾਂਦੇ ਦਾ ਸਿੱਖਾਤੀ ਉਹਨਾਂ

ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜ ਸਕਦਾ। ਅਤੇ ਜਦਕਿ ਜਿਹੜੇ ਰੀਸਾਂ ਤਪਦੀਗਾਂ ਬਹਾਨੀਆਂ
ਤੁਰੀਆ ਬਨ ਬਹੁਤ ਸਨ, ਜੋ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਸਫੇ ਦੇ ਬੱਕਰ ਬੱਚੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ
ਸਨ। ਪਰ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਕਈ ਜਦਕਿ ਸੁਰ ਸੁਰ ਦੀ ਆਂਢ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਜਦਕਿ
ਜਦੀ ਆਂਢ ਆਂਢ ਰੁਪੇ ਜਾਂ ਬੱਕਰ ਬਨ ਰਖਦੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਦੀ ਆਰੁਜਾ ਸੀ।
ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਤਾਬ ਇਹ ਇਕ ਜਦਕਿ ਦੀ ਛਾਪ ਪਾਸੇ ਪਰੇ ਨਹੀਂ
ਮਿਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਧਾਰਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿ ਇਸ ਜਦਕਿ ਦਾ ਠੱਪਾ ਆਧਾਰਿਤ
ਹੋਇਆ ਸੀ; ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਫਾ ਛਾਪਨ ਜਦੀ-ਇਹ ਠੱਪਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ
ਅਨੁਪਰਿਸ਼ਾਨ ਮਿਲਾ, ਪਰ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਮੌਨੇ ਇਕ
ਤੁਹਾਂ ਦਾ ਲਾਈਨੋਟਾਈਪ ਬਨ ਰੁਕਾ ਸੀ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਨ ੧੫੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਮਹਿਨੇ ਨਿਕਲ ਰੁਕਾ ਸੀ,
ਜਿਸ ਤੁਹਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇਵੇ; ਜਿਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸਨ ੧੧੨ ਤੋਂ ਸਨ ੧੫੬ ਤਕ ਮਿਲਾ
ਸੀ। ਸਤੁ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਛਾਪੀ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬ 'ਮਹੀ ਸੁਰ', ਸਨ ੧੬੬ ਈਸਵੀ ਦੀ
ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਲਹਾ ਪੜੀਆਂ ਦੰਗ ਜਪੇਦੀ ਤੋਂ ਹੈ।

ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਤਾਫ਼ਾ ਪਤਨਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਛਾਪਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੀ ਲਗਾ ਸਕਦਾ
ਸੀ।

ਤੋਹਰੀ ਜਦੀ ਇਕ ਜੋ ਛਾਪੇ ਦਾ ਕਮਾਂ ਜੁਰਪ ਇਕ ਸੁਰੁ ਤੋਂ ਇਕ ਤਰ
ਜਲਾਵੀ ਜਾਸਤਾਂ ਤੇ ਤੁਰਸਤਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਥਤ ਸੁਧਾ ਸਕਤ ਕੀਤੀ। ਸਨ ੧੨੬੦
ਈਸਵੀ ਦਾ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਤੁਰਸਤ ਦਾ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ
ਨਾ ਛਾਪੀ ਜਾਵੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਖਰ ਅਖਰ ਹਰ ਨਾਨ ਲਿਖਦਾ ਰਹੀਏ। ਜੋ
ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੇਗਾ ਜਲਾ ਪਾਵੇਗਾ। ਛਾਪਨਾ ਜੋ ਸਮਤੀਆਂ ਸਾਧਨਾਂ ਛਾਪਨਾ ਕਰਦੇ
ਸਨ, ਜੋ ਕੋਈ ਸਦੀ ਇਕ ਜਕਲੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਈਵਨਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਸੁਰੁ ਤੋਂ ਗਈਆਂ
ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ Pauper's Bible ਜਦਦੇ ਸਨ॥

